

TAŞPINAR DERGİSİ

Yerel Tarih ve Kültür

HAZİRAN 2022 Sayı: 26

ÜCRETSİZDİR

Yerel Süreli Yayın

ISSN : 1305-4678

İMTİYAZ SAHİBİ

Afyonkarahisar Belediyesi Adına
Afyonkarahisar Belediye Başkanı

Mehmet ZEYBEK

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Afyonkarahisar Belediyesi
Başkan Yardımcısı

Süleyman KARAKUŞ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Afyonkarahisar Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürü

İhsan AKAR

EDİTÖR

Hasan ÖZPINAR

REDAKSİYON

Fevzi KAYA

TASARIM

Ramazan GÖLCÜK

BASKI

DOĞUŞ OFSET

İDARE YERİ

Afyonkarahisar Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Basın-Yayın Birimi
Telefon : 0 272 214 22 23
Faks: 0 272 213 53 86
basinyayin@afyon.bel.tr

Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere çoğaltılma hakları yalnızca Afyonkarahisar Belediyesi'ne aittir. Yazılı izin olmadıkça makul alıntılar dışında bir kısmının ya da tamamının çoğaltılması fotoğrafların kullanılması yasaktır. Yayımlanan yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Editör'den

Yeni bir yılda yeni bir sayı ile merhaba. Koronavirüs gölgesinde geçen iki yılda ne mutlu ki dergimizin yayınına aksatmadan devam ediyoruz.

Dergi çıkarmanın zorlukları bu işe kıyasından köşesinden bulaşan herkesin malumudur. İlk başlardaki heyecan gitgide yerini yalnızlığa bırakır. Birde bakarsınız açılıp-kapanan dergilerden birisi de sizin yayınız olmuştur. Çok şükür ki biz heyecanımızı kaybetmeden her yeni sayıda siz kıymetli okurlarımızı yeni konular, konuklarla buluşturmaya çalışıyoruz.

Bu sayımızda yine dikkatinizi çekecek, her birisi emek ürünü araştırma yazıları var. Geçtiğimiz sayıdan devam eden "Afyonkarahisar'da İdamlar" da yine tarihe mâl olmuş olayların incelemesi var.

Belediyemiz tarafından geçtiğimiz yıl içerisinde düzenlenen "Yerel Tarih Yarışması"nda dereceye giren eserleri bu sayımızdan itibaren yayınlıyoruz. Bu konuda ilk yazılarımız, Mehmet Saffet Devrim, Afyonkarahisar Bıçakçılığı ve Malumat Dergisi'nde Afyonkarahisar'ı konu alan eserler. Her birinden öğreneceğimiz şeyler var. Yeni araştırmacıları teşvik anlamında bu tür yarışmaların önemi büyük.

Abdülkadir Kalenderoğlu Hocamız eski ve yeni Paşa Camileri'ni konu alırken Fevzi Kaya Osmanlı ilk dönem eserlerinden Döğher Kervansaray'ını tanıtıyor.

Yoksul Derviş Şemsettin Kubat, 700 yıllık bir geçmiş olan Kadınanalari konu alan destanı ile onları ve yaptıklarını şiir dilinde aktarıyor. Namık Kemal'in Afyonkarahisar geçmişini Hasan Tahsin Günek'in kaleminden okuyabilirsiniz.

Bu yıl ayrıca Büyük Taarruz'un 100. yıldönümü olması vesilesiyle Büyük Zafer'e dair belki de ilk kez okuyacağınız yazılara da dergimizde yer veriyoruz.

Şiirler, arşiv belgeleri, masallar ve daha pek çok konu Taşpınar'ın bu sayısında. Keyifli okumalar

Hasan ÖZPINAR

içindekiler

OSMANLI'DAN BUGÜNE AFYONKARAHİSAR'DA İDAMLAR-2

➔05

MEHMET SAFFET DEVRİM (BADAGÖZOĞLU)

➔13

KAYBOLMAKTA OLAN BİR TÜRK-İSLÂM SANATI ÖRNEĞİ- AFYON BIÇAKÇILIĞI

➔18

PAŞA (UMURBEY) CAMİİ

➔22

➔05 OSMANLI'DAN BUGÜNE AFYONKARAHİSAR'DA İDAMLAR-2
HASAN ÖZPINAR

➔13 MEHMET SAFFET DEVRİM (BADAGÖZOĞLU)
SİTKİ SARA

➔18 KAYBOLMAKTA OLAN BİR TÜRK-İSLÂM SANATI ÖRNEĞİ-
AFYON BIÇAKÇILIĞI
ABDÜLKADİR DEMİRCAN

➔22 PAŞA (UMURBEY) CAMİİ
ABDÜLKADİR KALENDEROĞLU

➔30 ESKİ SİMLER- HARUN NAKİBOĞLU
ERDOĞAN EMRE

➔32 BÜYÜK TAARRUZ ANILARI
FALİH RİFKİ ATAY

➔35 ATATÜRK'ÜN BAŞYAVERİ SALİH BOZOK'UN
BÜYÜK TAARRUZ HATIRALARI

➔41 ANTİK DEVİR ANADOLU'SUNUN ZENGİN KÜLTÜR
VE TİCARET MERKEZİ - KAYSTER PEDİON
MUHARREM BAYAR

➔44 AFYONKARAHİSAR HAVALİSİ KUVA-YI MİLLÎYE KUMANDANI
KAYMAKAM (BAYATLI) ARİF BEY
ŞÜKRÜ TÜRKMEN

➔54 DÖĞER KERVANSARAYI
FEVZİ KAYA

➔58 TAVANARASI
SAVCI TÜRKMENOĞLU

➔59 MASAL-HEP HEP MEHMET AĞA
FARUK BANGİR

➔32

BÜYÜK TAARRUZ
ANILARI

➤ **60** ARŞİVDEN YAPRAKLAR
HASAN ÖZPINAR

➤ **61** ŞİİR-KADIN ANA EFSANESİ
ŞEMSETTİN KUBAT

➤ **62** HABERLER

➤ **63** 126 YIL ÖNCE 1895'TE MALÜMAT
MECMUASI'NDA AFYONKARAHİSAR
ERSİN ŞENOL

➤ **66** AFYONKARAHİSAR'IN KUMRULARI
SÜLEYMAN KARAKUŞ

➤ **68** EDİP ALİ BAKI'NIN NAMIK KEMAL'İN AFYON'DAKİ GÜNLERİNE
DAİR YAZILARINA ULUSAL BASINIMIZ-DAN BAZI YANKILAR
HASAN TAHSİN GÜNEK

➤ **76** BİZE ULAŞANLAR

➤ **80** AFYONKARAHİSAR MÜZESİ KOLEKSİYONLARI- 2
İBRAHİM DEMİREL, AHMET İLASLI

➤ **83** BİR ESNAF HİKÂYESİ ŞEREF CİLTEVİ
SAVCI TÜRKMENOĞLU

➤ **84** ŞİİR- KURTULUŞUN MÜJDESİNE
İHSAN AKBEL BAYRAMOĞLU

➤ **85** OKUR MEKTUPLARI

➤ **86** MEMLEKET MANZARALARI

➤ **88** AFYONKARAHİSAR MUTFAĞINDAN - HAMİRAŞI

➤ **35**

ATATÜRK'ÜN
BAŞYAVERİ SALİH
BOZOK'UN
BÜYÜK TAARRUZ
HATIRALARI

➤ **54** DÖĞER KERVANSARAYI

➤ **66** AFYONKARAHİSAR'IN KUMRULARI

➤ **80** AFYONKARAHİSAR MÜZESİ KOLEKSİYONLARI- 2

➤ **84** BİR ESNAF HİKÂYESİ ŞEREF CİLTEVİ

Başkan'dan

**MEHMET
ZEYBEK**
AFYONKARAHİSAR
BELEDİYE BAŞKANI

www.afyon.bel.tr

/afyonkarahisarbelediyesi

/afyonbelediyesi

/afyonkarahisarbelediyesi

/afyonkarahisarbelediyesi

Geçmişle gelecek arasında bir köprü kuran Taşpınar'ın yeni sayısı ile merhaba.

Kapak konumuz Büyük Zafer'in 100. yıldönümü. Afyonkarahisar Kocatepe'de bundan 100 yıl önce Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlayan Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi sayesinde vatanımız bağımsızlığa kavuştu. Nitekim Afyonkarahisar'ın önemini "Afyonkarahisar Son Büyük Zaferin Kilidi Oldu, Esası Oldu" "Afyonkarahisar Kurtuluş Savaşımızda Eşsiz Bir Sayfaya Sahiptir" sözleriyle Gazi Mustafa Kemal Atatürk'te dile getirmektedir.

90 yıllık bir geçmişe dayanan Taşpınar Dergisi zengin koleksiyonu ile Afyonkarahisar'ın adeta bir hazinesi. Dergide yer alan halk kültüründen, edebiyata, şiirlerden araştırma yazılarına varıncaya kadar pek çok konu başlığı bu alanlarda inceleme yapan kişilerin ilk başvuracakları kaynak oluyor. Bu konuda belediyemize pek çok başvurunun

yapıldığına şahit oluyoruz. Zengin bir tarihi ve kültürel dokuya sahip olan ilimizde incelenmeyi bekleyen birçok konu başlığı bulunuyor.

Salgın hastalık günlerinde Belediye faaliyetlerimizi aksatmadan devam ettiriyoruz. Alt yapı yatırımlarının yanı sıra kültürel faaliyetlerimiz de hız kesmeden devam ediyor. Konserler, tiyatromuz, paneller, festivaller. Her birisi şehrimizin kültür hayatında izler bırakıyor.

Dergimizin bu sayısında da ilgiyle okuyacağınız konular, konuklar var. Katkı veren tüm yazarlarımıza, görüş ve önerilerini ileten tüm okurlarımıza teşekkür ediyoruz. Şurası unutulmamalıdır ki sadece geçmişte değil günümüzde yaşayanlar da Afyonkarahisar'ın değeridir. Yarın onlar da tarih olacaktır. Onun için yaşayan değerlerimizi hakkıyla tanımak ve tanıtmak ve gelecek nesillere bırakmak da boynumuzun borcudur. Taşpınar Dergisi bu sebeple önemli bir dergidir.

Yeni sayılarda buluşmak dileğiyle...

OSMANLI'DAN BUGÜNE AFYONKARAHİSAR'DA İDAMLAR-2

Hasan ÖZPINAR

Taşpınar Dergisi'nin 25. sayısında yer verdiğimiz yazı dizimizin ilk bölümünde Osmanlı döneminden başlayarak Milli Mücadele yılları ve sonrasında Cumhuriyet döneminde ilimizde halka açık olarak uygulanan idam cezalarına yer vermiştik. 1950'li yıllara kadar ilimizde yaşanan idam vakalarının halkın üzerinde bıraktığı izlenimleri de o günleri yaşayan, idamlara şahit olan kişilerin ağzından aktarmıştık.

Yazı dizimizin 2. bölümünde ise 1950'li yıllardan başlayarak son infazın yapıldığı 1983 yılına kadar yaşanan idam vakalarını aktaracağız.

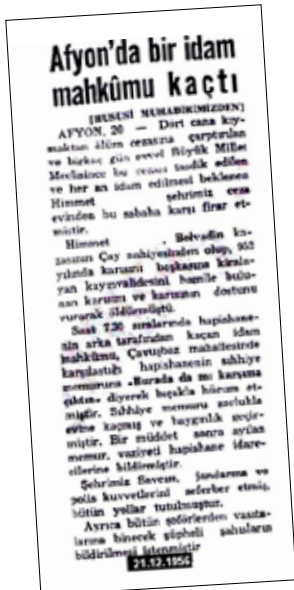
1950'Lİ YILLARDA İDAM CEZALARI

1900'lü yılların başında yapılan ve zaman zaman isyanlarla gündeme gelen Afyonkarahisar Eski Cezaevi diğer mahkûmlara olduğu gibi idam mahkûmlarına da ev sahipliği yapmaktadır. Günümüzde Kent meydanının bulunduğu yerdeki bu tarihi cezaevi maalesef 1977 yılında yıkılmıştır. 1950'li yıllara geldiğimiz vakit idam mahkûmlarının sık sık firar ettiklerine şahit oluyoruz. Cezası kesinleşen ancak infaz tarihi belli olmayan idam mahkûmları ilk buldukları fırsatta firara teşebbüs etmişler, ancak kanunun takibinden yakalanırlarını kurtaramamışlardır.

Defalarca Firar eden ve Tekrar cinayet işleyen idam mahkûmu 1952 yılında Çay ilçesinde 2 kişiyi yaralamak, 1 kişiyi öldürmekten suçlu bulunan Himmet S. henüz mahkemesi sürerken aynı yıl cezaevinden kaçır ve 1953 yılında firariyken yine Çay'da 2 kadını öldürüp, 1 kişiyi de yaralar. Yakalanır, tekrar firar eder, bu arada bir kişiyi daha öldürür. Firariyken hakkındaki mahkemeler devam eden ve giyabında idama mahkûm edilen Himmet S.1957 yılında Erzurum'da yakalanır, Afyonkarahisar'a getirilir. Çok geçmeden de aralarında karısı ve kayınvalidesinin de

bulunduğu 4 kişiyi öldürmek suçundan verilen idam cezası infaz edilir.

1957 yılı aynı zamanda belki de dünya tarihinin en ilginç bir firar girişiminin yaşandığı bir yıldır. Ağustos ayının son günlerinde şehrin ortasındaki cezaevinde kalan 3 idam mahkûmu firar etmeye niyetlenirler. İdam mahkûmlarının bu işe giriştikleri yer dış duvara yakın olan Çocuk Koğuşu'dur. Buraya geçerek koğuştaki çocukları tehdit ederler, yüksek sesle ve tepinerek şarkı söylemeye zorlamışlardır. Bu gürültünün içerisinde kendileri de duvarı delmekle meşguldürler. Fakat cezaevinden yükselen şarkılar, sesler çevre evlerde oturanların dikkatini çekmiş ve durumda bir gariplik olduğu müdüriyete iletilmiştir. Neticede koğuşa giren gardiyanlar duvarı delmeye çalışan idam mahkûmlarını suçüstü yakalamışlardır.

Firar Eden İdam Mahkûmu-Milliyet Gazetesi-21 Aralık 1956

Koronun yardımı ile kaçmak isteyen idam mahkûmları

AFYON, HUSUSİ
Şehrimiz Cezaevinin mahkûm çocukları koğuşunda dün bir fevkalâdetlik olduğu cezaevi çevresinde oturanlar tarafından müşahade edilmiştir. Zira çocuklar mütemadiyen koro halinde şarkılar söyleyip tepiniyorlardı. Neticede bunun üç idam mahkûmunun firar hâdisesiyle ilgili olduğu anlaşılmıştır. Üç idam mahkûmu, firara karar vermişler ve mahkûm çocuklar koğuşuna geçerek büradan duvarı delmek istemişlerdir. İdam mahkûmları, çocukları tehdit ederek şarkı söyleyip oynatmaya ve kendileri de duvarı delmeye başlamışlardır. İçerideki 'mey'eli' havayı sıkıkle takip eden cıvazda oturanlar, duvarın delinmekte olduğunu gördükçe ligilleri durumdan haberdar olmuşlardır. Zamanında yetişen jandarmalar, idam mahkûmları, çocukları, mahkûmları...

Cezaevinden Kaçmak İsteyen İdam Mahkûmları-Milliyet Gazetesi-28 Ağustos 1957

DİNARLI ALA BAYRAM'IN İDAMI-1958

Dinar'ın Akarca köyünden çiftçi İbrahim Acar için 1952 yılı hasat dönemi güzel geçmiş, harmandan çuval, çuval buğday kaldırmıştır. 5 Eylül 1952 günü hem bankaya olan borcunu ödemek, hem de askerde bulunan oğluna harçlık göndermek hem de hasat sonu buğdaylarını satmak amacıyla ilçeye gitmek üzere at arabasıyla köyden ayrılır. Yol üzerinde uğradığı

bir köyden geçerken para bozdurması, buğday çuvallarının çokluğu çevredeki birkaç kişinin dikkatini çeker. İbrahim Acar Dinar'a gelir, buğdaylarını satar, işlerini görür ve tekrar köyüne dönmek üzere yola çıkar. Niyeti bozuk olan kişiler akşama kadar kurdukları pusu ile yolun kıyısında beklemişler ve İbrahim Acar'ı akşam ilçeden dönüşünde Karadağ mevkiinde durdurmuşlardır. İbrahim Acar tanıdığı bu kişilerden hiç kuşkulandıktan onları da arabasına alır. Bu kişiler onu arkadan 6 bıçak darbesi ile yaralayıp başını ezmek suretiyle öldürüp oradaki bir tarlaya gömerler. Araştırmalar neticesinde onu öldürenin Bayram Çelik olabileceği değerlendirilir. Zira söz konusu kişi adam öldürmeye teşebbüsten 12 sene ve gasptan 7 sene ağır hapse mahkûm iken çıkan Af Kanunu ile tahliye edilmiştir. Nihayet adı geçen kişinin evinde yapılan aramada maktule ait buğday çuvaları ile heybesi ve mahkûmun, kınını vaka yerinde bıraktığı suç aleti bıçağa rastlanmış ve suçunu itiraf etmiştir. Katil suçuna oğlunu da ortak etmiştir.

Uzun yargılama dönemi sonunda mahkûm idam cezasına çarptırılmış bu sefer de cezanın infazını beklemektedir. Bu bekleyiş zaten ölmekten beterdir. Zira her gece "acaba bugün mü asacaklar" düşüncesi insanın psikolojisini alt üst etmeye yeterde artar bile.

İdam hükmü nihayet Başbakan Adnan Menderes'in imzası ile 22.01.1958 tarihinde onaylanarak Resmi Gazete yayınlanmış ve sıra infaza gelmiştir.

Dinar'da Mahkûmu Asacak Cellat Bulunamadı-
Milliyet Gazetesi 2 Şubat 1958

Dinar halkı ha bugün, ha yarın idamı beklemektedir. Nihayet 1 Şubat 1958 günü idamın Dinar İlçe Meydanında idamın infaz edileceği duyurulur. Duyurulur duyurulmasına ama ortada infazı gerçekleştirecek, mahkûmun boynuna yağlı urganı takıp, ayağının altından tabureyi çekecek cellât yoktur. İlçedeki bütün Çingeneler bu işin kendilerine kalacağını anlayarak çoktan ilçeyi terk etmişlerdir.

İnfaz günü Dinar önemli günlerinden birini yaşamaktadır. Çevre köylerden, kasabalardan, vilayetlerden sırf idamı izlemek için gelenler akşamdan meydana yerlerini almışlardır. Dinar o güne kadar siyasi parti liderlerinin mitingleri haricinde böyle kalabalık görmemiştir.

Gece saat 03.00'te cezaevinden alınan mahkûm, mez-bahanın et arabasıyla meydana getirilir. Yanındakilerin ifadesine göre kül renginde, sanki ölmeden ölmüş gibidir. Akşamdan bir usta ile iki çırağın kurduğu darağacı sanki bir anıt gibi meydanın ortasındadır. Ala Bayram'ın infazını yaparım diyen bir polis memuru da son anda vazgeçmiş, infaz komutanının emriyle orada bulunan jandarma erlerinden birine zorla yaptırılmıştır.

Dinar'daki İdam Cezasına Şahit olan Şair-yazar Nedret Gürcan

Sonrasını bir gazeteci olarak idama şahit olan Nedret Gürcan'ın "Yaşanmış Taşra Öyküleri" isimli kitabından aktaralım.

"İdamdan hemen sonra Alabayram'ın karısı atlı arabayla Cumhuriyet Alanı'nda Şekerbank'ın karşısındaki bölüme geldi. Hızla arabadan indi. Kocasının ipten upuzun donmuş olduğunu gördü. Yüzüne baktım, acıllı, korkulu bir ifade yoktu... Taş gibi idi.

At arabasının arkasını Cumhuriyet Alanı'nın beton döşemesine dayadı, bedeni yay gibi gerildi, arabanın arkasına geçti, tüm gücüyle tekerlerini yukarıya çekti. Arabaya atladı. Sehpaya kadar sürdü. Arabadan indi. Yan gözle Alabayram'ın ipteki durumunu gördü. Uzamış ve soğuktan donarak heykele dönmüştü Alabayram'ın cesedi. Cumhuriyet Alanı'nda kalanlar bu tüyler ürperen görüntüyü korkuyla izlemeye başladılar. Savcı Bey ve ben de öyleydik. Bunlar yaşanmamalıydı dedik.

Kadın belinden hatırı sayılır büyüklükte bir bıçak çıkardı. Bazıları o bıçağın Alabayram'ın cinayet bıçağı olup olmadığını söyleştiler. O soğukta, o eşinin asılarak ölümünde tüm halk soğuktan donacak durumdayken Alabayram'ın karısı üşümüyordu!!! Giysileri kimi olsa dondururdu.

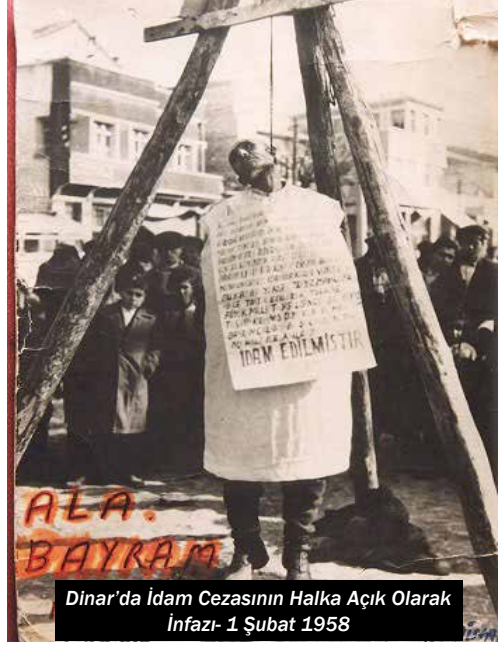
Atları darağacının yanına getirdi. Ürkmesinden korktuk. Atlar, Alabayram'ı tanıdılar mı? Diye düşündük. Kahverengili at burnunu Alabayram'a doğru uzattı, kişnedi. Kadın idam sandalyesini altına çekti, üstüne

Dinar'da İdam Sehпасına çıkan
Ala Bayram-1 Şubat 1958

İdam mahkumu sehpaye çıkarken-
Yeşilhöyük Köylü Nurettin Çalık Arşivi

Dinar'da İdam Cezasının Halka Açık Olarak
İnfazı- 1 Şubat 1958

çıktı, bıçağı buz kesmiş ur-
gana sürmeye başladı, da-
kikalarca uğraştı. Alnındaki
ter taneciklerinin donduğu-
nu gördük. İnsanlar acımalı, soluksuz ve de iğrenmeli
bir seyir içindelerdi. Dağılmağa yüz tutan kalabalık bir
içgüdüyle yeniden idam yerine gelmeye başladı.

Kadın, yani Alabayram'ın karısı bir omuz vuruşuyla
iyice incelmış urganı keserek "tak" sesiyle kocasını bi-
tişikteki arabaya düşürdü. Korkunç bir sahneydi. Elin-
deki bıçağı arabaya fırlattı. Sandalyeden indi, yüzünü
gökyüzünün karanlığına kaldırdı, Yeni Cami'nin mina-
resine bakıp durdu. Belki de kocası için dualar okudu.

Alabayram'ın donmuş ölüsüne eğildi, evinden getirdi-
ği kirlı bir keçe örttü üstüne. Kadının üstünde de eski
püskü bir giysi vardı. Başındaki örtüyü çıkarıp araba-
ya fırlattı. Saçları ağarmış, kınası silinmişti. Soğuk için
ayrı bir önlem almamıştı üstüne. Donacak sandık,
Savcı Bey'e koşup evden bir battaniye alıp getirmek
istedim. "İyi olur" dedi. Ama olmadı. Ben birkaç daki-
kalık bir düşünce aralığındayken kadın arabasını atla-
rı kamçılıyarak yola doğru sürmeye başladı.

Cumhuriyet Alanı'ndan yola inerken arabayı nöbet tu-
tan bir jandarma erinin yanında durdurdu. Jandarma-
ya bir şeyler söyledi. Bir iki dakika bekledi. Konuşma-
sını yeniledi. Jandarmadan istediği yanıtı alamadı ki
arabayı yola indirip sürmeye başladı.

Savcı Bey'le merak içinde jandarma erinin yanına gittik.
Jandarmaya kadının ne dediğini öğrenmek isteyenler
vardı. Kadın jandarma erine ne demişti? Biz de öğren-
mek istedik. Öğrendik: "Kadın jandarmadan bir bardak
"soğuk su!" istemiş. "İçim yanıyor evladım; şu kahve-
den bir bardak su gap getir bana, içeyim" demiş...

Jandarma: "Nöbetteyim, olmaz..." demiş. Kadın ara-
bada yatan idam edilmiş kocasını göstermiş. "Onun
da nöbetini Mevla'm tutuyor gayri. Ihacık daş olmuş,
kepenegin altında yatıyor" demiş jandarmaya.

Hava eksi bilmem kaç derecelerdeydi. Kadın, tüm kah-
rını bir bardak soğuk su ile gidermek istemiş... Bu istek
idam edilen kocasının "son sözü" yerine de geçmiş...

Ala Bayram'ın idamına dair şair Nedret Gürcan şöy-
le bir şiir kaleme alır. Şahit olduğu idam vakasından
yıllar sonra kaleme aldığı bu şiir için "sevimsiz bir şiir
ama şair ne yapsın" diyen Nedret Gürcan, ayrıca sav-
cının isteğiyle idam mahkûmunun boynundaki yaftayı
yazan kişidir.

O GECENİN ŞİİRİ

Çok yıllar önceydi, hiç unutmam

Evimizin önü meydanlık

Katilin adı Alabayram

Astılar sabaha karşı,

Seyrettik...

Saatler geceyi devirmişti öbür güne

Çakmaya başladılar üçayaklı sehpayı

Üç kişi.

Tam meydanın ortasına

O karanlık ve sessizlikte

Çekiçlerin yankılanıp geri dönen sesi

Taka tak... taka tak... taka tak...

Sanki Alabayram değil, tüm ilçe asılacak!..

Yağlı ipin altına diktiler onu

Kuru bir ağacı toprağa sokar gibi

Üç kazığın ortasındaydı canı

Baktım, hücredekinden de ölü

Bir tekmelikti işi

Belki ip kopacak, kurtulacaktı

Bu da Alabayram'ın düşü

İp kopmadı, 'taammüden'di çünkü

Son defa öldü, oracıkta döne döne,
Öğürerek seyrettik Alabayram'ı...

Ala Bayram'ın idamında yaşanan aksaklıklar ünlü gazeteci-yazar Vala Nurettin'in (Va-Nu) bir köşe yazısına da konu olmuştur. Va-Nu yazısında idam edilecek hükümlünün koğuştan günlerce önce alınarak, idam edileceğini son saatlerinde öğrenmesi gerektiğini, infazların halka kapalı olması gerektiğini, infaz işinin bir ırka mal edilmemesi aksine bu işle vazifeli bir görevli olmasını, infazı yapan jandarmanın vazifesinin bu olmadığını dile getirir. Ona göre idamı seyretmek insanların öldürme hislerini açığa çıkartır. Modern devletlerde böyle bir usul olmamalıdır.

AYDIN'DA İDAM EDİLEN BİR AFYONLU-1959

1950'li yıllar. Afyonkarahisar özellikle de köylerde yaşayan vatandaşlar işsizlikten muzdarip. Pek çoğu çareyi büyükşehirlere göç etmekte, oralarda çalışmakta buluyor. Kimisi İstanbul'a, kimisi İzmir'e, kimisi Manisa'ya, kimisi de Aydın'a göçer. Şehirlere gidenler bir fabrikada iş bulma derindeyken, köyden gidenlerin gözünde yine çiftçilik var. Haliyle onlarda Aydın ovasında bildikleri, anladıkları işi yapma derindeler.

Nasibini Aydın Ovasında arayanlardan birisi de Şuhut'un Balçıkhisar Köyü'nden 20'li yaşlarında Ali Osman Aktaş'tır. Genç yaşta bu diyarlara gelmiş, çiftliklerde, tarlalarda çalışarak rızıkını temin etme derinde. İşten arta kalan zamanda kahveye çıkıp kendisi gibi oralarda çalışan hemşerileriyle oyun oynamak tek eğlencesi. Beraber kaldığı arkadaşı kendisi gibi Şuhut'un köylerinden aynı yaşta olduğu Mehmet S.'dir. Ali Osman nereden bilecektir hiçbir husumeti olmadığı arkadaşının kendisini öldüreceğini. 1956 yılının bir gece yarısı Ali Osman uyurken Mehmet kalkar, arkadaşını ipe boğarak öldürür, cesedi götürüp İkizdere mevkiinde bir kuyuya atar. Amacı arkadaşının çalışıp, kazandığı ve memlekete göndermek için birik-

tirdiği paraları almaktır.

Nihayetinde Ali Osman Aktaş'ın kaybolması emniyet güçlerini harekete geçirir ve soruşturma neticesinde ev arkadaşı Mehmet yakalanır. Yargılama sonrasında adam öldürmek, suç unsurlarını ortadan kaldırmaya çalışmak, ölmemiş ise tekrar öldürmeye teşebbüsten idama mahkûm edilir. Afyonkarahisar'dan çıkarak uzak diyarlarda nafakalarını temin etmek için giden iki hemşeriden birisi mezara giderken diğerini önce birkaç yıllık mahkûmiyet arkasından idam beklemektedir.

15 Mayıs 1959 günü idam hükmünün infazı Resmi Gazete'de yayınlanır. Mehmet çok geçmeden 26 Mayıs 1959 günü Aydın'da İstasyon Meydanı'nda halka açık bir infazla işlediği suçun cezasını çeker.

Diğer taraftan 1958 yılı gazetelerinde İhsaniye Beyköy'de işlenen bir cinayetin failine de idam cezası verildiğine dair haberler yer alsa da bu cezaların infazına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

İZMİR'DE İDAM EDİLEN BİR AFYONLU-1960

1954 yılı Sandıklı İlçesi Alamescit Köyü. Haziran Ayı'nın son günlerinde köy halkından 40 yaşındaki Mustafa Ç. tarlaya giren tavuk meselesinden birisi kardeşinin karısı olmak üzere 3 kadını tabancayla vurarak öldürür.

Afyonkarahisar'da uzun süren bir mahkeme dönemi sonrasında idam cezası alan mahkûm hakkındaki infaz kararı yıllar yılı bekler. Bekleyen karar 27 Mayıs İhtilali sonrası kurulan Milli Birlik Komitesi'nce 14 Aralık 1960 tarihinde onaylanır.

Nedendir bilinmez mahkûmun infazı için seçilen yer İzmir'dir. 17 Aralık 1960 günü Afyon Cezaevi'nden İzmir'e nakledilir. 25 Aralık 1960 günü gece yarısı hücrelerinden alınır, İzmir'de bir meydan da yıldızlı semaya son kez bakar ve idam edilir.

27.05.1959, Milliyet, Sayfa 1

Aydın'da arkadaşını boğup kuyuya atan bir kaatil asıldı

MUHTELİF vilâyetlerde bir günde 6 cinayet işlenmiş, Aydın'da da bir idam mahkûmu asılmıştır.

AYDIN — Arkadaşı Osman Aktaş üç sene evvel parasına tamaen ipe boğup cesedini kuyuya atan Afyonlu Mehmet S. dün sabaha karşı İstasyon meydanında asılmıştır. Saat 2.40 da cezaevinden getirilen mahkûm idam hükmünü dinlemek istemiş, son isteğinin ne olduğu hakkındaki suale de «Hiç bir şey istemiyorum» cevabını vermiştir.

Aydın'da İdam Edilen
Afyonlu-Milliyet Gazetesi-
27 Mayıs 1959

M.B.K. ilk defa bir idam cezasını tasdik etti

AFYON, HUSUSİ

Bir idam mahkûmu İzmir'e nakledilmiştir. Cezasının İzmir'de infazı edileceği anlaşılmaktadır.

Sandıklı'nın Alamescit köyünden Mustafa Ç. isimindeki idam mahkûmu, 7 yıl önce kardeşinin karısı ile iki başka kadını öldürmüştü. Milli Birlik Komitesi'nin idamı tasdik edilen Mustafa Ç. ayaklarında pranga olduğu halde jandarmalar refakatinde bu sabah Afyon cezaevinden alınarak İzmir'e götürülmüştü.

18.12.1960, Milliyet

1960 yılında İdam kararı

BOLVADİN'DE BİR İDAM İNFAZI-1964

İdamsız geçen uzun bir süreden sonra 1964 yılı Mayıs Ayı'nın ortalarında Afyon Gazeteleri Bolvadin cezaevinde gerçekleştirilen bir infazı haber vermektedir. Habere göre Çay'ın Aydoğmuş Köyü'nden Kadir C. adlı şahıs Bolvadin Cezaevi'nde cellâda iş düşürmeden urganı boynuna kendi takmış ve sandalyesini iteklemiştir. Cenazesi babasına verilip Bolvadin Mezarlığına defnedilmiştir. Burada dikkat çeken durum eskiden halka açık olarak yapılan infazların artık cezaevi avlusunda sadece görevlilerin nezaretinde yapılıyor olmasıdır.

1980'Lİ YILLAR

Uzun yıllar herhangi bir idam cezasının infaz edilmediği Afyonkarahisar 12 Eylül ihtilalinin ardından yeniden başlayan idam furyasından nasibini alır.

Sakin geçen yılların ardından cezaevi peş peşe idamlara şahit olur. 1982 yılının son günleri ve 1983 yılı Ocak Ayı'nın ilk günlerinde 14 gün arayla 2 idam cezası Afyonkarahisar Hapishanesi'nin bahçesinde infaz edilir.

İdamlardan ilki İzmir Tireli Halil Fevzi Uyguntürk'tür. Uyguntürk 19 Kasım 1975 günü yanına bir arkadaşını alarak sevdiği kızı kaçırmak maksadıyla onun çalıştığı tarlaya gider. Burada kızın ve yanındakilerin karşı koy-ması üzerine kızı, annesini ve bir başka kadını daha vurarak öldürür.

Yargılama sonucunda 1977 yılında idama mahkûm edilir. Fakat 1972 yılında Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamından sonra verilen idam cezalarının hiçbirini uygulanmamıştır. Bunda hükümetlerin idam karşıtı tavrı önemlidir. Uyguntürk içinde bir umut doğmuştur. İdamla yargılanırken cezası müebbetle çevrilen bir mahkûmun sevinerek dediği gibi "Çıkmayan canda ümit vardır."

Arada 12 Eylül darbesi olmuş, ülkenin yönetimini ele alan darbecilerin ilk işi bekleyen idam cezalarını infazını gerçekleştirmek olmuştur. Daha darbenin üzerinden bir ay geçmeden 2 idam cezası infaz edilmiş, "bir sağdan, bir soldan" iki kişi (Ülkücü Mustafa Pehlivanoglu, sol görüşlü Necdet Adalı idam edilmiştir. Darbecilerin başı Kenan Evren "Asmayıp ta besleyecek miyiz?" diyerek tavrını zaten belirtmiştir. Onun bu tavrı ile 1980-1984 yılları arasında 49 kişi edilmiştir.

Halil Fevzi Uyguntürk'ün idamı Mayıs 1982'de

Afyonkarahisar Cezaevi'nde idamlar -Milliyet Gazetesi- 30 Aralık 1982

TBMM'nin faaliyette bulunmadığı bu ara dönemde darbecilerin kurduğu Danışma Meclisi'nde oylanmış ve çekimser oylara rağmen kabul edilmiştir. 28 Aralık 1982'de cezanın infazı hakkındaki kanun Resmi Gazete'de yayınlanır. Ve ertesi gün 29 Aralık 1982 gecesi hüküm infaz edilir.

Aynı günlerde Afyon Cezaevinde idamı bekleyen bir diğer mahkûm da Hüseyin Çaylı'dır. 1975 yılında 6 yaşında bir erkek çocuğu istismar ederek öldürmekten sanık Çaylı da kendisini bekleyen bu akıbetten kurtulamaz. 13 Ocak 1983 Perşembe gecesi daha bir önceki idamın izleri silinmeden Cezaevi'nin avlusunda idam edilir. Cenazesi Asri mezarlığa defnedilir.

ŞAHİTLERİN DİLİNDEN 1982-1983 YILLARINDA AFYONKARAHİSAR CEZAEVİNDE YAPILAN İDAMLAR

Gelin bu idamları şahit olanların dilinden aktaralım;

Emekli Cezaevi Gardiyanı Ömer Kaya'da şahit olduğu bu idama dair şunları söylüyor;

"1982 yılının son günleriydi. O sırada Afyon Açık cezaevinde gardiyan olarak görev yapıyordum. Cezaevinde 2 idam mahkûmu vardı. Biri İzmir Tireli, biri de Yalvaçlı idi. Bu mahkûmlar Kapalı cezaevinde bulunuyordu. O gün Tireli mahkûmun idam edileceği haberi geldi. Nöbet vaktimde görev yerim olmamasına rağmen sırf meraktan kapalı cezaevine geçtim. Gece yarısını epey geçmişti. İdam heyeti avluda toplandı, ben ve birkaç arkadaş kenardan bakıyorduk. Mahkûm beyaz elbise içinde getirildi. Daha önceden kurulan darağacının altındaki bir tabureye çıkarılıp boynunailmek şeklindeki ip geçirildi. Bu işleri tanınmamak için başına başlık geçirmiş biri yaptı. Meğer cellâtmış. Mahkûm bir şeyler mırıldandı sanırım dua etti. Sonra cellât tabureye bir

İdam Cezalarının İnfaz Edildiği Afyon Açık Cezaevi Avlusu

İdamlara şahit olan merhum Orhan Durak ile

tekme çıkardı. Gerisini anlatmayayım. O olay günlerce gözümün önünden gitmedi. Hatta idam mahkûmunu hücreden alıp getiren gardiyan arkadaşın psikolojisi bozuldu, idama kendisinin sebep olduğu gibi bir vehime kapıldı. Çok geçmeden intihar etti.

Bu olayın üzerinden 15 gün geçmişti ki diğer mahkûmda idam edildi. Gardiyanlar arasında cellâdın yukarı mahallelerden biri olduğu söylendi, fakat kim olduğunu bilmiyorduk. Hatta aynı dönemde Akşehir, Isparta gibi yerlerdeki idamlıkların infazlarını da onun yaptığı biliniyordu.”

Aynı idamı izleyen bir başka kişide o tarihte Devlet Hastanesi sağlık görevlisi olan Orhan Durak'tır.” “İdamın olacağı gün yakın dostum gazeteci Fatih Gümüş telefon açtı, gece bir mahkûmun idam edileceğini, beni de götürmek istediğini söyledi. Nasıl olacağını sordum, seni sağlık görevlisi olarak yazdıracağım dedi. Birlikte gece geç vakitte cezaevine gittik. Darağacının kurulduğu avluda heyet olarak yerimizi aldık. Mahkûmu epey bekledik, hamama götördüklerini, abdest alıp, namaz kıldığını söylediler. Derken mahkûm geldi. Cellât kısa boylu biriydi, yüzü kapalı olduğu için görmedim. Yalnızca belinde sallanan Afyon'da bir işyerine ait anahtarlığı gazeteci dostum Fatih Gümüş gösterdi. Çarşıda böyle dolaşan kişiyi hatırladım.

İdam mahkûmu getirilince son arzusu soruldu. “Koğuştaki bulunan yeni, siyah ayakkabılarımı giymek istiyorum” dedi. Topu topu 5-7 dakika sürdü bu isteğin yerine getirilmesi fakat bir kişinin 5 dakika daha fazla yaşama arzusunu orada gördüm. Ayakkabılarını giydi, sehpaye çıktı, cellât boynuna ilmeği taktı. Mahkûm ayağının altındaki sehpayı kendi devirdi. İri yarı, palabıyıklı biriydi. Görevim gereği hastanede yüzlerce ölüm gördüm fakat hiçbirisi beni bu kadar etkilemedi. Günlerce etkisinden kurtulamadım. Şimdi de ne zaman yeni ayak-

kabı alsam şahit olduğum bu olay aklıma gelir.”

İdam Cezası'nın infazında bulunması gerekenlerden birisi de Cumhuriyet Başsavcılarıdır. 1961-1974 arası Afyonkarahisar Cumhuriyet Başsavcısı olarak görev yapan merhum Bekir Telek'te sağlığında şunları söyler. “Çok şükür benim zamanımda bir idam gerçekleşmedi” Bekir Telek bunu söylerken şunu ifade etmek ister” İdam cezası gibi veballi ve zor bir görevde bulunmadım”

CELLAT APO

Afyonkarahisar'da ki bu son idamlardan akılda kalan bir isimde Cellat Apo'dur. İdam mahkûmlarının infaz günü yaklaştığında cezaevi yöneticilerini bir kara düşünce alır. “Bu infazları kim yapacak? “Öyle ya cezaevinin kadrolu bir cellâdı yok. Aranır, taranır, Emniyete haber salınır, yakın zamanda hırsızlıktan cezaevine girip çıkmış, eli boş genç bir delikanlı bulunur. Polisler evine gönderilir, karşılarına çıkan annesi “Gene ne yaptı bizim serseri” der. Çekinerek karakola giden Apo, gene cezaevine mi gireceğim diye korkarken komiserden önemli bir iş teklifi alır. Bu çok önemli iş aslında bir devlet görevidir. Hem iyi de para alacaktır. Komiserin dediğine bakılırsa yapacağı sadece idam mahkûmunun boynuna urgan takmak ve ayağının altından sandalyeyi çekmektir. Delikanlı irkilir, korkar, düşünmek için süre ister.

İnfaz günü polisler tekrar evine gelir, cezaevine götürürler. Burada müdüre yapamayacağını söylese de onun” beş dakikalık bir iş, başına kukuleta geçireceksin, kimse bilmeyecek, hem de iyi para alacaksın”

sözleri karşısında ikna olur. İşsizdir paraya ihtiyacı vardır, alacağı parayla belki bir iş kurabilirim diye düşünür. İnfaz için 15.000 TL'ye anlaşılmıştır.

Ancak infaz saati geldiği zaman Abdurrahman'ın başından aşağı kay-

Adem Özkan ile Hüseyin Çaylı idam edildiler

MİLLİYET HABER MERKEZİ
İdam cezaları kesinleşerek, önceki günkü Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlanan Adem Özkan ile Hüseyin Çaylı'nın cezaları dün sabaha karşı infaz edildi.
Adalet Bakanlığı yetkililerinden edinilen bilgiye göre, TCK'nin 450/1-4 maddeleri uyarınca idam cezasına mahkûm edilen Adem Özkan Balıkesir'de, TCK'nin 450/9 maddesi uyarınca idama mahkûm edilen Hüseyin Çaylı da, Afyon Kapalı Cezaevi'nde idam edildi.
14.01.1983

Afyonkarahisar Cezaevi'nde idamlar-Milliyet Gazetesi- 14 Ocak 1983

1982-1983 yıllarındaki İdam Cezalarını İnfaz Eden Cellat Abdurrahman

nar sular dökülür. Emin adımlarla idam sehпасına doğru yürüyen mahkûm, kendisine zor hapis hane koşullarında destek olmuş, tahliye olurken bütün parasını ona vermiş olan en yakın koğuş arkadaşı Halil'den başkası değildir! Koğuşta diğer mahkûmlar kendinse eziyet ettiklerinde ona destek olan idam hükümlüsü Halil'den başkası değildir. Onun koğuştakilere “Zaten ölmeyi bekliyorum. Bu çocuğa kötü davranan olursa hazır giderken yanımda iki-üç kişiyi daha götürmem benim için hiç de zor olmaz” tehdidini savurmasıyla diğerlerinin elinden kurtulmuş, bu sayede hapisteki son üç ayını rahat geçirmiştir.

Bu arada zaman içinde Abdurrahman ile Halil'in dostlukları da her geçen gün biraz daha güçlenmiştir. Öyle ki, Abdurrahman'ın tahliye günü geldiği zaman Halil, “kefenin cebi yok” diyerek tüm parasını bir kese içinde Abdurrahman'a verir. Bir iş bulana kadar kendisine ve annesine bu para ile bakabileceğini söyler. Vedalaşırken de Halil'in Abdurrahman'a son sözü “Hayatta ne olursa olsun elini kana bulama, kimsenin canını alma” olur; sanki iki ay sonra cellâdı olacak olan Abdurrahman'ı bu meslekten caydırmak istercesine.

Kendine destek olan, arka çıkan bir dostunun infazını yapmak zor gelir. Ağlayarak cezaevi müdürüne bu durumu anlatmaya çalışır. Ancak müdürü ikna edemez ve kendini Halil'in idam sehпасının başında, kukuletalı bir cellât olarak buluverir. Her ne kadar o an Halil'in gözlerine bakmama kararı olsa da dayanamaz ve yağlı ilmiği Halil'in boynuna geçirdikten sonra bir an göz göze gelir onunla. Bir daha hayatı boyunca unutmayacağı bu bakışların verdiği suçluluk duygusuyla Halil'in altındaki tabureye bir tekme atar. Parasını alır gel velakin vicdan azabı peşini bırakmaz. Aldığı parayla her gün birahanelerde içmeye, sarhoş olup unutmaya çalışır.

Abdurrahman'ın cellatlığı burada bitmez.15 gün sonra 13 Ocak 1983'te tekrar göreve çağırılır. Bu kez asacağı kişi Hüseyin Çaylı isimli idam mahkûmudur. Bu kez 20.000 TL ister ama müdür 18.000 TL'ne razı eder. İnfazı yapar parayı alır ve doğru İzmir'e gider. Elindeki parayı burada pavyonlarda harcar, Afyon'a dönüş parasını zor bulur.

12 Eylül yönetiminin idamları bununla da kalmaz. Akşehir ve Isparta hapis hanelerinde de infaz edilmeyi bekleyen idam mahkûmları vardır. Ve bunları da pazarlık usulü ücretle cellât Apo infaz eder.

Bundan sonra bir daha da Abdurrahman'ı ne arayan

Kadir İnanır'ın Afyonkarahisarlı Celladın Öyküsünü Anlatan Filmi-2008 Yılı

olur ne de soran. İlerleyen yıllarda cellat olmanın verdiği vicdan azabını bu sırrını herkese açarak üstünden atmaya çalışır. Az, buz değil 6 kişiyi asmıştır.1990'lı yılların ortalarında özel kanalların çoğalması ile birkaç kanala çıkar. Herkesin cellât olduğunu öğrenmesi yalnızlığı, itilmişliği ve alkole olan bağımlılığını artırır. Hatırladığımızda sık sık Hanönü kahvelerine takılır, kimiz zaman at arabası koşar, çoğu zaman sarhoş gezerdi. Nihayetinde bu hayatı daha fazla kaldıramadı ve öldü.

Onun bu hikâyesi yukarda bahsettiğimiz gibi gazetelere, kitaplara, televizyonlara, hatta filmlere konu

oldu. Kadir İnanır'ın başrolünü oynadığı 2008 tarihli “Son Cellat” isimli film, senaryo değiştirilmiş olsa da Cellat Abdurrahman'ın hikâyesini anlatır. 1990'lı yıllarda Onunla röportaj yapan gazeteci Bengüç Özerdem “Bir Celladın Anıları” adıyla öyküsünü kitaplaştırdı.

BİR İDAM MAHKÛMUNU KAÇIRAN AFYONLU- ABDÜLKADİR BÖCÜ

Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan, 20 Temmuz 2010 tarihinde Meclis kürsüsünde aşağıdaki mektubu duygulanarak okudu. Bir idam mahkûmundan geriye anne-babasına yazdığı aşağıdaki satırlar pek çok kişiyi ağlattı, duygulandırdı;

“Sevgili anneciğim ve babacığım, sizler beni bu yasa kadar büyüttünüz ve yetiştirdiniz. Benim sizlere karşı işlemiş olduğum hataları ve suçlarımı affedin. Hakkınızı helal edin. Ben sizlerin bir evladınız olarak, bugüne kadar Cenab-ı Hakk'ın ve Onun Resulünün, Yüce Peygamberimizin yolundan ayrılmadım. Alın yazımız böyle yazılmış. Kader ne ise onu çekeceğiz. Ben de kardeşim Haydar gibi bir an önce Allah'ın huzuruna çıkacağım. Eğer benim günahım varsa Cenab-ı Allah'ın huzurunda çekmeye hazırım. Yok, bir yanlışlık sonucu ölümüne karar verenler, idam edenler Allah'tan bulsunlar. Sunu hiç bir zaman unutmamınlar ki, Mustafa'lar ölür, Allah davası ölmez, milliyetçilik yaşar. Kellemi verdiğim bu yolun zaferi yakındır. Zafer her zaman Allah'a inananlarındır. Bunun için hiç üzülmeyin. Cenazemin arkasından ağlamayın, gınahtır. Sizden ricam ağlamayın. Anne, sizlerle helalleşmek isterdim, fakat olmadı. Hakkim varsa, hepinize helal olsun, siz de helal edin. Son olarak, abime, yengeme, yeğenime, bacıma selam eder, haklarını helal etmele-

Afyonkarahisar'lı Abdülkadir Böcü'nün yardımıyla Mamak Cezaevi'nden Firar Eden Mustafa Pehlivanoglu

rini dilerim. Nişanlıma da selam eder, Cenab-ı Allah'ın mutlu bir yuva kurması için ona yardımcı olmasını dilerim. Oğlunuz Mustafa”

Söz konusu mektup 12 Eylül darbesinden henüz bir ay bile geçmeden 6 Ekim 1980 günü idam edilen Ülkücü Mustafa Pehlivanoglu'na aitti. Peki, kimdi Mustafa Pehlivanoglu?

1958 doğumlu Mustafa Pehlivanoglu genç yaşta Ankara'da Ülkücü Hareketle tanışmış ve 1980 öncesinin o karanlık günlerinde safını beli etmişti. 1978 yılında Ankara Balgat'ta bir kahvehanenin taranarak 5 kişinin ölümü olayından gözaltına alınmış, olaya katılmadığını belirtmesine rağmen işkence ve zorla suç kabul ettirilmişti. Mustafa Pehlivanoglu beraat beklerken mahkemede idam cezasına çarptırılmıştı.

Pehlivanoglu beklenmedik idam cezası sonucu 26 Temmuz 1980'de arkadaşı İsa Armağan ile birlikte işkenceleri ile ün yapmış Mamak Askeri Cezaevi'nden kaçtı. Çok sıkı korunan bu cezaevinden nasıl kaçabildikleri günlerce konuşuldu. İlerleyen günlerde anlaşıldı ki bu kaçışta o günlerde askerlik vazifesini Mamak Cezaevi'nde yapmakta olan Afyonkarahisarlı bir askerin de önemli rolü vardı. Bu kişi Abdülkadir Böcü isminde genç bir delikanlı idi. Abdülkadir Böcü ve birkaç arkadaşı Ülkücü olduğu için sempati duydukları Pehlivanoglu ve Armağan'a askeri kıyafetler temin ederek kaçışlarını sağlamışlardı.

Türkiye'nin gündemine oturan bu firar olayından sonra Pehlivanoglu yurtiçinde gizlenmeye çalıştı. 18 Ağustos 1980 günü Kütahya Çalköy'de yakalandı. İhtilalin lideri Kenan Evren'in ve idam kararını veren Sıkıyönetim Mahkemesi Hâkimi Ali Fahir Kayacan'ın sonradan ifade ettiği gibi sırf denge olsun diye 6 Ekim 1980 günü apar topar idam edildi.

Pehlivanoglu'nun Mamak'tan kaçırılmasında rol alan hemşerimiz Abdülkadir Böcü uzun yıllar tutuklu olarak bu cezaevinde yattı. Çok çeşitli işkencelere maruz kaldı. Yıllar sonra ona işkence yapanlardan birisi adeta günah çıkarır gibi yaptıklarını anlattı. Bu kişi o yıllarda

Mamak Cezaevinde görev yapan Doğan Eşlik isimli askeri. Doğan Eşlik 2012 yılında bir röportajında şunları söyledi. “Mamak Cezaevinde sağcı, solcu birçok kişiye işkence yaptık. Emir böyleydi. Mesele Mustafa Pehlivanoglu ve İsa Armağan'ın cezaevinden kaçmasına yardımcı olan asker Abdülkadir Böcü vardı. Böcü'yü hücreye atmışlardı. Her sayımda, her yemek alışlarında, her havalandırmada kafası bozulan herkes dövüyordu onu. Amaç, gözdağı vermektir. Bir daha böyle firar edenlere yardım edilmesin diye elimizden geleni yapardık”

Abdülkadir Böcü Mahkemede duruşmada -1981

Abdülkadir Böcü 1984 yılı sonlarında Mamak Cezaevi'nden çıktığında gördüğü işkencelerden psikolojisi bozulmuştu, herhangi bir işte çalışmıyordu. Hayatı sıkıntılar içinde geçti ve 2010 yılında Anıtpark'ta bir bankın üzerinde ölü bulundu, üç-beş kişi tabutuna omuz verdi. Ona işkence yapanlarsa hiçbir şey olmamış gibi hayatlarına devam etti, kimisi aradan yıllar geçince gündeme gelmek amacıyla yaptıklarını anlattı. Abdülkadir Böcü ise kendi yalnızlığında unutuldu, gitti.

SONRASI

Türkiye Cumhuriyeti'nde, infaz edilen son idam 25 Ekim 1984 tarihli. Ekim 1984'ten itibaren mahkemeler tarafından verilen ölüm cezaları Meclis'te onaylanmadığı için infaz edilmemiş, 1991 yılında çıkarılan bir ayla 500 civarında ölüm cezası dosyası, 10 yıl ağır hapse dönüştürülmüş ve 2002'de çıkarılan yasayla idam cezası kaldırılmıştır. Bu yasayla fiilen uygulanmamış olan tüm idam kararları, ömür boyu hapse dönüştürülmüştür.

MEHMET SAFFET DEVRİM (BADAGÖZOĞLU)

Sıtkı SARA

YEREL TARİH VE ÖNEMİ

Tarih en basit ifadeyle “geçmişin bilimi” olarak tarif edilmiştir.¹ Tarih geçmişte insanlar tarafından meydana getirilen olayları bize ulaştırdığına göre, tarihçi E. B. Carr’ın “tarihçi ile olaylar arasında devamlı bir etkileşim ameliyesi, geçmişle günümüz arasında bitmeyen bir diyalog”; Luciren Febvre’nin ifadesiyle “geçmiş ve bugünün incelenmesi”, bir bakıma bugünün açıklanmasıdır. Fernand Braudel de tarihi, “bütün tarihlerin toplamı, geçmiş, hal ve gelecekteki mesleki kabiliyet ve bakış açıları’nın bir araya gelmesi” olarak görür.² Görüldüğü üzere tarihin tanımı tam manasıyla yapılamamıştır. Her yapılan tanım eksik kalır ve manayı tam karşılamaz. Bu yüzden tarihin tanımını yapmak bir hayli zordur.

Tarih yazımına gelince, umumi tarih ve hususi tarih olarak ikiye ayrılabiliriz. Her ikisi de alt kategorilere ayrılabilir. Umumi tarih, adından da anlaşılacağı üzere genel bir ifade olarak dünya tarihi ve benzeri konuları içerir. Hususi tarih ise konusuna göre değişiklik gösterebilir. Örneğin Avrupa Tarihi hususi bir tarihtir veya Osmanlı Devleti Tarihi, Türk Tarihi gibi, içerdiği konulara göre değişebilir. Bunu biraz daha açacak olursak herhangi bir devletin, milletin, şehrin veya şahısların, hatta kasaba ve köylerin siyasi, iktisadi, askeri ve kültürel tarihi olabilir. Yerel tarih de hususi tarih yazımına girer. Fakat tarih yazımı umumiyetle büyük devletlerin, büyük adamların veya savaşların mevzu bahis olduğu bir yazım şekliyle günümüze kadar süregelmiştir. Bu yüzden ki yerel tarih hep arka planda kalmıştır.

Kent tarihleri ve yerel tarihler yazımı konusunda 1870’li yıllarda başlayan ilgi günümüze kadar artarak sürmüştür denilebilir. Özellikle son on yılda yerel tarih yazımında nitelik ve nicelik

bakımından bir gelişme ve çeşitlenme olmuştur.³ Türkiye’de büyük yerleşim yerlerinin araştırılmasıyla başlayan yerel tarih, zamanla daha küçük yerleşim yerlerinin araştırılmasına intikal etmiştir. Örnek olarak Güzelhisar, Beydağ, Sinanpaşa, Emirdağ ve Şuhut gibi yerler araştırmalara konu olmuştur. Özellikle üniversitelerde öğrenciler, lisans veya yüksek lisans tezlerinde ilgi duydukları ya da memleketleri olan ilçe, kasaba ve köy gibi yerleşim yerlerini konu olarak belirlemişlerdir. Buna istinaden son dönemlerde Türkiye’de yerel tarihe duyulan ilgi artmıştır. Yerel tarih araştırmalarının da başvurulabilecek birçok kaynak mevcuttur. Çeşitli

Mehmet Saffet DEVRİM(sol üstte) ve Ailesi

¹ Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, 6. b., Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1998, s.1.

² Kütükoğlu, *age.*, s.2.

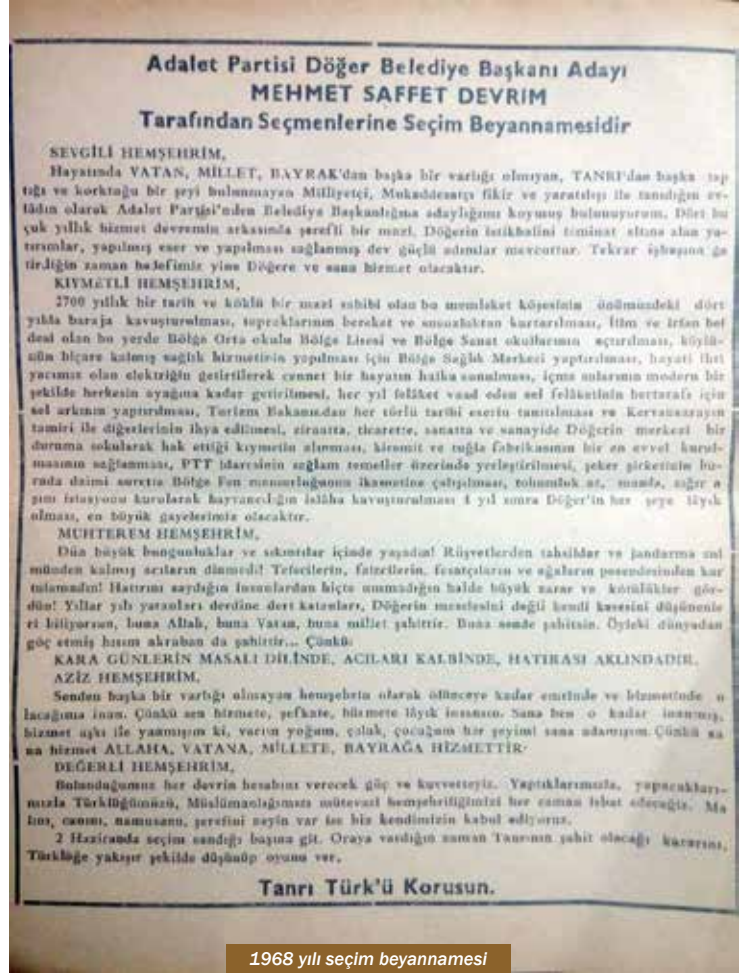
³ İlhan Tekeli, *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 217.

kurum ve devlet arşivleri ile kütüphaneler bizi temel kaynaklara ulaştırır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi ve Ankara Milli Kütüphane bu kurumların başında gelir. Burarlarda tapu tahrir defterleri, şeriyye sicilleri, avarız defterleri ve vakıf kayıtları gibi belgeler kaynak olarak kullanılabilir.

Yine hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde belirli yıllarda yayımlanan Vilayet Salnameleri de başvurulması gereken temel kaynaklardandır. Şehirlerin halk kütüphanelerinde ve üniversitelerin kütüphanelerinde yer alan tezler, ansiklopediler, haritalar, geçmişte çıkartılan ve günümüzde de çıkartılmaya devam eden yerel gazete ve dergilere de kaynak olarak başvurulabilir.

Bunların dışında araştırılacak olan bölge halkının yeme-içmesinden giyim kuşamına, konuşmasından eğlencesine, kullandığı eşya ve malzemelerden yaptığı işe kadar bütünüyle ve daha fazlasıyla başlı başına bir kaynaktır. Araştırılacak bölgenin iklimi, coğrafi etmenleri, mimarisi, mezar taşları, arkeolojik kalıntıları, tekke-zaviye ve çeşme gibi tarihi eserleri, varsa belediye, okul ve hastane gibi kurumların kayıtları da yerel tarih için ana kaynak niteliğindedir. Yerel tarih araştırmalarında bölgenin kaynak niteliğindeki kısımları çoğaltılabilir.

Yerel tarih araştırmaları birçok konuda önem arz eder. Her şeyden önce birey yaşadığı toplumun ve coğrafyanın geçmişini iyi bilmesi gerekir. Geçmişte yaşananların neden ve sonuçlarını, bölgenin kültürünü ve değişime uğrayan yanlarını bilmesi gerekir. Zira bugünü aydınlatabilmek, geleceğe yön verebilmek, geçmişin bilinmesiyle mümkündür. Geçmişini bilmek, eskiyi bugün ile kıyaslama imkânı sunar. Aidiyet duygusunu ön plana çıkartır. Bireylerin yaşadıkları doğal ve tarihi çevreye karşı duyarlı olmaları konusunda bilinçlenmelerini sağlar. Zamanla unutulmuş veya unutulmaya yüz tutan gelenek ve göreneklerin, örf ve adetlerin yeniden hayat bulması ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Nesiller arası doğal bir köprü vazifesi görür ve kopukluğu ortadan kaldırır.

1968 yılı seçim beyannamesi

Yine bölgenin başkaları tarafından tanınmasını sağlar. Araştırılan bir kasaba ilçe tarihine, araştırılan bir ilçe il tarihine ışık tutar ve bütün bunların hepsi, ülke tarihi yazımına büyük katkı sağlar.

MEHMET SAFFET DEVRİM

1931 yılında Afyonkarahisar'ın o dönemde merkeze bağlı Döğer Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Mustafa ve Satı Devrim çiftinin 7 çocuğundan sonuncusudur.^{4*} İlköğretimi Döğer Köyü'nde tamamlamış daha sonra Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü'nde eğitim almaya başlamıştır. Başarılı bir öğrencidir fakat sağlık sorunları nedeniyle son sınıfta buradan ayrılmak zorunda kalmıştır.

1950'li yıllarda ilk evliliğini yapmış ve Adnan isminde bir oğlu olmuştur ancak önce oğlu, kısa süre sonra da eşi hayatını kaybetmiştir. 1950-52 yılları arasında Sivas Askerlik Şubesinde er olarak vatanî görevini yerine getirmiştir. Askerliğini bitirdikten sonra Sivas ili Devlet Demiryollarında depo memuru olarak çalışmaya başlamıştır. Ardından Burdur ve Afyon depolarında da memuriyette bulunmuştur. Bu

^{4*} Ek-1 de Aile fotoğrafı yer almaktadır.

mesleğinin yanında yazarlık da yapan Saffet Devrim Sivas'ta Doğuş, Afyon'da Kocatepe, Gayret, Türkeli ve Burdur'da Burdur'un Sesi, Yeni Turan gazetelerinde günlük makaleler yazmıştır.

Mensubu olduğu Döğër Köyü 1962 yılında resmen belediye olarak ilan edilmiş ve burada öğretmen olarak görev yapan Cafer KARATAŞ yeni kurulacak olan belediyeye kurucu başkan olarak atanmıştır.

Daha sonra 16 Kasım 1963 yılında yapılan mahalli idareler seçimlerinde Adalet Partisi'nden belediye başkan adayı olan Mehmet Saffet DEVRİM bu seçimlerden başarı ile çıkarak Döğër Kasabası'nda seçimle başa gelen ilk belediye başkanı olmuştur. Hizmetleriyle kendisini Döğër halkına ispat eden Devrim, 2 Haziran 1968⁵* ve 9 aralık 1973 tarihlerinde yapılan mahalli idareler seçimlerini de kazanarak 14 yıl süreyle kesintisiz olarak Döğër Belediye Başkanı görevini yürütmüştür.

Döğër'de en uzun süre görev yapan belediye başkanı unvanı halen Saffet Devrim'dedir. İlk iki seçimde Adalet Partisi'nden, seçildiği son seçimde ise Milliyetçi Hareket Partisi'nden başkanlığa layık görülmüştür. 1973 yılında yapılan seçimlerde Milliyetçi Hareket Partisi'nin Türkiye'de "ilk seçilen belediye başkanı" olmuştur.

BELEDİYE BAŞKANLIĞI SIRASINDA DÖĞER'E YAPMIŞ OLDUĞU HİZMETLER:

Mehmet Saffet DEVRİM kişilik ve karakteri itibarıyla çok yazan, çok okuyan, atılgan ve tuttuğunu koparan birisidir. Bu yapıyla başkanlığı döneminde Döğër'e birçok hizmeti getirmeyi başarmıştır.

At arabası yolu ve patika biçiminde olan yolları stabilize yok yapmak için uğraşlar vermiştir. Yakın bir dostu bu konuyla alakalı olarak şu sözü söylediğini aktarmaktadır; *'Benim analarım, bacılarım fırınlara ekmek yapmaya giderken çamurdan geçemiyorsa bizim reisliğimizin bir hükmü yoktur.'* Gerçekten de dediğini yaparak yollara taş döşetmiş, çamurdan aşırı rahatsız olan Döğër halkını bu konuda rahata erdirmiştir.

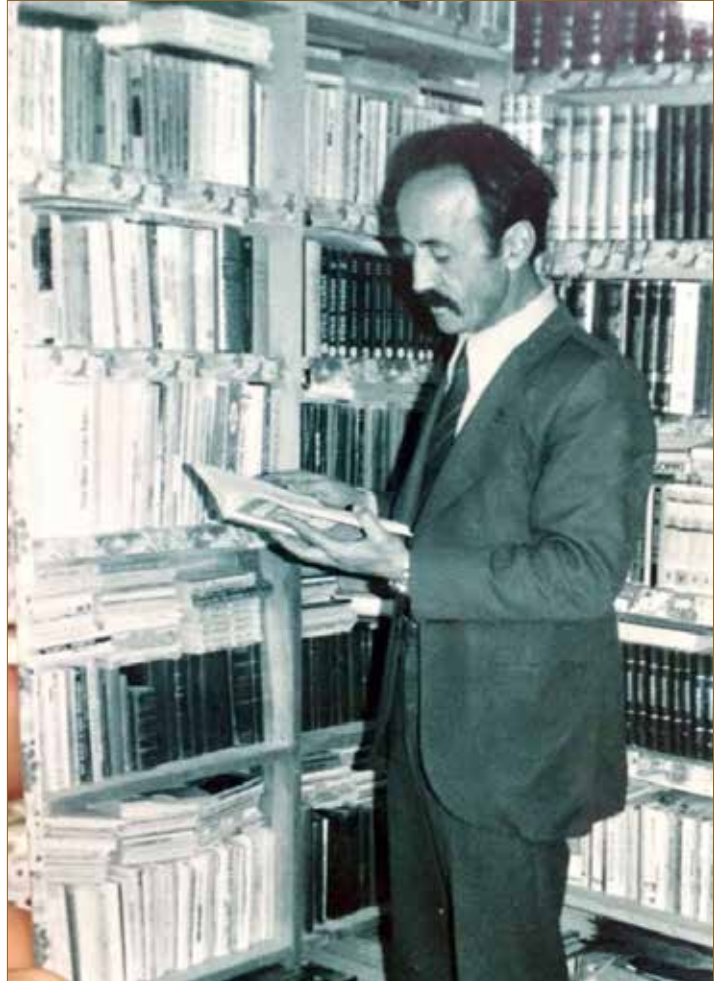
1967 yılında Emre Gölü önüne baraj yap-

tırmış ve buradan kanaletler vasıtasıyla bir kısım arazinin sulanılabilirliğini sağlamıştır. Halk evi, belediye hizmet binası, dükkanlıklar, hamam, çamaşırhane ve Pazar yeri gibi yapıları Döğër halkının hizmetine sunmuştur.

Bu saydığım imar ve alt yapı hizmetlerinin yanı sıra eğitim ve kültür alanına da önem vermiştir. Bugün bile herkesin faydalanabildiği Döğër Halk Kütüphanesini, kendine ait olan 4 bin cilt kitabı bağışlayarak kurmuştur. Yaklaşık 45 senedir faaliyette bulunan kütüphaneden iki çalışan emekli olmuştur.

Döğër'e hizmet için hiçbir şeyden çekinmeyen Saffet DEVRİM, Ankara'ya gittiği vakitlerde görüştüğü herhangi bir milletvekili vasıtasıyla eli boş dönmeme-ye çalışıyor, elinden geleni yapıyor, arkadaşının deyi- miyle *"kapıdan kovsalar bacadan girerek"* istediğini alıyordu.

Yine Döğër'e elektrik gelmesinde katkısı büyüktür. 1974 yılında çoğu kasaba ve ilçelerde 1 elektrik trafosu varken Döğër'de yaklaşık 5-6 elektrik trafosu mevcuttu. Saffet Devrim Ankara'ya giderek «bir trafonun Döğër'deki fabrikalara yetmeyeceğini» belirtmiş

⁵ * Ek-2: 1968 yılı Mahalli İdareler Seçimi, Mehmet Saffet DEVRİM seçim beyannamesi.

Şair Arif Nihat ASYA ile birlikte.

ve bu trafoların Döğ'er'e gelmesini ikna kabiliyetiyle başarmıştır. Döğ'er belediye başkanlığı için 1977 yılı yerel seçimlerinde dördüncü kez aday olmuşsa da bu defa 11 oy farkla seçilememiştir.

Belediye başkanlığından emekli olan Mehmet Saffet Devrim, Eskişehir'de ikamet etmeye başlamış ve burada 2 Eylül gazetesinde köşe yazarlığı yapmıştır. Aynı zamanda Anadolu'dan Sesleniş gazetesinin de genel yayın yönetmenliğini yürütmüştür.

Toplamda 4 kez evlendiği bilinen Saffet Devrim'in 3 çocuğu bulunmaktadır. Birinci eşi genç yaşta vefat etmiş, ikinci eşinden iki çocuğu olmuştur. İkinci ve üçüncü eşleri de vefat edince dördüncü evliliğini yapmıştır. Son evliliğinden ise 1 kız çocuğu olmuştur.

O, Döğ'er'den haberleri, her Cuma günü Cuma Namazı'ndan önce yakın bir dostuyla yapmış oldukları telefon görüşmelerinden almaktaydı. Döğ'er'in tanınmış simalarından biri olarak, Eskişehir Döğ'erliler Derneği temel atma töreni sırasında hasta olduğu halde buraya gelmiş fakat arabadan inememiştir. Bu esnada bütün hemşerileri tek tek arabaya ziyaret için gelmiş fakat orada bulunan dönemin Döğ'er belediye

başkanının gelmediğine çok üzölmüş ve kırıldığını Döğ'er'deki yakın dostuna bildirmiştir.

Dostuyla son telefon görüşmesinde Necip Fazıl'ın şiir kitabından konu açılmış, dostunun okuduğu o güzel şiiri Necip Fazıl gibi cenazesi kalkarken okunmasını vasiyet etmiştir. Bu vasiyetinde "Son gün olmasın dostum, çelengim, top arabam; alıp götürsün beni, tam inanmış dört adam" Okunmasını istediği şiirin bir kısmı, kendi eklediği son mısra ile birlikte şöyledir;

Göklerden son i'lâm; Allah bir, bir İslam

Şekiller Eliflam, Ne bir harf, ne kelim

Esselâm, esselâm

Ömür bitti vesselam..

Vasiyet ettiği gibi arkadaşı, cenaze kalkmadan önce bu satırları halkın önünde gözyaşları içinde okumuştur.

6 Ocak 2006 tarihinde 75 yaşında hayata gözlemini yuman Devrim'in cenazesine geniş bir halk kitlesi katılmış ve eski belediye binası önünde ufak bir tören düzenlenmiştir. Bu törene 7'den 70'e neredeyse bütün Döğ'er Halkı ve kendisinin geniş çevresinden

birçok insan katılmıştır. Tören ve cenaze namazının ardından Döğer Kasaba Mezarlığı'na defnedilmiştir.

ESER VE BAZI MAKALELERİ

Memleket hasreti ona, biri şiir kitabı olmak üzere iki kitap yazdırmıştır. Üçüncü kitabını bitirme aşamasında olan Mehmet Saffet Devrim'in bu kitabı bastırmaya ömrü yetmemiş ve kitap baskıya girmemiştir. Bunun dışında yukarıda belirtilen süreli yayımlarda kahir ekseriyeti memleket konusu olan yüzlerce makalesi yayımlanmıştır.

1955 yılından itibaren yazdığı şiirleri 1998 yılında basıma giren Çile Rüzgarı isimli şiir kitabında toplamıştır. Memleketinden sürekli uzakta yaşama mecburiyeti şiirlerine de yansımıştır. Bunun dışında toplumun birçok değer yargılarını şiirlerinde görmek mümkündür. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'e olan sevgi ve saygısını da şiirlerine dökmüştür. Kitabını «Kimliğim» adlı şiirle sonlandıran Saffet Devrim burada, kısaca hayatını özetlemiştir.

Sade bir dille yazdığı şiirleri orijinal olup çok samimidir. Kitaba ismini veren «Çile Rüzgarı» adlı şiirinin son kıtası şöyledir;

Saffet çileni çek de, kimseye dokunmasın,

İçini kağıda dök, isterse okunmasın.

Ecel geldiğinde bacana baykuşlar konmasın

Dostlarıma ulaşsın SELAM çile rüzgarı..

Bütün şiirleri birbirinden değerli olmakla birlikte; Döğer, Çile Rüzgarı, Unuttum ve Bir Şehit'e adlı şiirleri takdire şayandır.

Saffet Devrim'in Şu Bizim Belde isimli kitabı ise tarih, turizm ve folklor araştırması niteliğindedir. 1975 yılında basılan kitabında Afyon-Kütahya ve Eskişehir yörelerine ait bilgileri derlemiştir. Bir yerel tarih çalışması olan bu kitap, sözlü ve yazılı kaynaklarıyla bahsedilen bölgelerin tarihine ışık tutmaktadır. Yazarın bu kitabı Afyon, Kütahya ve Eskişehir'in ortaöğretim düzeyinde eğitim veren birçok okulunda yardımcı ders kitabı olarak okutulmuştur.

Basım aşamasında kalmış olan üçüncü kitabın konusu ise bizzat oğlundan edindiğimiz bilgilere göre yine bir tarih ve folklor araştırmasıdır. Ancak burada memleketi olan Döğer Beldesi üzerine yoğunlaştığı aktarılmıştır. Şu Bizim Belde isimli eserinin genişletilmiş versiyonu olarak tanımlayabileceğimiz, yaklaşık 500 sayfa olduğu belirtilen ve yerel tarihimize ışık

tutması hedeflenen kitabın akıbeti bilinmemektedir. Ayrıca 1990 yılında basılmış olan 1. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri'nde «Frigya Uygarlığı»; 2003 yılında basılmış olan 6. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri'nde de «Afyonkarahisar'da Sahibi Halk Olan Hayrat Hizmetleri» adlı makaleleri yayımlanmıştır.

SONSÖZ

Bölgenin kalkınması adına siyasi ve iktisadi projeler geliştirmede, fikir üretmede yardımcı olabilecek nitelikte olan yerel tarih araştırmaları yeni ve kapsamlı araştırmalara öncü niteliğindedir. Yerel Tarihin faydaları saymakla bitmeyecek kadar fazladır. Bir o kadar da önemlidir. Zira kendinden faydalanılabilecek bir kaynak konumundadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi; geçmişini bilmek, eskiyi bugün ile kıyaslama imkânı sunarak geleceğimizi planlamakta bizlere yardımcı olur. Aidiyet duygusunu ön plana çıkartır. Bu yüzdendir ki, Afyonkarahisar Belediyesi'nin düzenlemiş olduğu «Afyonkarahisar Tarihini Araştırıyor» adlı yarışmaya katılma amacım şehrimizin tarihine ufak da olsa bir katkıda bulunmak ve buna benzer çalışmaların niteliğini ve niceliğini artırmaktır. Gazeteci ve yerel tarihçi olması hasebiyle özellikle bir belde ve geniş bir kitle üzerinde iz bırakan Mehmet Saffet DEVRİM gibi değerimizi aktardığım çalışmamın; isimlerini dahi anımsayamadığımız, bu topraklarda iz bırakmış nice önemli şahsiyetlerin unutulmaması adına bundan sonra yapılabilecek çalışmalara örnek olması ümidiyle...

Sınırları zorlayan bir fikir adamı, çalışkan bir belediye başkanı, gazeteci, araştırmacı-tarihçi yazar ve şair olan Mehmet Saffet Devrim, tam bir hizmet aşığı, memleket sevgisi ve hasretiyle ömrünü harcamış önemli bir kişiliktir. Bu vesileyle kendisini bir kez daha rahmetle anıyorum; Ruhu şâd, mekânı cennet olsun...

KAYNAKÇA

Mübahat Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, 6. b., Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1998.

İlhan Tekeli, *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.

Mehmet Saffet Devrim, *Şu Bizim Belde*, Nüve Matbaası, Ankara 1975.

Mehmet Saffet Devrim, *Çile Rüzgarı*, Çınar Yayın, İstanbul 1998.

KAYBOLMAKTA OLAN BİR TÜRK-İSLÂM SANATI ÖRNEĞİ: AFYON BIÇAKÇILIĞI

Abdülkadir DEMİRCAN

İnsanın dünyada varlığını sürdürme girişimleri ilk andan itibaren biteviye devam etmiştir. Var olma çabası, varlığını ispatlama ve sürdürme eylemleri adına, insan geçen her lahzada kendini geliştirme yolunu tutmuş, buna mecbur kalmıştır. Bu varlığını sürdürme ve koruma sürecinde, çeşitli teknik ekipmanlara ihtiyaç duyulmasıyla birlikte, ihtiyaç duyulan nesnelerin üretilmesiyle beraber, gelişim ve ilerleme gösterilerek medeniyet safhasına doğru ilerlenmiştir. “Öncelikli olarak fiziksel, sonrasında psikolojik ihtiyaçlar zaman içerisinde gelişim ve değişim göstermiştir.”¹ Yapılan keşifler, bu ihtiyaçlar çerçevesinde şekillenmiştir. Araştırmacı Abraham Maslow “İhtiyaçlar Hiyerarşisi” olarak adlandırdığı piramitte, insanlığın fiziksel ve sosyal gelişim safhalarını tespit etmiştir. Bu piramidin ilk basamağında; Fiziksel ihtiyaçlar (yiyecek, su, barınma, dinlenme), ikinci sırada ise: güvenlik ihtiyacının (korunma, güvenlik) yer aldığı görülür.² Yiyecek temini için delici, kesici, parçalayıcı aletlere ihtiyaç duyan insanlar, güvenlik ihtiyacını da karşılamak için bu aletleri geliştirerek düşmanlarına, yırtıcı hayvanlara karşı kullanmıştır. Bıçağın, kesici aletlerin ilk ortaya çıkış sürecini bir ihtiyaç çerçevesi dâhilinde olduğunu gözlemleyebiliyoruz. İlerleyen süreçlerde demir madeninin keşfiyle daha sağlam, kullanışlı ve kalıcı bıçaklar, kılıçlar, ok uçları ve çeşitli savaş ve kesici aletler yapılmıştır.

Tarihte çeşitli coğrafyalarda at koşturmuş, fetihler yapıp medeniyetler kurmuş olan Türk milleti, demir madenini çok iyi şekilde işlemlerini bilmiştir. Bu madeni işleyerek, savaşlarda ve gündelik hayatta işine yarayan ekipmanları ustalıklı üretebilmişlerdir. “Türk kılıcı kendisine has karakteristik özellikleri sayesinde yalnız kendisinin gelişimini etkilemekle kalmamış aynı zamanda çok geniş bir coğrafyaya yayılarak gerek Avrupa’da gerekse İran ve Arap yarımadası gibi bölgelerde başka kılıç türlerinin de gelişmesini sağla-

mıştır³. “Bu silah ve demircilikte gösterilen maharetler, göç edilen bölgelere de taşınmıştır. İslâm dinini kabul eden Türkler, savaşçı ve zanaatkâr özelliklerini kaybetmemişlerdir. İslâm dininin emir ve yasaklarını bildiren Kur’an-Kerim’de, “Hadîd sûresine adını veren demirdeki büyük güç ve faydalar (57/25) silâhla yorumlanmıştır (Buhârî, “Tefsîr”, 57).⁴”

Bu ayeti kerimeler, o dönemin silahları olan; kılıcı, hançeri, kamayı, yayı mevcut bulundurmaya, kullanmaya teşvik etmiştir. Bu teşvik gerek İslâm öncesi Türk medeniyetinde, gerek Selçuklu Devleti, gerek Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nin belirli bir tarihine kadar aynı şekilde devam etmiştir.

Afyonkarahisar şehri, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yaparken, medeniyetleri ve şehirleri coğrafi özelliğiyle bir kavşak gibi birbirine bağlamıştır. Bu kavşak noktası özelliği şehre; dînî, mimari, ekonomik, kültürel ve birçok potansiyel kazandırarak şehri imar ve ihya ede gelmiştir. “Şehir ekonomisi Osmanlılar devrinde daha çok ziraata ve küçük el sanatlarına dayanmaktaydı.”⁵ Bu küçük el sanatları arasında geleneksel Afyon bıçakçılığını zikretmemiz yerinde olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun hüküm sürdüğü dönemlerde makineleşme, seri üretim az olduğu için el sanatları atölyelerinin sayısı bir hayli fazla olduğunu biliyoruz. Bu atölyeler ekonomik, sanatsal ve geleneksel üretim metodunu sürdürerek yaptıkları ürünleri asırlar sonrasına aktarabiliyorken, usta-çırak ilişkisiyle mesleğin devamını sağlıyorlardı. “Osmanlı döneminde Anadolu’da birçok bıçak yapım merkezinin ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu merkezlerden bazıları günümüze kadar önemlerini korumuştur. “Bursa, Balıkesir, Yatağan, Afyon, Ankara, Kastamonu ve Sürmene bu merkezlerden birkaçıdır.”⁶ Bu bıçak üretim merkezlerinden olan Afyon, ürettiği bıçaklar, kamalarla ününü

¹ Gizem Sebehat, Çoban, “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Gizil Yetenekler”, European Journal of Educational and Social Sciences, 6 (1), 2021, S. 112

² Motivasyonu Anlamak: Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi | MİK Portal (tau.edu.tr)

³ Batuhan, Yıldız, “Hunlardan Osmanlı Dönemine: Türk (Eğri) Kılıcının Gelişim Süreci”, Harp Tarihi Dergisi, Sayı. 2, 2020, s. 61

⁴ Nebi, Bozkurt, “Silâh”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/silah>, 03/08/2021

⁵ Feridun, Emecen, “Afyonkarahisar”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/afyonkarahisar>, 5/8/2021

⁶ Gültekin, Erdal, “Bıçak ve Bıçakta Bursa Markası”, Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 1, 2016, S. 28

bugünlere kadar sürdürmüştür. Afyon'da geleneksel bıçakçılığın ne zaman başladığına dair çeşitli rivayetler bulunmakla beraber, bilinen bıçakçılık sanatının Osmanlı İmparatorluğu döneminde başladığı aktarılmaktadır. "Ömer Fevzi Atabek'in 1936 yılında kaleme aldığı Turan Akkoyun'un, düzenleyerek kitap haline getirdiği "Afyon Vilayeti Tarihçesi" kitabında kılıç ve bıçakçılığın gelişimiyle ilgili notlara yer verilmiştir: "Sultan Mahmut zamanında kılıç ve bıçak yapımında mahareti olan Ahıskalı Osman Usta olup Molla Oğlu delaletiyle Karahisar'ı Sahip'e yerleştirilmiştir. İlk kılıç ve bıçakçı ustası bu idi. Osman Usta'nın çırağı Emir İbrahim Oğlu Hacı Halil Usta idi. Bu sayede memlekette bıçakçılık sanatı canlandı, etrafa nam saldı⁷." Bu verilen malumatla Afyon'da geleneksel bıçakçılığın yaygınlaşmaya başlamasını ortalama bir tarihle "Yeniçeriler Devri" ile tarihlendirebiliriz⁸. "Kâmil Akbulak'ın anlattığına göre kendi dedeleri olan Musa Pehlivanoglu Afyon'da yerleşip bıçakçılığı oğulları, damadı ve yetiştirdiği çırakları vasıtasıyla yaymıştır.⁹" Bu ustalarla beraber şehirde yeni bir meslek grubu oluşurken, ekonomik hareketlilik ve dönemin savunma sanayisine yerel bir katkı sağlanmış, diyebiliriz. Mehmet Ziya Efendi 1899 yılında Afyon ile ilgili anılarında şunları aktarır: "Gömlek, çarşaf, aba halı, kilim ve antik silahların yapımında da kasabayı hayli ilerlemiş buldum¹⁰."

Meşhur Afyon bıçağı olarak anılan kesici alet grubunda neler yer alıyordu? Ateşli silahların pek bilinmediği ve yaygınlaşmadığı dönemlerde, genel itibarıyla bireylerin kendilerini koruma amacıyla taşıdıkları, gelenekselleşen bir takım silahlar göze çarpmaktadır. Lakin üretimde sadece savunma bıçaklarının, kama- larının üretilmediği, "bıçak üretimi birkaç farklı kate- goride sürdüğü bilinen bir husustur. *Savunma bıçak- ları: Hançer, koltuk altı, yatağan, oluklu kama, kama, kılıç çeşitleridir. Bıçaklar üretilirken sırtı kalın geniş, ağız kısmı keskin olacak şekilde üretilmektedir. Sırt kısmının kalın olması esnemesini engellemek içindir. Savunma bıçaklarının içinde en çok bilinen hançerler, dar uzun ve ucu kıvrık savunma bıçağı olarak tanımlanabilir. Bir diğer savunma bıçağı, yasanın çıkmasına neden olan kama ve oluklu kamadır. Kama; uzun ve uca yaklaştıkça sivrilen bir yapıya sahiptir. Oluklu ka- malarda geniş yüzeyin ortasında oluk bulunmaktadır. Bu oluk, bıçak vücuda girdiğinde kanın dışarı çıkması- nı kolaylaştırarak kan kaybını artırmayı amaçlamakta- dır.*¹¹" İnsanlar bu ateşsiz silahlarla kendi güvenlikleri- ni sağlıyor ve kendilerini dış tehditlere karşı korumuş oluyorlardı. Savunma ve saldırı silahları, bıçakları imal edilirken meslek grupları için de çeşitli aletler üretili- yordu.

"Mesleki bıçaklar:

Afyonkarahisar'da hayvan yetiştiriciliğinin yaygın olması nedeniyle et tüketimi her dönem önemini korumuştur. Bu nedenle kasap bıçakları, aşçı bıçakları ve mut- fak bıçakları, çakılar üretilmiş- tir. Makas ve diğer kesici, delici aletler: Koyun, keçi ve benzeri hayvanları kırmaya yarayan kırk- lık ve kırkım makası, lokumun kesilirken makasa yapışmaması için üretilen oluklu makas, ağaç ve bitkilerin budanması için bağ makası üretilmiştir.¹²" Bu meslek bıçakları diğer meslek erbapla- rının işini kolaylaştırırken, bıçak ustalarının da gelirini artırıyordu. "Burada (Afyon) yapılan kama ve saldırmalar gerek şekil ve boyut, gerekse kullanma yönünden ayrı

ayrıdır. Teke bıçakları: 50- 100 cm. Saldırmalar: 40-50 cm. teke bıçaklarının sırt kısmı ve dış bükey (muha- dep)dir. Bu bıçak insan öldürmekten ziyade sırt kısmı

⁷ Ülkü, Küçükkurt, "Afyonkarahisar'da Geleneksel Bıçak Üre- timi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 12, Sayı. 64, 2019, S. 330

⁸ Yusuf Ziya, Bıçakçı, "Bıçakçılık Sanatı Üzerine Not- lar", Türk Etnografya Dergisi, Sayı. 6, 1963, S. 111

⁹ Yusuf Ziya, Bıçakçı, a.g.m, S. 111-112

¹⁰ Anılarda Afyonkarahisar, Haz. Muzaffer, Uyan, Afyon

Kocatepe Üniversitesi Yayını, s. 37

¹¹ Ülkü, Küçükkurt, a.g.m, s. 335

¹² Ülkü, Küçükkurt, a.g.m, s. 335

ile dayak atmak için kullanılır. Esas suç aleti kamadır. Büyük boy kama: 50-60 cm. Küçük boy kama ise: 15-30 cm olur.¹³ Bu silahların çoğu Afyon'da imal edilmişse dahi "kan oluklu kama" Afyon'la özdeşleşmiştir. Afyon kamasını çekici yapan unsurun, kamanın üzerinde kan oluklarının bulunması, kabzasının genellikle manda boynuzu veya çeşitli sağlam ağaçlardan yapılarak kullanım ömrünün uzun olması, sağlamlığının ve estetik görünümünün olması ve üzerinde motiflerin, sözlerin bulunmasıdır, diyebiliriz. Çeşitli mezatlarda ve internet sitelerinde antika Afyon kamalarına olan

(Manda Boynuzlu, Kan Oluklu Saldırma.)

ilginin hâlâ daha devam etmesi o sanat eserlerine ilginin azalmadığını göstermektedir¹⁴.

O dönemin ustaları tabiri caizse, ibadet edercesine eserlerini vermişlerdir. Türk edebiyatının usta kalemi Ahmet Hamdi Tanpınar "Beş Şehir" adlı eşsiz eserinde: "Cetlerimiz inşa etmiyorlar, ibadet ediyorlardı. Maddeye geçmesini istedikleri bir ruh ve imanları vardı"¹⁵ diyerek, eskilerin yaptıkları işleri sadece para ve dünyalık için yapmadıklarını, ibadet edercesine çalıştıklarını vurgulamıştır. O zarif duygu, yaptıkları eserleri, sanat eserine dönüştüren bir köprü görevi görmektedir. Bu ibadet edercesine çalışma prensibini Afyon bıçak ustalarında da görmek mümkündür. Demirden döverek şekillendirerek sanat eseri haline getirdikleri; hançerlerin, kamaların, saldırmaların üzerlerine irfanî boyutu olan kelimeler, atasözleri, özlü sözler, deyişlemeler maniler işlerlermiş. Kültürümüze ve medeniyetimize dair biraz tefekküre meylettiğimiz takdirde görüyoruz ki, bıçak ustaları para kazanmak-

tan ziyade resmen demir ile meşk etmişlerdir. Afyon bıçak ustalarından Kamil Akbulak'ın vermiş olduğu bilgilere göre yapılan bıçakların, kamaların üzerine şu beyitleri, sözleri yazarlarmış: "Bu dünyanın varlığına yok deyip ağlama, Gir kanâat evine nâdâna minnet eyleme. / Akıl bir gemi, fikir dümeni, Kullandır kendini göreyim seni. / Bir diğer bıçak ustası Salih Özkılıç ise: Dil bir kulak iki, Bir söyle iki dinle. / Ehli irfan meclisinde eyle kesbi mârifet, Câhile yar olma, nâdân olursun âkibet.¹⁶ Bir başka bıçak ustası İsmail Ubuz ise bıçakları için şiirler yazmıştır: "Tesbih imamı mer-

candan / Abuhayat içtim fincandan / Neyleyim başka bıçağı / Vazgeçerim ben bu candan. / Hançerin Neşteri ucu ciğerde / Günden güne artıyor, sevdâyı serde / Düş-tüm gurbet elde bir derde / Ya habib, ya garip / Sar ya-remi garip garip.¹⁷"

Yapılan eserlerin üzerlerine yazılan sözlerin Türk-İslâm medeniyetini, bıçakla-

rın üzerinde dahi koruduğunu ve o dönemin insanların ilme, irfana olan saygı ve ilgilerini görebiliyoruz. Hatta bu insana yol gösteren beyitleri gördüğümüz takdirde, o bıçakların zalimlik, eşkıyalık, için tasarlanmadığını anlamakta güçlük çekmeyiz.

Afyonkarahisar'da, Türk-İslâm sanatı olarak değerlendirilebileceğimiz geleneksel bıçakçılığın tarihine dair malumatlar verdik. Bu sanat dalının geçmiş dönemlerde şehrin ekonomisine, kültürüne, sanat dallarına katkı sağladığını görmüş olduk. Peki, şu an bu sanat dalının neden eskisi kadar rağbet görmediği üzerinde durmamız gerekiyor. 1953 yılında 6136 sa-

¹³ Yusuf Ziya, Bıçakçı, a.g.m, 113

¹⁴ Üzeri Osmanlıca Yazılı Nadir Form Afyon Kaması - Bayrak Müzayede (bayrakmuzayede.com) (Bir yüzünde: sapa yakın kısımda kısaltma harflerle sonrasında dini ve milli motifler yer almaktadır. Daha sonra "Ameli Hasan" Karahisar" "Yadigar" "Sene 335 (Miladi 1918-1919)" "Çeşm-i ibretle azar kıl, Dünya bir misafirhanedir, Bir mukim adam bulunmaz, Ne acep kaşanadır." Diğer Yüzünde: "Sahibi Şahane?" yazmaktadır.)

¹⁵ Ahmet Hamdi, Tanpınar, Beş Şehir, Dergah Yayınları, İstanbul, 2020, S.110

¹⁶ Yusuf Ziya, Bıçakçı, a.g.m, S. 112

¹⁷ Ülkü, Küçükkurt, a.g.m, S. 333 6

yılı kanun maddesi gereği, oluklu bıçak, kama, hançer vb. ürünlerin yapımı, taşınması ve muhafazası yasaklanmıştır. Bu tarihten sonra bıçakçılık mesleği darbe almış ve geleneksel üretim metodu zayıflamıştır. “Bıçakçı ustalarının bu sıkıntısını gidermek için devlet, isteyen ustaları memur atamıştır.¹⁸” Memurluk yapmak istemeyen ustalar kama ve yasak olan bıçakların yapımını bitirerek, “makas, kırklık, bağ makası, teneke makası, oluklu lokum makası¹⁹” vb. aletler yaparak demirciliğe devam etmişlerdir. İlerleyen süreçte dövme bıçak üretimi bitmiş, hazır gelen çelikler bilerek fabrika usulü bıçaklar üretilmiştir.

Sürmene, Yatağan, Bursa vb. bıçak üretimiyle ünlenmiş bölgeler, hediyeelik eşya adı altında geleneksel bıçak (hançer, kama) üretimine devam etmektedirler. Bu bölgeler geleneksel üretim metodunu tam olarak bırakmamışlar ve gerekli reklamları yaparak; tarihi, kültürel ve sanatsal çalışmaları çerçevesinde yöresel değerlerini korumaktadırlar. Afyonkarahisar’da ise geleneksel bıçak üretimi tamamen durmuştur. Afyonkarahisar Belediyesi’nin, yok olmakta olan mesleklere dair açtığı kursların devam etmesi bu mesleklere olan ilgiyi bir nebze daha artırabilir. Bu oluşan ilgiyle beraber fabrikasyon bıçak üretimi yerini geleneksel bıçak üretimi metoduna bırakarak seri üretim sağlanabilir.

¹⁸ Ülkü, Küçük Kurt, a.g.m, S. 332

¹⁹ Ülkü, Küçük Kurt, a.g.m, S. 335

“Gizemli Şehir” ve “Gastronomi Şehri” olarak tanıtılan Afyonkarahisar, yok olmakta olan bu gizemli mesleği, son ustalar vefat etmeden tekrar canlandırabilirse, hem il bazında, hem ulusal bazda büyük ölçüde bir mesleğin tekrar filizlenerek, bıçak üretiminde başarı sağlanabileceği düşünülebilir. Bu meslek canlandırıldığı takdirde, kolluk kuvvetlerimiz, yabancı üretim olan bıçaklardan, kesici aletlerden ziyade bu topraklarda harmanlanmış, tarihi mirasla üretilen bıçakları kullanabilirler ve savunma sanayiinde dışa bağımlılık oranı bir miktar da azaltılabilir. Ona keza aşçılarımız ithal bıçaklardan kurtularak el emeğiyle, geleneksel metotla yapılan bıçaklarla yemek yapım aşamasına fazlasıyla mana katabilirler. Bu mesleğe vakti zamanında verilen kıymet tekrar verildiği takdirde, şehrin gelişim düzeyi, ekonomik getirisi ve ülkeye olan ekonomik, kültürel, sanatsal tesiri, turistik değerler ve çeşitli ilgilerin artacağından şüphe görünmemektedir.

KAYNAKÇA

BİÇAKÇI, Yusuf Ziya, “Bıçakçılık Sanatı Üzerine Notlar”, Türk Etnografya Dergisi, Sayı. 6, 1963

ÇOBAN, Gizem Sebehat, “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kendini Gerçekleştirme Basamağında Güzil Yetenekler”, . European Journal of Educational and Social Sciences, 6 (1), 2021

ERDAL, Gültekin, “Bıçak ve Bıçakta Bursa Markası”, Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 1, 2016

KÜÇÜKKURT, Ülkü, “Afyonkarahisar’da Geleneksel Bıçak Üretimi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 12, Sayı. 64, 2019

TANPINAR, Ahmet Hamdi, Beş Şehir, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2020

UYAN, Muzaffer, Anılarda Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını

YILDIZ, Batuhan, “Hunlardan Osmanlı Dönemine: Türk (Eğri) Kılıcının Gelişim Süreci”, Harp Tarihi Dergisi, Sayı. 2, 2020

İNTERNET KAYNAKLARI

Motivasyonu Anlamak: Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi | MİK Portal (tau.edu.tr)

Nebi, Bozkurt, “Silâh”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/silah>, 03/08/2021

Feridun, Emecen, “Afyonkarahisar”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/afyonkarahisar>, 5/8/2021

OSMANLI DÖNEMİ AFYON KAMASI - Bayrak Müzayede (bayrakmuzayede.com)

ÜZERİ FULL OSMANLICA YAZILI NADİR FORM AFYON KAMASI - Bayrak Müzayede (bayrakmuzayede.com)

PAŞA (UMUR BEY) CAMİİ

Abdülkadir KALENDEROĞLU

XI. yüzyılda büyük topluluklar halinde Anadolu'ya gelen Türklerin genellikle eski şehirlere yerleştikleri görülür. Ancak eski şehirlerin yeni sahipleri farklı bir kültür ve sosyal yapıya sahip oldukları için bu şehirlerde kendi ihtiyaç ve isteklerine göre birçok mimari eser inşa etmişlerdir. Cami, medrese, türbe, mektep, tekke, zaviye, şifahane, hamam, çeşme, köprü vb. türdeki eserlerin büyük çoğunluğu hükümdar, devlet adamı ve ticaret erbabı gibi şehirlerin ileri gelenleri tarafından yaptırılmışlardır.¹

Afyonkarahisar da yukarıda belirtilen şehirlere bir örnektir. Afyonkarahisar tarihinden ders almak, kültür ve manevi yönden ne kadar zengin olduğunu anlamak için bir büyütece ihtiyaç yoktur. Bugün bize düşen görev, geçmişten bize miras kalan bütün tarihi, kültürel ve manevi eserlerimizi, cahil ellere bırakmamak, aksine koruyarak devamlarını sağlamak düşer.²

Biz bu çalışmamızda Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey tarafından XV. yüzyılda Afyonkarahisar'da yaptırılmış ve halk tarafından "Paşa Camii" adıyla anılan, 1933 yılında da Afyonkarahisar Belediye Meclisi'nin aldığı bir kararla yıkılarak yerine kamu binaları yapılan cami hakkında bilgi verdikten sonra bir asra yaklaşan bir süreç sonrasında onun hatırasını yaşatmak için

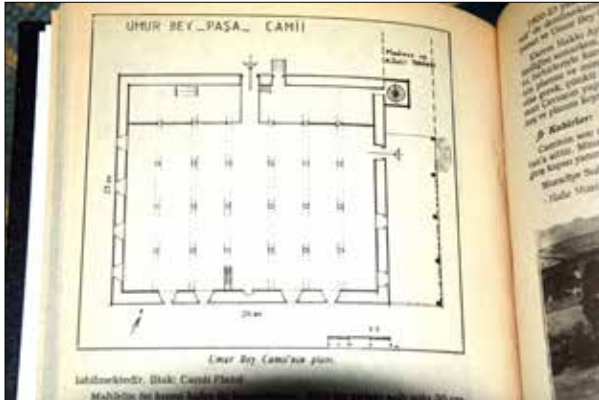

aynı isimle fakat bir başka yerde ve farklı bir planla yeniden yapılan camiyi tanıtacağız.

ESKİ PAŞA CAMİİ

"Umur Bey Camii", "At Pazarı Camii" gibi isimlerle de anılan Paşa Camii, şehrin merkezi bir konumunda, Burmalı (Hacı Mahmut) Mahallesi'nde, şimdiki Afyonkarahisar Valiliği, Dumlupınar Bilim Sanat Merkezi, İl Özel İdaresi ve Tekel binaları ile Anıtpark'ın yerinde idi.³

Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey tarafından Ulu Camii örnek alınarak Selçuklu mimarisi tarzında H. 859/ M. 1455 yılında medrese, hamam ve kervansarayla birlikte ve külliye'nin bir parçası olarak yaptırılan cami, 1920-1923 yıllarında kışla olarak kullanıldığı için "Kışla Camii",⁴ gerek fırka komutanları, gerekse hükümet yetkilileri rütbelerini burada aldıklarından dolayı da "Paşa Camii" olarak anılır.⁵

Eski Paşa Camii Planı (Y. İlgar'dan)

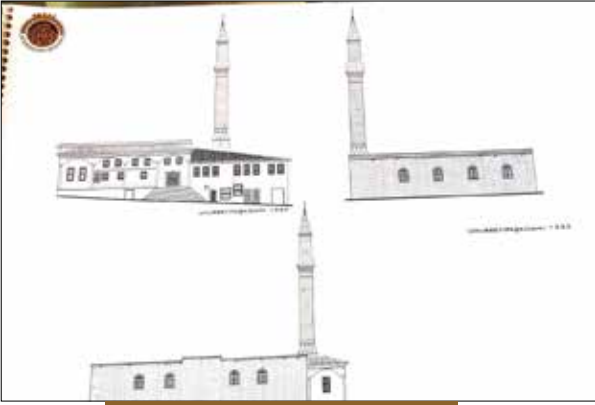
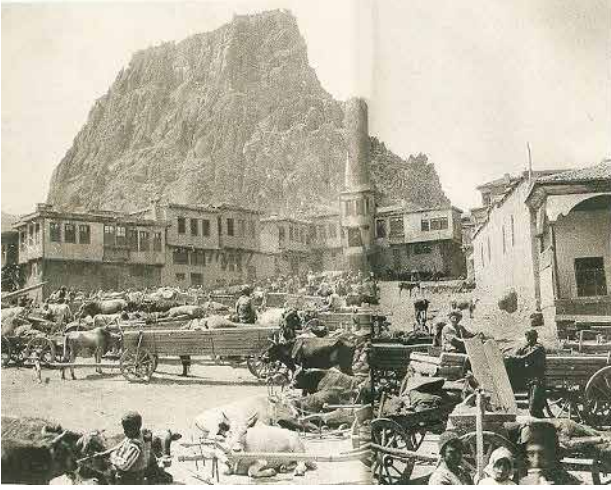
¹ Zeki Sönmez, Başlangıçtan 16. yüzyıla kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 474-475.

² Yusuf İlgar, Tarih İçinde Afyonkarahisar'da Kaybolan Eserlerimiz, C. 1, Zafer Gazetecilik ve Matbaacılık, Afyon 1991, s. 1.

³ Süleyman Gönçer, Afyon İli Tarihi, C. II, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyon 1991, s. 191; İlgar, a.g.e., s. 32; Ahmet Semih Tulay, Afyonkarahisar Kültür Sözlüğü, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar 2017, s. 329-330; Behçetoğlu Muzaffer Görktan, Dünkü Afyonkarahisar ve Nesilden Nesile Bir Şair Ailesinin Son Ferdi Osman Çizmeciler (Yayına Hazırlayan: Mehmet Behiç Görktan), Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar, 2018, s. 267.

⁴ Gönçer, a.g.e., C. II, 1991, s. 191; İlgar, a.g.e., C. 1, 28; Mustafa Karazeybek, Zekif Polat, Yusuf İlgar, Afyonkarahisar Vakıf Eserleri C. I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar 2005, s. 56; Tulay, a.g.e., s. 329-330.

⁵ Ömer Fevzi Atabek, Afyon Vilayeti Tarihçesi, (Yayına Hazırlayan: Turan Akkoyun), Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 1997, s. 165; Mahmut Ülküer Abi, Geçmişin İzinde Afyonkarahisar, C. I, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar 2021, s. 24.

Eski Paşa Camii'nden Kesitler

Cami ilk önce Hüsamüddin Hasan Halife tarafından mescit olarak inşa edilmiş, Umur Bey, mescidin inşa bedelini Hasan Halife'ye ödeyerek kendi namına geçirmiş ve muhtemelen bu dönemde mescit camiye dönüştürülmüştür.⁶

26.80x23.20 ölçülerinde moloz ve kesme taştan yaptırılan caminin giriş bölümüne tahminen 1676 yılındaki onarımda kiremit çatılı bir bölüm ilave edilmiştir. Beş ahşap direk tarafından taşınan ve üstleri basık kemerli olan bu revakın altında içinde mezar olduğu söylenen bir bodrum mevcut idi. Bu revakın kible tarafındaki köşe bölümü kapatılarak oda haline getirilmiştir.⁷

Ahşap tavanlı cami harimini dört sıra altışarlı 24 ahşap sütun taşır. Doğu ve kuzey yönünde iki girişi olan caminin üzeri düz toprak damlıdır. Cami hariminin iç duvarları sıvalı ve beyaz badanalı olup dört halifenin isimleri haricinde yazı ve süsleme yoktur, dışta ise duvarlar derzlidir.⁸

⁶ Karazeybek, Polat, İlgar, a.g.e., C. I, s. 56.

⁷ Gönc̈er, a.g.e., C. II, s. 191; Atabek, a.g.e., s. 165; İlgar, a.g.e., C. I, s. 29-30; Karazeybek, Polat, İlgar, a.g.e., C. I, s. 56; Mehmet Saadettin Aygen, Afyonkarahisar Camileri, Ulusog̈lu Matbaası, Ankara 1973, s. 72.

⁸ Gönc̈er, a.g.e., C. II, s. 191; Atabek, a.g.e., s. 165; İlgar, a.g.e., C. I, s. 29-30; Mehmet Saadettin Aygen, (Ulu Cami örnek alınarak Selçuklu mimarisi tarzında yapıldığını duyduğu için olsa gerek) Paşa Camii'nin 40 direkli olduğunu söyler. Bkz: Aygen, a.g.e., s. 72.

Doğu yönünde beş, batı yönünde dört, güneydemihraabın sağ ve solunda ikişer pencere harimi aydınlatır. Bütün pencereler içe doğu genişlemekte olup yuvarlak kemerlidir. Kuzey cepheden giriş kısmı son cemaat yeri olup girişin solundan bir merdivenle yukarıya çıkıldığı gibi dışarıdan da kadınların girmesi için ayrıca bir kapı ile doğrudan çıkılabilmekte idi. Kadınlar Mahfili'nin önü ahşap bir kafesle harimden ayrılmıştır.⁹

Cami iç mekânı insanlarda bir iç rahatlatma, sükûnet ve saygı duygusu uyandırırken ahşap yuvarlak kolonlar ve tavan balta girmemiş hissini veriyor, işlemeli tavandaki enine ve boyuna taşıyıcı ahşap kirişler caminin içinde sıcak bir hava oluştuyordu.¹⁰

Caminin içinde ve ortada sandukası bulunan Murat Efendi Dede, Nakşibendî tarikatı Celaliyle kolunun piri ve evliyadandır. Caminin dışında ve minarenin dibinde sandukası bulunan Hacı Yunus Dede'dir. Caminin doğu kapısından girerken sağ tarafta demir parmaklık içindeki yatır Eskici Salih Ağa olup baba ve Bektaşî'dir.¹¹

Minare, caminin kuzeydoğu köşesinde olup doğu yönündeki giriş kapısının sağında ve ana beden duvarına bitişiktir. Kaidesi taş, gövdesi mineli tuğladan olan minare, Selçuklu mimarisi tarzında idi. Gövdesine çatkılı motif verilerek değışik renk tuğla ile örölmüş minare önünde sonradan medrese yerine yapılmış iki katlı Kadiri Tekkesi vardı.¹²

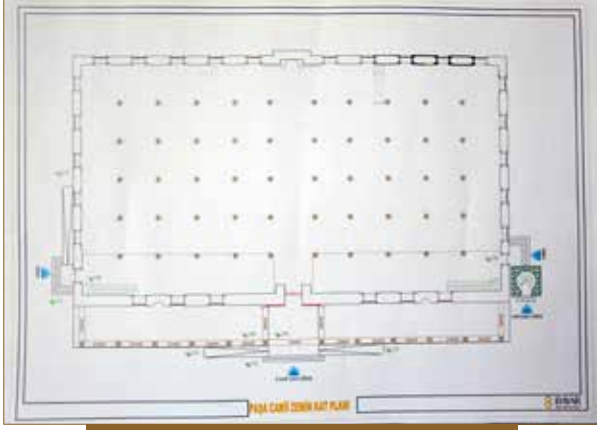
Afyonkarahisar'daki camiye yaptıran Umur Bey, Kara Demirtaş Paşa'nın oğludur. Dedesi Kara Ali Bey ve onun babası Osman Gazi'nin silah arkadaşı Aykut Alp'tir. Umur Bey, 1390 yılında Alacahisar'ın fethinde bulunmuş, 1402 yılında Ankara Savaşı'na katılmış, ye-

⁹ İlgar, a.g.e., C. I, s. 31.

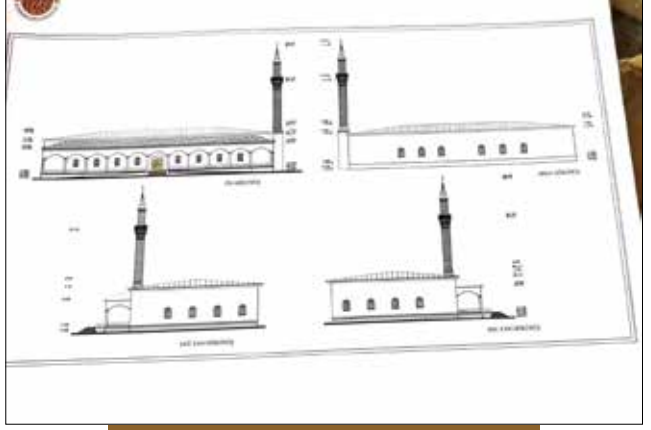
¹⁰ Abi, a.g.e., C. I, s. 20.

¹¹ Atabek, a.g.e., s. 165; İlgar, a.g.e., s. 33.

¹² İlgar, a.g.e., C. I, s. 32; Aynı yazar, "Tarih İçinde Afyonkarahisar'da Kaybolan Eserlerimiz Umur Bey Külliyesi", I.Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 10-11 Mayıs 1990, Afyon, Afyon Belediyesi Yayınları, s. 102.

Yeni Paşa Camii Planı (Süleyman Bayar'dan)

Yeni Paşa Camii'nden Kesitler

nilgi üzerine Şehzade Mustafa Çelebi'yi alarak kaçırmıştır. Yine Germiyanoglu II. Yakup Çelebi'nin ölürken ülkesinin Osmanlılar'a vasiyetle verilmesini sağlamış, bu başarısından dolayı Anadolu Beylerbeyi olmuştur. İstanbul'un fethinde bulunduktan sonra emekli olmuş ve Karahisar'a çekilerek büyük hayır kurumları yaptırmış, daha sonra Bursa'ya giderek orada bir cami yaptırmış, H. 865/ M. 1460 yılında vakıflarını birleştiren bir vakıfname düzenleterek yaptırdığı caminin son cemaat yerinde taşa yazılı olarak koydurmuştur. Umur Bey, aynı yıl içinde vefat etmiş, Bursa'da yaptırdığı caminin haziresindeki türbesine defnedilmiştir.¹³

Umurbey Camii, merkezi bir konumda olması nedeniyle halkın toplanma yeri olan, özellikle Cuma günleri toplantılar tertip edilen ve Milli Mücadele yıllarında işgale karşı direnişin örgütlendiği bir mekân idi. Cumhuriyet döneminde camilerin pek çoğunda cep hane ve askeri malzeme depo edildiği gibi Paşa Camii de "Merkez Komutanlığı" olarak kullanılmıştır.¹⁴

Kapısı üzerinde 10 satırlık Rumca bir kitabenin bulunduğu söylenen cami, zamanın Afyon Valisi Ahmet Durmuş Evrendirek'in talimatı ile 18 Eylül 1933 tarihinde Belediye Başkanı Hüseyin Tiryakioğlu başkanlığında toplanan belediye meclisi tarafından 1168 nolu kararla cami ve çevresi için yıkım kararı alınmış, cami 1290 lira bedelle istimlak edilerek diğer binalarla birlikte yıktırılmıştır.¹⁵

Süleyman Gönçer, "Paşa Camii, 1932 yılına kadar bakımlı idi. Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün 30 Ağustos zaferini hazırladığı belediye odasının karşısına Zafer Anıtı ve onun şerefine denk bir görüntü yapılabilmesi için aynı sene içinde yıkılmış, ağaç direklerden bazıları müzeye alınmıştır."¹⁶ diye söyler.

¹³ Gönçer, a.g.e., C. II, s. 191; İlgar, a.g.e., C. I, s. 21.

¹⁴ Görktan, a.g.e., s. 267.

¹⁵ Gönçer, a.g.e., C. II, s. 191; Karazeybek, Polat, İlgar, a.g.e., C. I, s. 57; Görktan, a.g.e., s. 270; Aygen, a.g.e., s. 72; İlgar, ... Umur Bey Külliyesi, s. 104.

¹⁶ Gönçer, a.g.e., C. II, s. 191.

Paşa Camii-yapım aşaması

YENİ PAŞA CAMİİ

1933 yılında yıkılarak ortadan kaldırılan ancak zaman zaman çeşitli tartışmalara konu olmaya devam eden Paşa Camii, zamanın Belediye Başkanı Burhanettin Çoban'ın ikinci dönem Belediye Başkanlığı (2014-2019) projesi olarak konuyu ele almasıyla yapım süreci başlamıştır.

İlk Avan projesi Yüksek Mimar Mahmut Ülküer Abi¹⁷ tarafından çizilen projede, caminin alt katında kapalı otopark, tuvalet, gasilhane abdest alma yerleri, zemin katta, Cuma, Bayram ve cenaze namazlarındaki cemaat yoğunluğu göz önüne alınarak caminin sağ ve sol tarafına örtülü revaklar yapıldığı gibi doğu ve batı yönlerine de kaybolan iki yapı (Paşa Konağı ve Ali Bey Konağı) düşünülmüştü. Ancak ortaya çıkan arsa problemi ve belediyenin yapacağı imar tadilatlarında karşılaşılan zorluklar çözüm sürecini 2-3 yıl uzatmış,

¹⁷ Mahmut Ülküer Abi, 1943 yılında Afyonkarahisar'da doğdu. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi mezunudur. AKÜ restorasyon bölümü kurucu öğretim üyesi olarak 6,5 yıl görev yaptı. Eski Osmanlı Bankası, Methiye Dumlu Anaokulu, Mihrioğlu Konağı, Türsab Binası, Çeşmeli Konak, Kırlioğlu Konağı vb yapıları restore etti. 2021 yılında Geçmişin İzinde Afyonkarahisar ve Detaylarda Afyonkarahisar isimli iki ciltlik eserini yayınladı. Bkz: Ahmet Semih Tulay, Afyonkarahisar Kültür Sözlüğü, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2021, s. 332-333.

sonuçta Mahmut Ülküer Abi'nin projesi uygulanmış,¹⁸ Mimar Süleyman Bayar'a¹⁹ yeni bir proje çizdirilerek uygulamaya konmuştur.

Yeni Paşa Camii, Hasan Karaağaç Mahallesi'nde, Turgut Özal Bulvarı ile Şehit Murat Saraç Caddesi arasında ve Park Hayat Hastanesi (Kırmızı Hastane)'nin batısında yer alır.

Paşa Camii, 45 dekarlık bir alana bir camiden öte külliye şeklinde Afyonkarahisar Belediyesi öncülüğünde Ahmet Çelikörs ve birçok hayırseverin katkılarıyla "Paşa Camii, Kur'an Kursu ve Müştemilâtı Yaptırma ve Yaşatma Derneği" tarafından yaklaşık 15 milyon TL'lik bedelle üç ünite halinde yapılarak hizmete sunulacaktır.²⁰

Birinci ünite cami, ikinci ünite şadırvan, tuvalet ve lavabolar, abdest alma yerleri, bayan ve erkek oturma yerleri, çay ocağı, kitap satış yeri, gasilhane ve morg alanları, üçüncü ünite ise küçük ölçekli bir Kur'an Kursu, müze, yemekhane, taziye kabul yerleri, hat sanatı, nakış ve tasavvuf musikisi eğitimi veren bir ünite, otopark, yollar ve süs havuzları olacaktır.

Caminin temeli atılmadan önce zemin iyileştirilmesine gidilmiş, bu bağlamda 3,5 m. kırma taş sıkıştırılmış, 1200 ton çimento uygun aralıklarla 15 m. derinlikte ve 420 bar basınçla enjekte edilerek Jet Graut çalışması yapılmış, temel ve subasman çalışmalarında 250 ton demir, 1500 m³ c30 sınıfı beton kullanılmıştır.

30x50 m. ebadında 1500 m² kapalı alana²¹ yapılan caminin duvarları alt kısımda iki sıra bazalt, üst kısımlarda ise tuf taşından yapılmıştır. Bu bazalt ve tuf

¹⁸ Mahmut Ülküer Abi, Detaylarda Afyonkarahisar, C. II, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları 2021, s. 388.

¹⁹ Süleyman Bayar, 02 Ocak 1986 tarihinde Afyonkarahisar'da doğdu. 2009 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık-Mühendislik Fakültesi mimarlık bölümünden mezun oldu. Afyonkarahisar'da serbest mimar olarak çalışmaktadır. 21.05.2021 görüşme. Paşa Camii planını verme lütufundan dolayı teşekkür ederim.

²⁰ www.sanalbasin.com/site/gazete3-14918

²¹ <https://www.afyon.bel.tr/news/1/7918/tarihe-taniklik-ettik.aspx>

taşların AKÜ laboratuvarlarında analizleri yaptırıldığı gibi Ankara'da Atom Enerjisi Kurumu'nda analizleri de yaptırılarak sağlığa zararlı bir madde içermediği tespit ettirilmiştir. Camide kullanılan taşlar, Yüntaş'ın fabrikalarında istenilen ebatlarda kesilerek cami inşaatına getirilmiştir.

Caminin doğu, batı ve kuzey yönde olmak üzere üç tane giriş kapısı vardır. Doğu ve batı yönündeki kapılar iki kanatlı ve ahşap olup dörder bölümlüdür. Alttaki üç bölüm ahşap oymalı olarak geometrik ve bitkisel motiflerle bezeli, üst bölümde, her iki kanatta kûfi hatla "Kelime-i Tevhid" yazılıdır. Aynı yazı ve süslemeler içte de uygulanmıştır.

Bu iki kapının girişleri içeriden ahşap kafesle harimden bölünmüş, 26'şar basamaklı ve ahşap korkuluklu merdivenlerle Kadınlar Mahfili'ne çıkış sağlanmıştır. Kadınlar Mahfili 1.40 cm yükseklikte ahşap kafesle harimden ayrılır.

Son cemaat yeri caminin kuzey cephesinde olup zeminden 70 cm yükseklikte yer alır. Son cemaat kısmını girişin sağında ve solunda altışardan 12 ahşap sütun taşır. Sedir ağacından yapılan sütunların ahşap sütun başlıkları yine sedir ağacı ile lamine edilmiş ve mukarnaslı olarak işlenmiştir. Sütunlar arası sivri kemerli olup kemerler sedir ağacı ile birbirine ahşap (meşe) kavale yardımı ile bağlandığı gibi kemerlerde ayrıca gergi demiri kullanılarak mukavemetin sürekli olması sağlanmıştır.

Son cemaat yerinde köşelerden ortaya doğru iki pencere arasında ve iki yönde birer mihrabiye vardır. Mihrabiyelelerin bezemeleri oyma ve kazıma (profito) yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Mihrap nişi üzerindeki kavsara ziggurat şeklinde daralarak devam eder. Üstteki alınlık ise boştur.

Caminin üçüncü giriş kapısı kuzey yönünde ve son cemaat yerinde olup asıl ana kapıdır. Selçuklu ve Osmanlı camilerinde olduğu gibi abidevi bir özellik taşıyan kapı narsis taşından* yapılmıştır. Girişin iki yanında küçük nişler bulunmakta olup nişlerin içlerine mihrabiyeleler yerleştirilmiş, köşelerinde de burgulu sütunçeler yapılmıştır. Bu sütunçelerin alt ve üstlerine birer kum saati motifi işlenmiştir. Kapı sekiz sıra istaklitli bir yaşmakla örtülüdür. Yaşmağın üstünde iki yönde birer tane gülce motifi vardır. Dış bordürde iki yönde altta ve üstte birer kum saati motifi ortada ise yuvarlak burgulu sütunçe yer alır.

Yaşmağın altındaki kitabe yerinde; *“İnnemâ ya’muru mesâcida’llahi men âmene billâhi ve’l-yevmi’l-âhiri”*²² ayeti kûfî hatla yazılmıştır. Bu yazının altında meşe ve akça ağacından künde-kârî²³ tekniğinde yapılmış iki kanatlı ahşap giriş kapısı yer alır. Kapı kanatları üç bölümlü olup alt ve orta bölüm künde-kârî tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle süslü, üst kısım ise kitabe yeridir. Kapının sağ kanadı üzerinde kûfî hatla; *“Feizê ferağte fensab”*, sol kanadı üzerinde ise yine kûfî hatla *“Ve ilâ rabbike ferğab”*²⁴ ayetleri yazılmıştır.

Harime giriş kapısı dışarıdan olduğu gibi içerden de abidevi bir görünüm verir. Üstte pano halinde yeşil zemin üzerine sarı renkte kûfî hatla; *“Küllî şey’in hâlikun illâ vechehu lehü’l-hükmü ve ileyhi türceûn”*²⁵

²²* Bir mermer cinsi.

Allah’ın mescitlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe iman edenler imar eder. (Tevbe, 9/18)

²³ Künde-kârî: Türk Sanatı’nda küçük ve geometrik biçimli ahşap parçalarının birbirine geçmelerle bağlanması tekniği ve bu teknik kullanılarak oluşturulan eser. Bkz: Metin Sözen, Uğur Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 3. Basım İstanbul 1994, s. 145.

²⁴ Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul ve yalnız rabbine yönel. (İnşirâh, 94/7-8)

²⁵ Onun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz. Kasas, 28/88)

ayeti yazılmıştır. Bu yazının üzerinde de zencerek ve bitkisel motiflerden oluşan Selçuklu tarzı bir alınlık yer alır.

Cami harimi ahşap tavanlı olup tavanı sedir ağacından yapılan elli ahşap sütun taşır. Sütunların ahşap sütun başlıkları yine sedir ağacı ile lamine edilmiş ve mukarnaslı olarak işlenmiştir. Ahşap sütunlar harimde beş sıra ve her sırada onar tane olarak dizayn edilmiştir. Ahşap tavan on bir nefe bölünmüş olup ortadaki nef diğerlerine göre daha yüksekçedir.

Harime girişin sağında, ikinci ve üçüncü sıra ahşap sütunlar arasında, zeminden 22 cm yüksekliğinde *“Müezzin Mahfilî”* yer alır. Mahfil, meşe ve akça ağacından yapılmış, etrafı ise geometrik motiflerle süslü ahşap korkulukla çevrilidir.

Harim içinde orta nefte ve giriş ile mihrap arasında 3.00x3.00 cm ebadında oyma tekniğinde bazalt taşından yapılmış havuz yer alır. Selçuklu mimarisine sadık kalınarak yapılmış havuzun ortasında sekiz köşeli bir fiskiye, fiskiyenin her köşesinde de birer çörtenden su akıtılmaktadır. Fiskiyenin üzeri piramidal şekilde kapatılarak ışıklandırılmıştır.

Havuzun yapılmasındaki amaç, cami içindeki ahşapların nem ihtiyacını karşılamak, camiye estetik bir görünüm vermek ve ibadet için gelen cemaati su sesi ile dinlendirmektir.

Cami harimini doğu ve batı yönünde beşer tane, kible yönünde ve mihrabın iki yanında beşerden on tane, kuzey yönünde, girişin iki tarafında da üçer tane sivri kemer profilli pencere aydınlatır. Alt pencerelerin üst sırasında aynı sayıda ve formda fakat biraz daha küçük pencereler vardır. Üst sıra pencereler dıştan beton vitraylı, içten ise cam vitraylı olup el işçiliği ile yapılmıştır. Alt sıra pencereler ise dıştan lokma demirli, içten ise çam ağacından ahşap doğramalıdır. Dışta alt sıra pencerelerin her birinde Selçuklu tarzı ikişer tane gülce motifi, sivri kemerlerin birleştiği yerlerde de rûmî motifleri işlenmiştir.

Mihrap taştan yapılmış olup dışta dikdörtgen formda bir çıkıntı oluştururken harimde en dışta kırmızı zemin üzerine bitkisel ve geometrik süslemeli bordürle çevrilidir. Onun altında, alt kısımda iki yönden kum saati motifi işlenmiş, kum saati üzerinde de mer-

Ahşap sütunlar,kadınlar mahfili ve tavandan görünüş

Mihrab ve minber'den Görünüş

merden 2 tane denge taşı (terazisi) konmuştur. Dönüş mekanizmasında pirinç ve krom kullanılan denge terazisi üzerinde üç yönden üçlü zencerek motifi mihrabı çevreler. Bu şeridin altında siyah zemin üzerine sarı renkte kûfî hatla “Ayet’el-Kürsî”, yazısı bunun da altında, yeşil zemin üzerine sarı renkte köşeli kûfî hatla “Esmâ-i Hüsnâ” yazısı şerit halinde mihrabı dolandır. Üstte, Esmâ-i-Hüsnâ yazılarının arasında siyah zemin üzerine sarı renkte ve kûfî hatla; “Ütlü mâ ûhiye ileyke mine’l-kitâbi ve ekimi’s-salâte”²⁶ ayeti pano şeklinde yazılmıştır. Esmâ-i-Hüsnâ yazısının alt kısmı meşe ve akça ağacından künde-kârî tekniğinde geometrik motiflerle süslü olarak mihrabı çevreler. Mihrap nişinin iki tarafında burgulu sütunçeler yükselir. Sütunçelerin alt ve üstlerinde birer kum saati motifi işlenmiştir. Mihrap kavsarası yedi sıra halinde daralarak ziggurat şeklinde devam eder. Kavsara üzerinde iki yönde birer gülce motifi vardır. Mihrap alınlığında ahşap olarak kûfî hatla; “Felenüvellîye’n-neke kibleten terdâhê. fevellî vecheke şatrâ’l-mescidi’l-harâm”²⁷ ayeti yazılıdır.

Mihrap gibi meşe ve akça ağacından yapılan minberin aynalık kısmında ahşap ve köşeli kûfî hatla “Kelime-i Tevhid” yazılmış, aynalığın üzerinde de ahşap süslemeli tepelik yapılmıştır. Minberin doğu ve batı yönündeki süpürgelik kısımlarında üçer tane oyma mihrabiye motifleri vardır. Süpürgeliğin üzerindeki üçgen formlu yan aynalıklar ise künde-kârî tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle süslüdür.

Ana giriş kapısı içten detay

Ana giriş kapısı yapım aşaması

Mihrabın solunda meşe ve akça ağacından künde-kârî tekniğinde yapılan “Vaaz Kürsüsü” yer alır. Üç basamakla çıkılan kürsünün alt kısmındaki süpürgelik mihrabiye şeklinde oymalı, üstte, ön ve yan kısımları oymalı geometrik motiflidir.

Harimin doğu duvarında şerit halinde kûfî hatla; “Felillâhi’l-hamdü rabbi’s-semavâti ve rabbi’l-ardi rabbi’l-âlemîne. Velehu’l-kibriyâü fi’s-semavâti ve’l-ardi vehüve’l-azîzü’l-hakîm”²⁸ batı duvarında ise “Ve ekimis-salâte tarafeyi’n-nehêri vezülefene mine’l-leyli, inne’l-hasenêti yüzhîbne’s-seyyi’eti, zelikey zikrâ li’z-zêkirîn”²⁹ ayetleri, mihrabın iki yanında da sülüs hatla “Elvah-ı Celîle”³⁰ yazılmıştır.

Hat yazılarını Ali Hüsrevoğlu’nun³¹ yazdığı cami

²⁸ Hamd göklerin Rabbi, yerin Rabbi bütün âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Göklerde ve yerde azamet yalnız O’nundur. O azizdir, hakîmdir. (Câsiye, 46/36-37)

²⁹ Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır. (Hud, 11/114)

³⁰ İsm-i Celâli (Allah), İsm-i Nebevi (Muhammed), Esâmî-i Çârîyâr (Hz Ebu Bekir, Hz Ömer, Hz Osman ve Hz Ali) isimlerine genel olarak verilen deyimdir.

³¹ 1956 Yılında Afyonkarahisar/Sandıklı’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sandıklı’da, yükseköğrenimini ise İstanbul’da tamamladı. 1974 yılında hat sanatına başladı, 1984 yılında Hattat Hamid Aytac’tan icazet aldı. Suudi Arabistan’a giderek 1983-1986 yılları arasında Cidde Üniversitesi’nde, 1986-1992 yılları arasında da Mekke Üniversitesi’nde çalıştı. Mescid-i Nebevî’nin genişletme projesinde hat yazılarını yazdı. 1993 yılında Türkiye’ye dönerek ilk önce Sakarya Üniversitesi’nde, daha sonra da Marmara Üniversitesi’nde çalıştı, akademisyen-

²⁶ (Resûlüm!) Sana vahyedilen Kitab’ı oku ve namazı kıl. (Ankebût, 29/45)

²⁷ (Ey Muhammed!) Şimdi seni memnun olacağın bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir. (Bakara, 2/144)

Ana Kapı Genel Görünüş

Mihraptan detay

duvarları 30x40x60, 30x50x50, 30x50x60 ve 30x60x60 boy serbest kesme taşlarla doğu (giriş) duvarı 1.30 cm, diğer yönlerdeki duvarlar ise 1.15 cm kalınlığındadır. Duvarlarda taşlar örgü ve kılçık yöntemi ile her taşta 2 adet zivana ve tüm taşların üst kısımlarında da kenetler ve dökme kurşun yardımı ile birbirine monte edilmiş, harç olarak da sadece Horasan harcı kullanılmıştır. Duvarlar zeminden tavana kadar 8.20 cm yükseklikte olup içten ve dıştan boyasız ve sıvasızdır. Buna ilave olarak duvarların içine çift hatlı gizli hatıllar konarak duvarların sağlamlığı artırılmıştır.

Caminin üst örtüsü sedir ağacından, saçaklı ve kırma çatılı olup üzeri kurşunla kaplıdır. Saçağı doğu ve batı yönlerde 7'şer, kuzey ve güney yönlerde ise 12'şer tane ahşap payanda (eli böğründe) taşır.

Caminin kuzeybatı köşesinde ve camiden 50 cm açıkta yer alan minarenin temeli cami ile birlikte oluşturulmuştur. Kesme taştan kare planda yapılan kaidenin dört köşesinde birer kum saati motifi işlenmiş, cephelerde ise çerçeve profil el işçiliği ile yapılmıştır. Kaide gibi kesme taştan yapılan pabucun yarısı saçak altında diğer yarısı çatı hizasındadır. Pabuçtan (7/8) taş bir bilezikle tuğla gövdeye geçilir. Tuğlalar iki renkte örülerek gövde ve peteğe estetik bir görünüm kazandırılmıştır. Tuğla gövde şerefe altında taş bir bilezikle sona erer. Şerefe altı kirpi burnu şeklinde tuğladan örülmüş olup şerefe korkulukları traverten, petek ise gövde gibi tuğladır. Kısa külâh kurşunla kaplı, âlem ise pirinçtendir.

Caminin kuzeydoğusunda, bay ve bayan gashaneleri, bay ve bayan WC'leri, dernek odası ve din görevlisi odasının bulunduğu tek katlı bina yer alır. Bu yapının kuzeybatısında sekizgen planda şadırvan bulunur. Her köşesinde birer musluğun yer aldığı şadırvanın dıştan yedi köşesinde birer musluk ile önünde mermer yalak ve oturma yerleri vardır. Kuzey doğudaki iki basamaklı merdivenle çıkılan şadırvanın ortasında sekiz köşeli mermer bir havuz, havuzun etrafında da birer musluk ve oturma yerleri bulunur. Kemerlere kadar sekiz mermer sütunun taşıdığı şadırvanın piramidal kubbesi, geniş saçaklı, içten tezhipli, dıştan çinko kaplıdır.

Caminin güney doğusundaki bahçede, 2020 yıl

lığın yanında hat dersleri de vererek birçok öğrenci yetiştirip icazetlerini verdi. İyi derecede Farsça ve Arapça bilen Ali Hüsvrevoğlu'nun 1980-1996 arasında yirmi kadar tercümesi, çeşitli gazete ve dergilerde bilim ve sanat konulu makaleleri yayınlandı. Bugüne kadar 77 sergi açan hattatın yurt içinde ve yurt dışında birçok yapıda ve özel koleksiyonlarda eserleri vardır. TC Kültür Bakanlığı Hat Sanatçısı kartı sahibi olan Ali Hüsvrevoğlu, ilmi araştırmalarına İstanbul'da devam etmektedir. <https://www.alihusrevoglu.com/biyografi>

Paşa Camii Mihrap'tan detay

İnada “Hacı Döne Demirel” adına yaptırılan dört yüzlü ve her yüzde bir musluk bulunan mermer kaplamalı çeşme vardır.

Gedik Ahmet Paşa Camii'nin kent içinde ve merkezi bir alanda kalması nedeniyle öğle ve ikinci vakitlerinde cenaze namazı kılınması şehir trafiğini olumsuz yönde etkilemektedir. 2017 yılında temeli atılan ve 29 Mayıs 2020 tarihinde ibadete açılan Paşa Camii, bütün birimleriyle hizmete girdiğinde hem anayol üzerinde ve kavşakta bulunması ve hem de Kocatepe Mezarlığına yakın olması nedeniyle buraya defnedilecek cenazeler için alternatif olabileceği gibi geniş bir yeşil alana sahip bulunmasından dolayı “Millet Bahçesi” şeklinde düzenlenmesi kullanımını daha fonksiyonel hale getirecektir.

Not: Paşa Camii, Kur'an Kursu ve Müştemilâtı Yaptırma ve Yaşatma Derneği Başkanı Bilal DOĞRU ağabeyimize katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Paşa Camii Minberi

Paşa Camii havuzdan genel görünüş

ESKİ SİMLAR

HARUN NAKİPOĞLU

(1909 - 1969)

Erdoğan Emre

Dedemin arkadaşları genellikle Atatürk yaşında veya 3-5 yaş daha ihtiyar idiler; bir kısmı da 1900 başlarında doğan orta yaşlılardan ibaret 12 -15 kişilik seçkin bir grup idi. Arkadaşlarıyla toplu buluşma şekli, kış aylarında (Kasım...Nisan) 15 günde bir uyguladıkları meşhur gezekleri idi, bu 5 aylık dönemde 10-12 toplantı yapılır, yaklaşık herkese bir gezek isabet ederdi.

Bu toplantılar "Encümen-i Daniş" kalitesindeki insanlardan oluşuyor, sohbet konuları da tahmin edileceği gibi bu seviyede oluyordu. Benim 7-16 yaş aralığında olduğum bu dönemde hatırladığım isimler;

Bekir Gümüş,..... (1886-1963, Hacı İsa'nın Bekir ef. oğlu, Türbe C. imamı,) Hulusi Açıkgöz..... (1899-1959, Zabıta Amiri, İtfaiye Kumandanı)

Hamdi Hondu..... (1890-....?, Belediye Başkatiibi)

Ömer Altınay..... (1896-1970, Harp malulü gazi, şekerci)

Murat Çelikaksoy(1897-1975, Tüccar, radyo bayii)

Ahmet Gümüş.....(1886-1964, Müftü)

Harun Nakipoğlu..... (1905-1969, Tüccar, MKE bayii)

Nedim Tokman..... (1922-2016, Tüccar)

Seyfettin Bey (Ö. 1972.. Çimento Fb. Muhasebe müd.)

Bu üyelerden tüccar Harun Nakipoğlu'nun Ankara'daki amcazadeleri "Dikmen" soyadını aldıklarını söylemişlerse de kendisi sülale laka-

bı olan "Nakipoğlu"nu tercih etmişti (1934-35 soyadı kanunu). Nakipzade'lerden Salim ve Şükriye den doğan Harun bey ailesi, bizim Hacı Aşık Camii önündeki evimizden 200-250 m batısında-ki Fakihpaşa mahallesinde, bahçeli bir evde otururlardı.

Komşuları arasında; Hancıoğulları, Köse'ler Turunçlar, Şapşaplar, Demirkazık, Erçolak, Artırma, Koldaş..., aileleri vardı.

İlk ve orta tahsilini Afyon da tamamladıktan sonra Afyon'da yaptığı askerlik hizmetini takiben 1935 te Şadiye hanım (Akif, Bedri, ve Ömer Gürcan beylerin ortanca kardeşi) ile evlenmiş ve 3 evladı olmuştur. (Şükran 1936, Salim 1943, Nakip 1945)

Bir süre askerlikte öğrendiği marangozluk mesleğini, gene askerlik devre arkadaşı Raşit Turunç kalfa ile yürütmüş; devamında gene Raşit Turunç ile taahhüt işleri yapan Nakipoğlu' nun asıl uğraşısı esnaf olarak av malzemeleri ve Afyon'da ilk MKE Bayi-liği idi. Önce Turunç Hanı ağzındaki dükkanda işe başladı daha sonra Bedesten içindeki dükkana taşındı.. Nakipoğlu'nun esnaf arkadaşları ve komşuları arasında; Hamdi Telek, Burhanettin Turunç, Ziya ve Ahmet Hancıoğlu, Dr Rasim Hancıoğlu, İkbacı Salim Pancar, Asım Öğüt, Rüştü Tiryakioğlu, Kemal Aşkar, İsmail Oruç... vb sayılabilir.

Avcılığa meraklı idi, bir süre Fakihpaşa mahalle muhtarlığı yaptı. 1960 lara kadar Afyon hal-

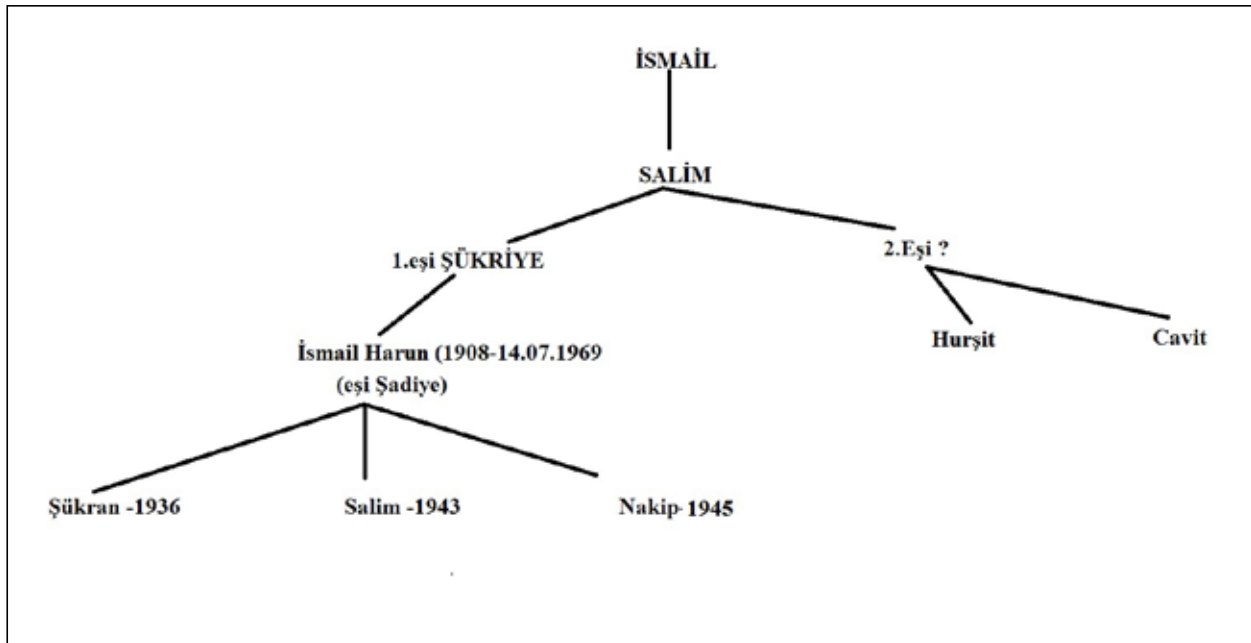
kının en büyük eğlencesi yaz aylarında okullar tatil olunca kaplıcalara gitmek idi. Her Afyonlu gibi, geleneksel kaplıca yatılarını ihmal etmez mutlaka giderdi. Şehirden 10-18 km mesafede olan kaplıcalara (Ömer, Gecek, Gazlıgöl) yatak-yorgan, mutfak eşyaları yüklü tatar arabalarıyla gidilir ve 15-20 gün orada tutulan odalarda yatılırdı.

Harun Beyin ticaret hayatındaki titizliği, erkenden dükkanını açması, devamlı işinin başında, çevresiyle ilgisi, candan sevecen kişiliği daima örnek teşkil etmiştir.

İş gezilerinin yanı sıra, İzmir ve İstanbul'daki akrabalarına sıkça giderlerdi. İzmir fuarı zamanında (20 Ağustos – 20 Eylül) ailecek uçakla giderler, eşinin amcası olan Fevzi Seyrek ile ithalat-ihracat işlerine de bakarlardı. O yıllarda (1945-65) komşu illerde hava meydanı yoktu; bölgenin tek meydanı Ali Çetinkaya'nın Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlıkları dönemlerinde yapılmıştı. Ne yazık ki bu eserin kıymeti pek takdir edilmedi, 1980 lerde Nato emrine tahsis edilerek Afyon'lunun elinden alındı, sonunda Uşak-Kütahya-Afyon ortak kullanımına dönük ve ilimizden 65 km uzaktaki Zafer havaalanı yapıldı, onun da ömrü birkaç yıl sürdü, şimdi kullanılmaz durumda..

Hiçbir hastalığı olmayan Harun bey sigara tiryakisi idi. Biraz sık içerdi, 1969 da henüz 60 yaşında iken beyin kanamasından vefat etti. Yüce Tanrı cennetiyle müjdesin.

FALİH RIFKI ATAY'IN KALEMİNDEN BÜYÜK TAARRUZ ANILARI¹

24 Ağustos- Gazeteler, Fethi Beyin Londra'daki şerait [şartlar] ve teklifatından bahsetmektedir. "Lifild" ajansının bir tebliğine göre, Llyod George Mart teklifatı reddedildiği Türklere bildirilecektir. "Akşam" gazetesinin bu serlevhası [manşet]: "Konferansa ne zaman davet edileceğiz?"

25 Ağustos- Venedik'te aktedilecek konferans hakkında henüz hiçbir tebliğ olmamıştır. İngiliz sansürü tarafından bazı şartları tayyolunan [değiştirilen] bir havadise göre konferansa aynı zamanda Ankara hükümeti ve Babialı davet edecektir. Babialı murahaslarına ya İzzet veya Tevfik Paşa riyaset edecektir.

26 Ağustos -Her gün olduğu gibi, matbaada çalışıyoruz. Henüz Çatalca üstüne yürüyen Yunan fırkalarından endişe içindeyiz. Bir rivayete göre, eğer biz son teklifleri reddedersek, Yunanlılar İstanbul'u alacaklar. Bütün ümit Fransız işgal ordusunun ve siyasetinin mukavemetine bağlıdır. Henüz Saray Babialı ve hepsinin fevkinde Kroker Otelinin saltanatı var. Rum ve Ermeni sansürlerinden geçirebilmek için yazılarımızı bin itina ile yazıyoruz.

Ankara yolcularından bermutat [alışıldığı üzere] hazırlık ve harp haberleri alıyoruz. Bu haberlere kendilerinin de inandığı yok. Fakat hemen herkesin kafasına su 'fıkr-i sabit' yerleşiyor. Bu sonbaharda eğer Ankara iyi kötü bir harekette bulunmazsa, kışın Anadolu'yu tutmak mümkün değildir. Ordunun siperler içinde bir kış daha geçirmeğe tahammül edeceğinden şüphe ediyoruz. Usanç umumidir. Zafer kelimesi ancak politika edebiyatının ağzında, salâhiyet sahibi zannettiklerimizin hemen hepsi bizim bir taarruz te-

¹ 30 Ağustos zaferinin ilk yıl dönümünde (1923) Falih Rıfkı Atay tarafından "Akşam" gazetesinde yazılmıştır. 24 Ağustos'tan 30 Ağustos'a kadar geçen bir hafta içinde Türklük kaderinin nasıl baş döndürücü bir hızla döndüğünü gösteren bu tarihçeye Falih Rıfkı Atay "Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri" kitabında da yer vermiştir.

Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Altay paşa ve komutanlar

şebbüsümüzün cinnet olduğu kanaatindedir. Sonra öğrendik ki, Ankara'da dahil vaziyet daha başka türlü değildi. Zafere iman etmiş olanlar orada da ekall-i kalil'idiler [azınlık]. Bir gözümüz Çatalca'da, bir gözümüz Londra'da. Siyasetin âni bir kararını bekliyoruz.

*- Ne yapacağız?" Hepimizin dilinde bu acı sual var, saat on bire geliyor Arkadaşlarımızdan biri odadan içen girdi, yüzünde sır taşıyanlara mahsus bir acaiplik göze çarpıyor.

*- Size Hilâl-i Ahmer'de [Kızılay] bir havadis getiriyorum, fakat son derece ihtiyat ile yazalım, doğru çıkmayabilir," dedi Havadis şuydu:

"Bugün öğleyin şehrimizin salâhiyettar [yetkili] menabiinde [kaynak] Kocaeli mıntıkasında Türk ordusu tarafından harekât-ı muhimme-i askeriye icrasına başlandığı söylenmekte idi. Vakit geç olduğundan dolayı bu harekâtın bir taarruz mukaddemesi [başlangıç] mahiyetinde olup olmadığını tahkik edemedik. Havadisimizin mevsukiyetine [kesinlik] itimat etmekle beraber, karilerimizin [okurlar] tebliği resmilerimize intizar [öngörü] etmelerini tavsiye ederiz. Haber doğru ise, Allah ordumuzla beraberdir, neticeye itminan [inanma] ile muntazır [bekleyen] olabiliriz "

Ve tam altında Ajans Röyer'in bir tebliği "Murah-

Fakat henüz izah edemediğimiz bir nokta var: Bizim tebliğlerimiz pek ihtiyatlı geliyor Erkân-ı Harbiyenin sükûtunu bir türlü anılamıyoruz. Bu son mübhemiyet [belirsizlik] günlerinde, galiba Eylülün biriydi, akşamüstü Adaya gidiyordum. Vapurda büyük bir Rum kalabalığı vardı. Eski yeisleri [üzüntü] gitmiş, bir şeyler konuşuyorlar, gülüşüyorlar, bize garip bir tarzda bakıyorlardı. Merakla soruşturdum, acaba ani bir musibete mi uğramıştık? Arkadaşlarımdan biri, çeneleri kilitlemiş, yanıma sokuldu, kulağıma eğilerek: “- Gûya bozulmuşuz Uşakta Mustafa Kemal Paşayı esir almışlar. ”

O dakika nasıl ölmediğime hayret ediyordum. Geceyi nöbet içinde kendini kaybeden bir ağır hasta gibi, hezeyan içinde geçirdim. Sabahleyin matbaaya can attık, kimimiz Hilâl-i Ahmer'e, kimimiz Beyoğlu'na koştuk. Şehirde büyük yağmurlardan evvelki boğucu hava vardı, teneffüs edemiyorduk. Hilal-i Ahmer Ankara'ya sordu. Akşama kadar heyecan ve ateş içinde dolaştık, durduk.

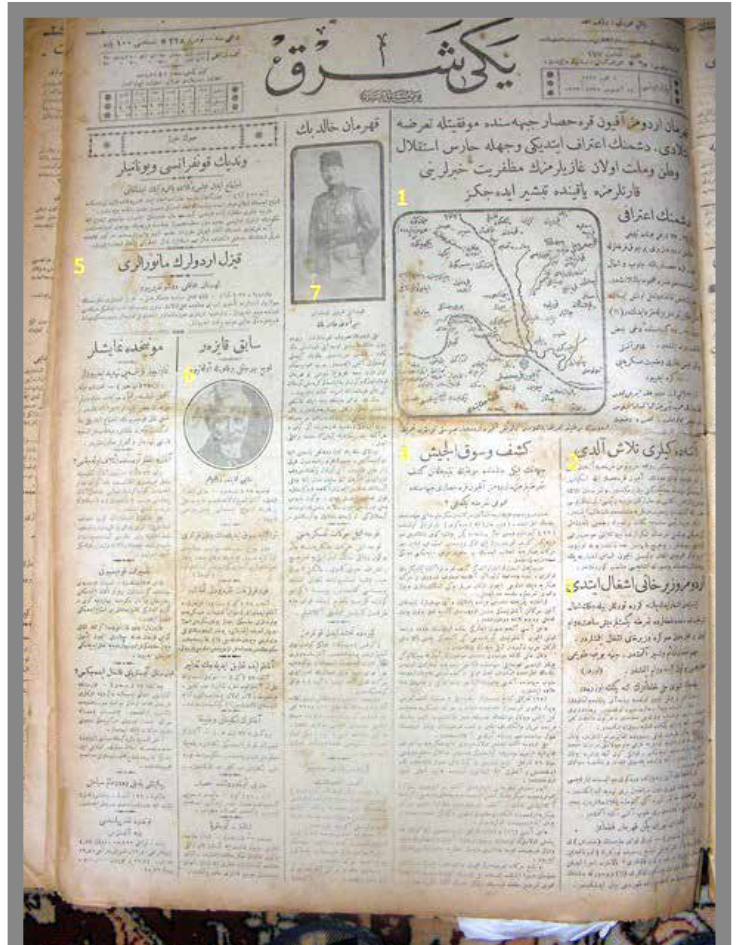
Nihayet Hilâl-i Ahmer'e bir şifre geldiğini haber verdiler. Bu şifre âdeta Türk tarihinin anahtarı idi; gittik, şu haberi okudular: ‘Yeni Yunan Başkumandanı General Trikopis Erkân-ı Harbiye Reisi, Levazım Reisi, Onüçüncü Fırka Kumandanı 2 Eylül akşamı Uşak civarında esir edilerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin karargâhlarına gönderilmiştir. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri esirlerine nezaketle muamele ederek yeni Başkumandanı mukadderatın bu cilvesinden dolayı teselli eylemiştir.’

Gûya havadisi gizli tutacaktık, Ankara'nın tenbihi böyle idi. Mümkün olsa gazeteyi bir tarafa bırakıp münadi gibi sokaklarda bağırdık. Susmak ve saklamak mümkün mü idi?

Nihayet “Akşam” gazetesinin matbaa pencerelerinden, sokakla çıldırmış gibi, saçlarını yolan, göğüslerini döven, yerlere yatarak çırpınan halka tevzi ettiğimiz nüshası ve bütün sayfayı dolduran klişe; “Elhamdülillah İzmir'e kavuştuk.”

Başkumandan ilk günü beyannamesini şu cümle ile bitirmiştir: “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri.”

Ve son günü hâdiselere şu cümle ile nihayet veriyordu. “Akdeniz hedefine varıldı.”

28 Ağustos 1922 tarihli bir gazetede Büyük Taarruz haberi

BAŞKUMANDAN MUSTAFA KEMAL'IN BAŞ YAVERİ SALİH BOZOK'UN BÜYÜK TAARRUZ HATIRALARI

Rahmetli Salih Bozok, İstiklâl Harbi sırasında Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın başyâveri idi. Merhum bilindiği gibi Atatürk'ün çocukluk arkadaşı idi. Salih Bozok, Atatürk'e o kadar bağlı idi ki ölümü üzerine elindeki silâhı kalbine doğrultmakta tereddüt etmedi. Vakıa bir milimetrelilik fark kendisini ölümden kurtardı, fakat aylarca yatakta kaldı; kalktıktan sonra da uzun zaman yaşayamadı.

Salih Bozok, Başkumandanlık Meydan Muharebesinde de Atatürk'ün yanbaşı idi. Aşağıda okuyacağınız hâtıraları 1925 senesinde ve Atatürk'ün sağlığında anlatmıştır.

Taarruz kararı nasıl verildi?

"Taarruz kararı, en müsait zamana intizaren, Sakarya muzafferiyetini müteakip verilmişti.

Taarruzun icrasından birkaç hafta evvel cepheye gidildi. Gazi Paşa hazretleri vaziyeti mahallinde tetkik ve yakında bir taarruza geçilecekmiş gibi hazırlık yapılmasını emrettiler. Birkaç gün cephede kaldıktan sonra tekrar döndük. Maksat, taarruz şayiasını bertaraf etmek ve etrafa, ancak bir teftiş seyahati icra edildiği hissini vermektir.

Nihayet bir gece (23 Ağustos) Gazi Paşa Ankara'yı sessizce terketti. İkametgâhımız Çankaya olduğu için şehre uğramaksızın Konya yolu takip edilebilirdi. Müfarekatımızdan evvel paşanın ikametgâhında kalanlara sureti mahsusada emir verildi: Hareketimiz ifşaa edilmeyecekti. Ve bir iki gün zarfında köşke gelenler olursa, Gazi Paşanın rahatsızlığı ileri sürülerek kimse ile görüşmesi mümkün olmadığı anlatılacaktı. Bu su-

retle birkaç gün kazanmak istiyorduk.

Ertesi gün, öğle üzeri otomobillerle Konya'ya vasıl olduk. Paşanın Ankara'dan hareket ettiğinden haberdar olmadıkları için, ansızın gelişimiz Konyalıları hayrete düşürdü. İki gün Konya'da kaldıktan sonra, Garp Cephesi karargâhının bulunduğu Akşehir'e gittik.

Akşehir'de bir kumandanlar içtimai yapıldı. Taarruzun sureti icrası bu mühim içtimada kararlaştırıldıktan sonra lâzım gelen tertibat alınarak Garp Cephesi Karargâhı Akşehir'den (Şuhut) nahiye merkezine nakledildi. Burada karargâh düşman tayyarelerinin tarassudatına açık bir vaziyette olduğu için Kocatepe ile Şuhut arasındaki vadiye çadırlar kuruldu. Fevzi ve İsmet paşaların karargâhları da sık ağaçlarla kaplı ve her iki tarafı yalçın tepelerle çevrilmiş vadinin içinde idi.

Bu sırada Anadolu Ajansı Çankaya'da süfera ve rical şerefine tertip edilen bir çay ziyafetinden bahseylemekte idi. Bu haber Gazi Paşanın Ankara'da bulunduğu hissini vermek için ifşaa edilmişti. Nitekim İstanbul gazetelerine de telgraflarla verildi. Ve kimse zerre kadar şüphe etmedi.

26 Ağustos sabahı

26 Ağustos günü taarruzun icra edileceği zaman sabahleyin erkenden çadırları terkettik. Henüz hava karanlıktı, yolu görebilmek üzere önümüzden bir iki fenerli asker çıkardık. Vadi ile tepe arasında muntazam yol olmadığı için hayvanlara binmiştik. Kocatepe'ye muvasalat ettiğimiz zaman şafak yeni sökmeye başlamıştı. Birinci ordu kumandanını orada bulduk. Saat dörde gelmişti, herkes büyük bir heyecanla dürbününe sarılarak düşman mevzilerini tarassuda başlıyordu.

Mukarrer saat hulûl etti, bir anda cehennemî bir tarraka âfakı titretti, müteaddit çaptaki toplarımız gürledi: Taarruz başlamıştı. Yarım saat süren topçu ateşinden sonra mitralyöz ve piyade tüfekleri işlemeğe başladı. Bundan kıtaatımızın düşman mevzilerine tekarrüp ettiğini anladık. Pek az zaman sonra Kalecik sivrisi kahraman askerlerimiz tarafından işgal edildi, buna mümasil birtakım düşman mevzilerinin de işgal olduğu bildirildi. Hepimiz birbirimizi tebrik ediyor ve temadi-i muvaffakiyet için temenniyatta bulunuyorduk.

Güneş biraz yükseldi, Kocatepe'de bulunanlar düşman tarafından görülebildi. Tam bu sırada düşmanın büyük çaplı toplarından birinin mermisi bizim bulunduğumuz tepenin altında patladı. Bu mermiyi ikincisi, üçüncüsü, dördüncüsü takip etti. Anladık ki düşman, oradan geçmekte olan hasta nakliyatına mahsus arabalarımızı hedef ittihaz ederek ateş açmaktadır. Düşmanın yaralılarına karşı bu denaetkârane tecavüzleri devam etmekte iken, kahraman efradımız da Tınaz ve Belen tepelerindeki Yunan mevzilerine şiddetli hücumlarda bulunmakta idi.

Yine bu sırada 57'nci fırka kumandanının karşısındaki tepeyi dediği saatte alamamasından mütevellit teesssürle intihar ettiği telefonla bildiriliyordu. Akşam kadar devam eden taarruz muvaffakiyetimizle neticelenmiş, düşmanın bir çok mühim noktaları elimize geçmişti. Akşam karanlığı etrafı sarınca, ufukta patlayan mermilerin çıkardığı alevler seçilmeye başladı. Geceleyin de tarruza devam edilmesi mukarrer olduğundan muharebe sabaha kadar fasılasız sürdü.

İlk Yunan esirleri

İlk Yunan esirleri ertesi sabah-taarruzun ikinci

günü karargâhımıza getirildi. İlk esir kafilesi 20-30 kişiden ibaretti. İçlerinden biri Bulgar olduğunu, Türkçe bildiğini söyledi, halbuki arkadaşlardan biri kendisini Edirne'den tanıyormuş, Rum bir berbermiş. Pek güzel Türkçe konuşuyordu. Kendisini teşhis eden arkadaşı-mıza cevaben bir müddet Bulgarlığını iddia etti, fakat sonra hakikati söyledi ve Edirneli Rum berber olduğunu itiraf etti. Rum berber, mütemadiyen taarruzun şiddet ve dehşetinden bahsediyordu. Berhayat olarak

siperlerde kimsenin kalmadığına kaniydi ve yeminlerle, kasemlerle Yunanistan'ın elinde neler varsa hepsinin bizim elimize geçeceğini yana yakıla iddia ediyordu. Halinden, askerlerimizin aslan gibi savletinden adam akıllı korkmuş olduğu anlaşılıyordu. Onun ifadesine göre Afyon'un çoktan bizim elimize geçmesi lâzımdı.

Gazi'ye getirilen beşaret haberi

Filhakika biz bu Rumla konuşurken Başkumandan Gazi Paşanın huzuruna bir erkânıharp zabiti geldi ve Afyon'un istirdadına dair telefonla aldığı malûmatı tebşir etti. Yunan esiri de bunu duymuştu, yalan söylemediğini teyit eder gördüğü bir hâdiseye, âdeta bizden ziyade sevinliyordu.

Gazi Paşa, o akşam; ertesi günü Afyon'a gitmek için lâzım gelen tertibatın yapılmasını ve hareketimizden sonra karargâhın da oraya naklolunmasını emir buyurdular.

Ertesi sabah kumandanlarla maiyetlerini hâmil otomobiller Afyon'a müteveccihen hareket etmişlerdi. Yolda rastladığımız köylülerden bir ihtiyarı İsmet Paşa tanıdı, otomobilini durdurarak evvelâ hatırın, sonra ta-

kip ettiğimiz yolun doğru olup olmadığını sordu, ihtiyar aynen şu cevabı verdi:

“- Yol doğrudur, fakat bu şosenin ileride toprağı tesviye edilmemiştir.”

İhtiyar: “Belki bozulur, yürümez” diyerek otomobillerimizi tuttuğumuz istikametten çevirtti ve diğer yolu tarif etti. Biz şoseden ayrıldıktan sonra ancak bir müddet gidebildik, yolu şaşırmıştık, dere, tepe arasında yine yol aramaya başladık. Bu yüzden hayli vakit kaybettik. Bizden sonra yola çıkan arkadaşlar Afyon’a vâsıl olmuşlardı bile. Biz hâlâ ovanın içinde yol arıyorduk. Ovada yürüye yürüye nihayet düşman siperlerine, tel örgülerine tesadüf ettik. Bütün saha kazılmış ve derin hendekler açılmış olduğu için otomobilin geçmesi müşküldü. Telleri kopardık, kestik.

Hendeklerden otomobili geçirtmek için de şu çareyi bulduk: Düşman siperlerinde elimize geçen bir kapıyı çukurların üzerine koyarak otomobili geçirdik.

Afyon Karahisar'ında

Afyon'a girdiğimiz sırada, şehrin muhtelif kısımlarında yükselen alevler, gittikçe genişleyerek mahalleleri bir kül yığını halinde bırakıyordu. Düşman kaçarken son ve müthiş şenaatını yapmaktan geri kalma-

mış ve şehri ateşlemişti. Afyon'da kumandanlara karşı halkın gösterdiği tezahüratı bugün dahi aynı heyecanla yaşamaktayım. Afyon'da belediye dairesinde kaldık.

Başkumandanlık muharebesinin olduğu günün gecesiydi. Yatıyordum. Bir ayak sesi ve bir gürültü işittim. Uyandığım zaman yeni gelen bir rapora muttali oldum: Düşman pek fena bir vaziyete girmişti.

Bunun üzerine Gazi Paşa hazretleri, sabahleyin Dumlupınar'a hareket etmek kararını verdiler. Gazi Paşa Birinci Ordunun, Fevzi Paşa da İkinci Ordunun harekâtını takip etmek üzere erkenden Afyon'a hareket ettiler. İsmet Paşa Afyon'da kalmıştı. Dumlupınar civarında bir köyde Birinci Ordu Kumandanını çadırında bulduk. Gazi Paşa Kolordu kumandanı Kemaleddin Sami Paşa ile telefonla görüşüyorlardı.

Gazi'nin huzurunda bir Yunan erkânıharbi

Bu sırada, bir iki gün evvel esir edilmiş olan bazı Yunan zabitanı karargâha getirilmişti. Gazi Paşa esirlerin arasında bulunan erkânıharb zabitin yanına istedi. Yunan zabatine bir çay ısmarladı ve kendisinden vaziyet hakkında malûmat istedi.

Zabit iki gün evvel esir edilmiş olduğu için, son vaziyetten haberdar olmadığını söyledi. Bunun üzerine

başkumandan Gazi Paşa haritayı açarak alınan raporlara göre hâsıl olan vaziyeti işaret etti.

Karargâhımızdaki Yunan erkânıharbi de Yunan ordusunun düşmüş olduğu ağı görmüş ve vaziyetin vahametini anlamıştı. Gayriihtiyarî parmağını haritanın üzerinde gezdirdi:

- "Bu vaziyete nazaran, iki kolordu kumandanımızla, dört fırka kumandanımızın, kıtaatınızın çemberi içinde bulunduğunu zannederim" dedi.

Gazi Paşa, aldığı bu malûmatı derhal telefonla Kemaleddin Sami Paşaya bildirdi, bahsedilen kumandanların behemehal esir edilmesini emir buyurdu.

Yunan zabiti, evvelce Türkçe bilmediğini söylemiş ve kendisiyle tercüman vasıtasıyla ve Rumca görüşmüştü, fakat Gazi'nin Türkçe olarak verdiği bu emri işitir işitmez benzi kül gibi oldu. Elini alnına götürdü, teessüründen getirilen çayı içemedi ve çadırdan dışarı çıkmak için müsaade istedi.

Kendisinin Türkçe bildiğini ve biraz evvel gayriihtiyarî verdiği malûmattan dolayı nedamet hissettiğini anlamıştım. Ben de beraber dışarı çıktım, kendisine Türkçe:

- Nerelisin? dedim.

Selânikli olduğunu ve Kule kahvehaneleri mahallesinde ikamet ettiğini söyledi. Ne tesadüf. Ben de Selânik'te o mahallede ikamet etmekte idim:

- Ne için o güzel Selânik'i bıraktın da buralara geldin? diye sordum.

- Askerim, emir aldım. Cevabını verdi. Başî fevkalâde ağrıdığından dolayı da fazla konuşmaya mütehammil olmadığını ilâve etti. İcap eden ilâçları kendi bavulumuzdan verdik.

Kemaladdin Sami Paşa karargâhında Gazi Paşa Yunan erkânıharp zabitinden bu haberi aldıktan sonra, otomobilin hazırlanmasını emretti. Kemaleddin Sami Paşanın karargâhına gitmek arzu ediyordu. Birinci Ordu Kumandanı yolun fevkalâde muhataralı olduğunu söylediye de, Gazi'yi alıkoymak mümkün olmadı.

Hep beraber Kemaladdin Sami Paşanın bulunduğu tepeye geldik. Kemaleddin Sami Paşa dürbünüyle düşmanın Dumlupınar civarındaki ovanı ricatını tarassut ediyordu. Gazi Paşa sordu:

- İleride bir duman görüyorum. Bu nedir?

Kemaleddin Sami Paşa cevap verdi:

- Düşman ağırlıklarını yakıyor, paşa hazretleri.

Gazi Paşa:

- Şu sağdaki köy ve duman nedir? dedi.

Kemaleddin Sami Paşa:

- Döğüştüğümüz düşman çekilirken yalnız ağırlıklarını değil, köyleri, şehirleri sakinleriyle beraber ateşe

veren bir düşmandır. Yanan Çal köyüdür, Yunanlılar yakmıştır cevabını verdi. Gazi Paşa orada hangi kıtalarımızın olduğunu da sordu. On Birinci Fırkanın bulunduğu cevabını alınca şu suali irad etti:

- Telefonla muhabere mümkün müdür?

- Henüz telefon tesis etmedik, çünkü bir gün evvel o civardaki tepelerde düşmanla muharebe edilmiştir.

Gazi Paşa On Birinci Fırkanın bulunduğu mahalle gitmek arzusunu izar buyurdıkları için refaketimizde Kemaleddin Sami Paşa da bulunduğu halde Çal köyü istikametine müteveccih olduk. Tepeye geldiğimiz zaman düşmanla harp başlamıştı. On Birinci Fırka kıtaatı avcı halinde ve bizim üç dört yüz metre ilerimizde hareket ediyordu. 11'inci Fırkanın topçuları aramızdaki bir tepeden düşmana ateş açıyorlardı.

Gazi Paşa bu vaziyeti gördükten sonra neticeyi kaatiyenin bir an evvel istihsali için fırka kumandanını da nezdlerine celbetti ve topçunun önümüze geçmesini, piyadenin ileri harekâta devam etmesini emir buyurdu.

Fırka kumandanı derhal atına binerek yıldırım süratiyle avcı hattına gitti. Karşımızdaki düşmanın hareketlerini gözle seçebilecek kadar yaklaştık. İkinci Ordu Kıtaatının da sağ cenahımızdan düşmanı tazyik etmekte olduğunu haber aldık. Her taraftan sıkıştırılmış ve ateşten bir çember içine alınmış olan düşman tam manasıyla şaşkına dönmüştü.

Güneş gurup ederken

Birkaç saat geçti, güneş gurup ediyordu. Ufuktaki dağların arkasına çekilen güneşin son ışıkları, askerlerimizin düşman mevzilerinde parlayan süngülerine aksetmişti. Gece başlarken ateş kesildi. Tevali eden raporlar ve telefonla verilen haberler hemen hemen birbirinin aynı olarak şu malûmatı ihtiva ediyordu:

“Bozguna uğrayan düşman efradı çil yavrusu gibi dağıldılar, dağlara, tepelere, ormanlara iltica ediyorlar.”

Diğer taraftan, raporlarda makhur düşmandan alınan ganimet hakkında da malûmat vardı. Yalnız On Birinci Fırkanın karşısında Yunan kuvveti beşi koşulu ol-

duğu halde 25 top bırakıp kaçmıştı. Karanlık basmıştı. Karargâhımızın bulunduğu Afyon'a döneceğimizi zannederken Gazi Paşa hazretleri Dumlupınar köyüne gitmekliğimiz için emir verdiler. Muharebe meydanından ayrılarak Dumlupınar'a geldik. Ne yanımızda, ne de köyde eşya vardı. Sabaha kadar -Gazi Paşa ve hepimiz oda döşemeleri, peykeler veya toprak üzerinde yattık. Eşyamız ancak ertesi gün öğle üzeri geldi. Gazi Paşanın çadırını köy evlerinden birinin damı üzerine kurduk.

Yunan generallerinin hayreti

“... Tam bu sırada Fırka Kumandanı Kâzım Paşa muharebede esir edilmiş olan dört Yunan generalini getirdi. Bu generaller, bir gün evvel başkumandan paşanın esir edilmelerini telefonla Kemaleddin Sami Paşaya emir buyurdıkları kolordu kumandanları idi.

Gazi Paşa generallerle görüşerek icap eden malûmatı aldı. Generallerden birisi kendilerine sorulan suallerin hitamını müteakip, kiminle teşerrüf etmekte olduğunu sordu:

- Mustafa Kemal Paşadır! Dedik. Hayretle gözlerini açtı, inanmak istemiyordu. Sualini tekrarladı:

- Fakat bu Mustafa Kemal Paşa, bizim bildiğimiz Mareşal Mustafa Kemal midir? dedi. Görüştüğü zatın hakikaten Başkumandan Mustafa Kemal Paşa olduğunu öğrendikten sonra:

- Dün burada mıydı? diye sordu.

- Başkumandanlık muharebesini bizzat kendisi idare etmiştir. Cevabını verdik. Düşman generali bir müddet sustu. Sonra nazarlarını hürmet ve takdirle Gazi Paşaya atfetti ve dudaklarından şu sözler döküldü:

- Zafer, galibiyet, şeref ve bu topraklar... Her şey sizin hakkınızdır. Bizim Hacı Anesti İzmir'den kıpırdamadı.

Ertesi günü ben Büyük Millet Meclisi Riyasetine muharebeler ve cereyan eden ahval hakkında telgrafla malûmat vermek üzere Gazi Paşa hazretlerinin emirleri mucibince Dumlupınar'dan Afyon'a henüz telgraf hattı tesis edilmediğinden Bolvadin'e gitmeye mecbur oldum.

Gazi esir Yunan Başkumandanını nasıl kabul etti?

İşimi bitirdikten sonra Afyon'a döndüğüm zaman Gazi Paşanın istirdat edilen Uşak'a teşrif ettiklerini ve kendilerine orada mülâki olmaklığını emir zabiti Siirt Meb'usu Mahmut Bey telefonla bildirdi. Ertesi günü Uşak'ta karargâha iltihak ettiğim zaman Yunan başkumandanı general Trikopis'le General (Diyonis'in esir edilmiş olduklarını öğrendim.

Esir düşmüş başkumandanla general arkadaşı o gün Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin nezdine getirdiler. İsmet Paşa ile Birinci Ordu Kumandanı da beraber gelmişlerdi.

Gazi Paşa hazretleri esir generalleri ayakta karşıladı. Kendilerine yer gösterdi, birer çay ısmarladı, sonra Trikopis'e sordu:

- Bu iş nasıl oldu?

Trikopis iki ellerini yanlarına doğru açarken başını önüne eğdi. Vaziyetinden bu âkıbeti mukadderattan ziyade aciz ve zaafa hamletmek istediği anlaşılıyordu.

Gazi kendisini teselli etti:

- Üzerinize düşen vazifeyi ifa ettiğimize kailseniz müsterih olunuz. En büyük kumandanlar için de esaret mukadder olabilir.

Trikopis, verdiği cevapta bazı kusurları Diyenis'e attettikten sonra topçularımızın mükemmeliyetinden, iki telsizleri olduğu halde birinin evvelce bozulup İzmir'e gönderildiğinden, diğerinin topçu ateşimizle tahrip edildiğinden bahsetti ve çaresizlikler içinde kaldığını ve hatta bir gün evvel kendi yaverinin dahi yanından ayrıldığını söyledi.

Trikopis yapacak yalnız bir şey kaldığını fakat yapmadığını ilâve etti. Esir başkumandan intihar arzusunda olduğunu imâ ediyordu! Gazi Paşa:

- Kendi vicdanına muhavvel bir keyfiyettir, ona biz karışamayız!.. Dedikten sonra İsmet Paşa'ya:

- Kumandanlar zannedersem istirahate muhtaçtırlar, dedi.

Trikopis çıkacağı sırada, Gazi Paşadan gördüğü

fevkalâde nezaketten cesaret alarak, İstanbul'da bulunan ailesinin sihatinden haberdar edilmesini rica etti. Gazi Paşa, adresinin alınmasını ve Hilâliahmer vasıtasıyla ricasının is'afını emir buyurdular.

Başkumandan muharebesinden sonra İzmir'in istirdadına kadar hemen hiçbir yerde şayanı dikkat mühim muharebat olmamıştır. Birkaç gün içerisinde İzmir'e girmek müyesser oldu.

Afyon'da halkın halâşkârlara karşı tezahüratını bilvesile söyledim. Bu tezahürat, Akdeniz kıyısına kadar yollarda mütezayit bir alâka ve şiddetle devam etti.

Cepteki fotoğrafın verdiği müjde

"Armutlu" isminde bir köyden geçerken ora ahalisi askeri seyretmek için yol kenarına çıkmışlardı.

Yanık bakraçları, kırık destileriyle de geçen askerlere su veriyorlardı. Bunların önünden geçerken, arabalara ve hayvanlara rastgeldiğimiz için yol vermek ve yolun açılmasını beklemek üzere otomobili durdurmuştuk. Gazi Paşa bir sigara yakmak üzere toz gözlüğünü gözünden kaldırdığı zaman köylülerden yaşlıca bir adam, anî bir hareketle kalabalığın arasından ayrıldı. Otomobile yaklaştı. İhtiyar köylü bir müddet Gazi'nin yüzüne baktıktan sonra elini koynuna soktu ve çıkardığı kartpostalı avucu içinde saklayarak otomobilin basamağına bastı. Olanca dikkatimle ihtiyarı tetkik ediyordum. İhtiyar bir karta, bir de paşanın yüzüne baktıktan sonra sağ elinin şahadet parmağını evvelâ karta sonra paşaya tevcih etti ve:

- Bu sensin! diye bağırdı ve müteakıben köylülere döndü:

- Arkadaşlar, Mustafa Kemal'dir! dedi. Bunu işiten köylüler, kadın, erkek ellerindeki destileri, bakraçları atarak her taraftan otomobile girdiler. Göz yaşları dökerek paşanın kalpağını, omzunu öptüler, paşanın ayağındaki tozları sürme gibi gözlerine çekenler vardı.

Köylünün elindeki kart kimbilir ne zamandanberi ve ne müşkülâtla sakladığı paşanın bir fotoğrafı idi.

Köylüleri paşanın etrafından ayırmak müşkül olduğu için, şoföre, naçar motorü işletmesini söyledim. Motör işleyince mecburen ayrıldılar. Hareket ettik, fakat sesleri hâlâ bizimle beraber geliyordu:

- Yaşa paşamız... Namusumuzu, hayatımızı kurtardın, hepimiz sana kurban olalım.

Yunanlılar tarafından hâk ile yeksan edilmiş ve yıkılıp yıkılmış olan bu havaliden geçtiğimiz sırada karışlaştığımız bu samimî tezahürat bizi her defasında ağlatmıştır.

ANTİK DEVİR ANADOLU'SUNUN ZENGİN KÜLTÜR VE TİCARET MERKEZİ

KAYSTER PEDİON

Dr. Muharrem Bayar

Antik Devir Anadolu'sunun bu şehri Akar Çay'ın (Kayster) kenarından başlıyor, Çay Demiryoluna kadar uzanıyordu. Anadolu'dan geçen Kral Yolu, Dara Yolu, İpek Yolu ve Hac Yolları burada birleşiyordu. Bu konumu şehri ticaret ve kültür merkezi yapmıştır.

Kral Yolu: Çorum Hattuşaş'tan başlıyor –Ankara-Sivrihisar-Amorium (Emirdağ)-Kyster Pedium (Üçhöyükler)-Çay'da batıya dönerek Anadolu Eyaleti'nin merkez olan Efes'e ulaşıyordu. Bu yola hâkim olan Anadolu'ya hâkim oluyordu.

Dara Yolu: İran içlerinde Perslerin başkenti Sus'dan başlıyor, Kasyter Pedium'da Kral Yolu ile birleşiyordu.

Hac Yolları: Hristiyanlık döneminde ve İslami dönemlerde İstanbul'dan başlar Bolvadin'den geçerek kutsal bölgelere gidilirdi.

Askeri Sefer Yolları: Doğudan-batıya; batıdan doğuya yapılan askeri seferler Bolvadin'den geçer.

İpek Yolu: Bu önemli ticaret yolu, Çinden başlar, Avrupa ortalarına kadar uzanırdı. Bu yolda Bolvadin'den geçiyordu.

TARİHİ: Anadolu'da inceleme yapan yerli ve yabancı araştırmacılar Kayster Pedium'a uğramışlardır.

İngiltere Oxford Üniversitesi Arkeologlarından Miss Winifred Lamb tarafından 1935-1936-1937 yıllarında Üçhöyükte kazı sonunda M.Ö. 3 bin yıllarına ait malzemeler bulunmuştur. Üç kat yerleşim birimlerine rastlanmıştır. Burada çıkarılan malzemeler, bu

höyüğün Naolitik Çağı (8000-5500), Kalkolitik Çağı (5500-3000), Tunç Çağı (3000-1200) ve Demirçağı (1200-330) devirlerini yaşadığını gösterir.

1980-2010 yılları arasında Lyon Üniversitesinden Prof. Dr. Thomas Drev Beer defalarca burada inceleme yapmıştır. Burada bulunan Afyon ve Bolvadin müzelerinde sergilenen eserleri inceleyip şehrin M.Ö 8 binde kurulduğunu 10 bin yıllık tarihi olduğunu söyleyip, burada bulunan Bolvadin İdolünü göstermiştir.

2021 yılında burada kazı yapan Selçuk Üniv. bilim adamlarından Prof. Dr. Özdemir Koçak Kayster Pedion ile ilgili çalışmalarını şöyle anlatmıştır.

Bolvadin İlçesinde bütün Afyonkarahisar çevresinin hemen hemen en büyük yerleşmesi olan Üçhöyük bulunmaktadır. Bu yerleşmede 2020 yılı yaz döneminde Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi müdürü Arkeolog Mevlüt Üyümez başkanlığında, Selçuk Üniversitesi'nden Prof. Dr. Özdemir Koçak ve Harita Mühendisi Ömür Esen, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nden Arkeolog Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Bilgin, Dicle Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi İsmail Baytak ve Selçuk Üniversitesi Arkeoloji ve Tarih bölümlerinden lisans ve lisansüstü eğitim gören öğrencilerden oluşan bir ekiple kurtarma kazılarına başlanmıştır.

Üçhöyük yerleşmesinin geçmişinin günümüzden yaklaşık 7000 yıl öncesine kadar gittiği düşünülmektedir. Bu yerleşme özellikle son yıllarda yapılan filolojik çalışmalarla ön plana çıkmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda bu yerleşmenin MÖ 2350 yılı civarında Akad krallığıyla ilgili yazılı belgelerde ismi geçen Purushanda ile aynı yer olması üzerinde durulmaktadır. Bu belgelerde Akad kralı Sargon'un, tüccarlarının talebi üzerine Purushanda kentine ani bir baskın yaptığı ve bu kenti ele geçirdiği anlatılır. Yine bu metinlere göre Akad kralı, bu kentin duvarlarına kendisinin ve Purushanda kralının tasvirlerini yaptırmıştır.

Eğer bu belgelerde ismi geçen kent Bolvadin ilçesindeki Üçhöyük'le aynıysa, bu durumda Anadolu'da ismi bilinen en erken kentlerden veya beyliklerden biriyle karşı karşıya olmamız kaçınılmazdır. Purushanda kentinin önemi sadece bu dönemde değil, ilerleyen dönemlerde de devam eder. Bu kent MÖ 2000 yılı civarında Anadolu'daki ticari organizasyonu yöneten önemli bir pazar yeri konumundadır. Buna göre Anadolu'da Kayseri yakınlarındaki Kaneş (Kultepe Hö-

Bolvadin İdolü M.Ö.8.bin

yüğü) ile beraber Puruşhandada önemli bir konumdadır. Bu dönemde yani MÖ 2000 yılı civarında bu kente bakır, kalay, tekstil ve yün gelmekte ve buradaki yabancı tüccarlar ve yerli tüccarlar bu ürünlerin ticareti ile geçimlerini sağlamaktadır. Bu durumda Purushanda kentinin 500-600 yıl kadar Anadolu'nun batısındaki en önemli beyliklerden ya da ticaret merkezlerinden birisi olduğu düşünülebilir.

Üçhöyük yerleşmesinde 2002 yılından itibaren Selçuk Üniversitesi'nin desteğiyle Prof. Dr. Özdemir Koçak başkanlığında araştırmalar yapılmış, yerleşmenin hali hazır haritası tamamlanmış ve 2020 yılı eylül ayında da burada jeofizik çalışmalarına başlanmıştır. 19 yıl boyunca devam ettirilen Afyonkarahisar araştırmaları sırasında Üçhöyük yerleşmesiyle beraber yaklaşık 360 civarında yerleşme daha incelenmiş ve bu çalışmalar sırasında Üçhöyüğün diğerlerine göre daha fazla ön plana çıktığı görülmüştür. Ayrıca bu çalışmalar sırasında

Polybotos İdol: M.Ö. 8. bin
Polybotos İdol :8 thousand B.C

yerleşmede yukarıda verilen tarihi olaylarla uyumlu buluntular tespit edilmiştir. Bütün bunların sonucunda bu derece önemli bir yerleşmede uzun vadeli ve bilimsel kazıların yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yapılacak kazı çalışmalarında da bu yerleşmenin önemi, Puruşhandada kentiyle aynı yer olup olmadığı anlaşılacaktır. Bu alanda ortaya çıkacak saray, kamu binaları, kale, tapınak, tüccar evleri, atölyeler gibi mimari alanların korunmasıyla ve uzun vadeli restorasyon-konservasyon çalışmalarıyla beraber turizme kazandırılması amaçlanmaktadır. Üçhöyük gibi önemli bir kültürel ve tarihi alanın ortaya çıkarılmasının sadece Afyonkarahisar turizmi adına değil, Türkiye turizmi ve kültürü açısından da çok önemli sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

Frigler, komşularını da etkileyecek yüksek kültüre sahip oldular. Bu devri anlatan ünlü kaynaklardan İzmirli Homeros ünlü destanı İlyada'da Frigya ve halkını anlatılır. Bu destanda belirtildiğine göre M.Ö. 1194-1184 yılları arasında yapılan Truva Savaşlarına Frigyalılar da katılmış, Truvalılar'ın yanında yer almışlardır. İzmirli şair Homeros, Kral Priamos'un gelini Helene'ye söylediği şu mısralar bu civarı anlatır.

"Eskiden bağlık, bahçelik Frigya'ya gelmiştim,
Atları dörtnele giden birçok Frigyalı görmüştüm.
Otreus'un, tanrıya eş Migdon'un halkı,
Ordular yayılmıştı, Sakarya'nın kıyılarına
Amazonlar gelmişti, hani erkek gibi,

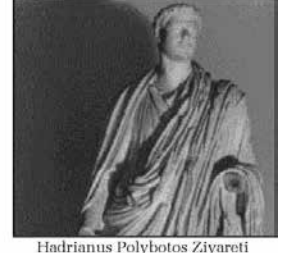
İşte o gün aralarına savaş ortağı almışlardı beni"¹

¹ Muharrem Bayar"a.g.e" s.79

Kayster Pedion'da önemli yolların birleştiği yerlere Heketarlar (yön güzeli) dikilmiş, Ünlü tarihçi Homerosun dediği gibi bağlık bahçelik cennet gibi sayfiye şehriydi.

Kayster Pedion Heketa: M.S. 2. asır
Heketa:2nd century

Hadrianus Polybotos Ziyareti
M.S.133
Hadrianus:133 A.D

Dünya şampiyonu Kayster Pedion'lu sporcu Epitinchanos'un şeref kitabesi M.S.2.Asır-Bolvadin Müzesi
The inscription of honor of the World Champion Sportman, Epitinchanos

Bu rüyalar şehrin Persler yakmış, yıkmışlar, bir daha kurulmasın diye sürmüşler. Bir daha kurulamadı. Bu batan güneş bir daha doğmadı. Harabeleri günümüze kadar geldi. Buradan çıkan Afyon ve Bolvadin Müzelerinde sergilenen tarihi eserler şehri anlatıyor.

KAYSTER PADİONU TARİHTEN SİLEN PERS DÖNEMİ: (M.Ö.546-334):

M.Ö. 6 asrın ortalarında Persler Kayster Pedion bölgesinde hâkimiyet kurmaya başladı. Perslerin hâkimiyeti 200 yıl sürdü. Bu devirde Anadolu satraplık 6 bölgeye ayrıldı. İyon Satraplığı, Saparda Satraplığı, Kuzey ve İç Anadolu Satraplığı, Kilikya Satraplığı, Kuzeydoğu Anadolu Satraplığı ve Armenia Satraplığı'dır. Frigya ismi ile anılan Kayster Pedion Bölgesi, İç Anadolu'nun Frigya Satraplığı içinde idi. Her bölgeye satrap adı verilen valiler atandı.

Persler Anadolu'ya yaptıkları seferlerde kullanmak ve Anadolu ticaretine hakim olmak için başkentleri Sus'tan başlayıp, Philomelium (Akşehir)'dan geçerek, Sardes'e kadar uzanan bu yol, Kayster Pedion'da (Bolvadin /Üçhöyükler) Amorium'dan gelen, kral yolu ile birleşir. Pers-Pelepenez Savaşlarında batıya yapılan seferlerde kullanılmıştır. Pers kralı Dareios M.Ö. 513'te yaptığı batı seferinde bu yolu kullandı. 23 yıl sonra Xerxes'te aynı yolu izleyerek Sus-Babil-İssos-Tarsus-Gülek Boğazı - Tuvana - Tyana (Kemer hisar) - Konya-Philomelium (Akşehir), Aurokra (Sultandağı)

- İpsos – Polybotum (Bolvadin) – Amorium (Emirdağ), Dorylaeion (Eskişehir) - Khalkedon (Kadı Köy)’e varıyordu. Emirdağ civarında bol miktarda bulunan gümüş Dara (Darius) paraları, bu devirlerde buralarda ticari hayatın zengin olduğunu gösterir.

Anadolu’nun genç satrabı Kyros (Keyhüsrev) M.Ö. 404 yılında İran tahtına çıkan kardeşi Erdeşir’e karşı İran tahtını elde etmek için, topladığı paralı askerlerle M.Ö. 401 yılında Sardeis ‘den başlayan bu sefere Ünlü tarihçi Ksenophon’da katılmıştır. Ünlü eseri “Anabasis’de” bu seferi genişçe anlatır. Anadolu’da büyük heyecan uyandıran bu sefere Kyros M.Ö. 401 yılının Mart ayında Sardeis’ ten çıkar. O güzelim Frigya şehirleri heyecanını ve canlılığını kaybeder, duraklar, geriler. Bu ünlü sefere katılan Ksenophon gözlemlerini şöyle anlatır.

“Kyros ordusu ile Sardes’ten yola çıktı. Lydia içinde üç gün yürüyüşle yirmi parasang yol alarak Malandros Irmağına (Menderes) vardı. Bu ırmak iki plethron genişliğinde idi ve yedi kayak üstünde kurulma bir köprü vardı. Sekiz parasanglık yol aldıktan sonra Kolossai (Honaz) vardı. Üç gün sonra Gelainai (Dinar) vardı. Burası Frigya’nın en büyük şehirlerinden birisi idi. Apollan ile Marsyas burada müzik yarışması yapmıştı. İki gün sonra Peltai’ye (Çivril yakınlarındadır.) geldi. Buradan Keramon Agora’ya² vardı. Burası Frigya’nın Mysia tarafına doğru son ve kalabalık bir şehri idi. Buradan iki günde otuz parasanglık³ yol giderek kalabalık bir şehir olan Kaystrou Pedion (Bolvadin /Üçhöyükler) şehrine geldi.

Frigya’nın önemli şehirlerinden olan Kaystrou Pedion’da⁴ beş gün mola verdi. Bu sürede çevredeki köy ve şehirler çok etkilendi. Askerler üç aylıktan fazla

süredir paralarını alamıyorlardı. Bu nedenle huzursuzlaşıyorlardı. Kyros onları çeşitli vaatlerle oyalıyordu.

Bu sırada Kilikya (Çukurova) Kralı Syennesis’in genç karısı Epyaksa, buraya Kyros’un yanına geldi. Söylendiğine göre ona çok para getirmiş. Kyros askerlerine dört aylıklarını verdi. Buradan iki gün 10 parasanglık yol giderek Thymbrion (Akşehir’e) geldi”⁵ Ulupınar’ında kutsal Midas Çeşmelerinden su içti. Dinlenen ordu eşkıyalar tarafından taciz edildi⁶

Kyros, M.Ö.401 yılı Eylül’ünde Babil yakınlarında ki Kunaksa mevkiinde yapılan savaşta öldü.

Bolvadin Yedi Kapılar yer altı şehrinin giriş bölümü

Ksnophon, Anadolu’da insanların yaşayışındaki ilginç tarafları tespit etmiştir. “Evler yer altında idi. Kapıları bir kuyu ağzı gibi dar, alt tarafı genişti. Hayvanlar için yollar kazılmıştı. Fakat insanlar merdivenle iniyorlardı. Evin içinde keçiler, koyunlar, sığırlar ve kümes hayvanları çocuklarla karmakarışık idi. Hayvanlar evin içinde kuru otla besleniyordu. Birçok buğday, arpa kuru sebzeler ve arpa şarabı ele geçti. Bu arpa şarabı çömllekler içinde duruyor, üzerinde arpalar yüzüyordu. Üzerinde saman çöpleri vardı. Şarabı bununla içiyorlardı. İçki çok lezzetli idi. İçine su katmadan zor içiliyordu.”⁷ Bu tür yer altı şehirlerinin bir benzeri Bolvadin/ Kemer kaya Kasabası Yedi Kapı mevkiinde çıkarıldı. Bunların benzerlerini yaptığım alan çalışmalarında Emirdağ civarında da bolca gördüm.

Bu rüyalar şehri Persler yakmış, yıkmışlar, bir daha kurulmasın diye yerleri sürmüşler. Bir daha kurulamadı. Bu batan güneş bir daha doğmadı. Harabeleri günümüze kadar geldi. Burada çıkan Afyon ve Bolvadin Müzelerinde sergilenen tarihi eserler bu şehri anlatıyor.

² Frigya’nın önemli şehirlerinden olan Keramon Agora (Çömllek Pazarı)’nın yerini Ramsay, Banaz/İslam Köy olarak göstermiştir. Hâlbuki Kyros, Dara Yolundan Babil’e gitmek için Dinar’dan Bolvadin’e oradan Akşehir, oradan da Konya üzerinden gitmek istiyordu. Ksenophon Dinar’dan sonra Peltai ve Keramon Agora’dan sonra Kaystrou Pedion geldiğini söylüyor. Buna göre Frigya’nın önemli şehirlerinden olan Keramon Agora’yı Bolvadin-Sandıklı arasında aramak gerekir.

³ 30 parasang 160 Km.dir.

⁴ Kaystrou Pedion, Bolvadin’in güneyin’de Kayster (Akarçay) kenarına Üçhöyükler mevkiinde kurulmuştur. Ünlü Kral Yolu ile Dara Yolu burada birleşir. M.Ö.301 yılında burada yapılan İpsos Savaşında yakılmış, halkı dağılmıştır. Bu nedenle bu olaydan sonra, bu bölgeye “Paroreios Phrigia” (Yanık Frigya) denmiştir. Cambridge Üniversitesinden Winifred Lamb 1935-1937 yıllarında, Lyon Üniversitesinden Prof. Dr. Thomas Drew Bear 1980-2000 yıllarından çeşitli zamanlarda burada inceleme yapmışlardır. Ayrıca burada bulunan çeşitli malzemeler, heykeller. Afyon Müzesindedir. En önemli eserlerinden “Dörtlü Hekata” heykel grubu buradan bulunmuştur.

⁵ Ksenophon. “Anabasis” (Haz. Hayrullah Örs) Ankara. 1962. s.17. Muharrem Bayar a.g.e”s.82

⁶ Bu çatışmadan ölen askerlerin toplu mezarları 1974 yılında tesadüfen bulundu. Talan edildi. Bir hayli altın para bulundu.

⁷ Ksnophon “a.g.e.”s.184

AFYONKARAHİSAR HAVALİSİ KUVA-YI MİLLÎYE KUMANDANI KAYMAKAM (Bayatlı) ARİF BEY

ŞÜKRÜ TÜRKMEN*

Afyonkarahisar ve çevresinde millî direnişin öncülerinden olan Arif Bey, Bayat Kazası Hacı Mustafa Oğulları Sülalesinden Binbaşı Osman Bey'in, İstanbul'da evlendiği ve bir asker kızı olan, ikinci eşinden oğlu olup 1875 Harput doğumludur.¹

Arif Bey iki evlilik yapmıştır. İlk eşi Ferik (*Tümgeneral*) Ömer Lütfi Paşa'nın kızıdır. Bu evlilikten Kadriye (*Alpman*) ve Lütfi (*Emekli Albay Ahmed Lütfi Güngör*) adında iki çocuğu, Mardin Midyat'lı Zeynep ile ikinci evliliğinden de Zekiye ve Cahide isimli iki kızı vardır.

Midyat'lı Zeynep'in esas adı Meryem'dir. Baba adı Abdo Hacco'dur. Midyat Bote Köyü 1900 doğumlu ve Süryani'dir. 1918 yılı sonlarında Arif Bey'le evlenir. Müslüman olur ve Zeynep adını alır. Arif Bey şehit edilince, yine asker olan ve Çanakale savaşı sırasında bir gözünü kaybeden kardeşi Mazhar Sabri Bey (*Özeralp*) ile evlenir ve Afyonkarahisar'da yaşamını sürdürür. Bu evlilikten çocuğu olmaz. 1990 yılında Afyonkarahisar'da vefat eder.²

Arif Bey, 29 Nisan 1894'de girdiği Harp Okulundan 28 Ocak 1896'da, 1311-c.P.27 sicil numarasıyla mezun olur. 28 Ocak 1896'da mülâzım-ı sâni (*teğmen*), 10 Ocak 1898'de birinci mülâzım (*üsteğmen*), 19 Mart 1902'de yüzbaşı, 18 Temmuz 1908'de kolâğası (*kıdemli yüzbaşı*), 12 Nisan 1914'de binbaşı ve 1 Mart 1917 yılında kaymakamlığa (*yarbaylığa*) terfi eder. Birinci mülâzım ve yüzbaşı olarak Afyonkarahisar Redif Fırkasında görev yapar. 22 Eylül 1909 - 15 Eylül 1910 tarihleri arasında, bir sene kadar, Yemen'de bulunan Arif Bey Trablusgarp (1911-1912), Balkan (1912-1913), Birinci Dünya (1914-1918) ve İstiklal (1919-1922) Savaşlarına katılır. 69. Alay ve Afyonkarahisar Havalisi Komutanı iken 11/12 Mayıs 1920'de şehit edilir.³

* Millî Eğitim Bakanlığı Emekli Bakanlık Başmüfettişi (turk-mensukru@gmail.com)

¹ Osman Köksal, (Makale) Geride Kalmış Bir Kuva-yı Milliyeci Kaymakam Bayatlı Arif Bey ve Karakeçili Müfrezesi

² Zeynep Tozduman, (Makale) Midyatlı Süryani Kızı Meryem Nasıl Müslüman Oldu

³ Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi'ne Katılan

Bayatlı Arif Bey vesikalık

Genelkurmay Başkanlığı'nca yayımlanan kitapta Arif Bey'in Soyadı "*Özeralp*" olarak belirtilmektedir. Hâlbuki Arif Bey şehit edildiğinde daha soyadı kanunu çıkmamıştır. Kardeşi Mazhar Sabri Bey de "*Özeralp*" soyadını almıştır. Arif Bey'in çocukları olduğu için kayıtlara soyadı "*Özeralp*" olarak geçtiği düşünülebilir. Bir diğer durum ise ölüm tarihi 5 Mayıs 1920 olarak belirtilmektedir ama bunda mutlak bir yanlışlık vardır. Sehven yazıldığı düşünülebilir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisteki beyanati veya döneme ait tüm veriler ölüm

tarihini 11/12 Mayıs 1920 olarak vermektedir.

Midyat, Savur ve Beşiri kazalarındaki mezalimi hakkında verilen bir şikâyet dilekçesinde, 1917 yılında, Mardin Kuvve-i Takibiye Kumandanı olarak görev yaptığı anlaşılr. ⁴ Yarbay rütbesinde iken İzmir Merkez Komutanlığı Heyet-i Tahkikiye üyeliğine atanır. İzmir'in işgali sırasında Kaymakam (*Yarbay*) Arif Bey, Merkez Komutanlığı Heyet-i Tahkikiye üyesidir. İşgal sırasındaki Yunan vahşetini gerek 17. Kolordu Kumandanlığı Karargâhı ve gerekse diğer birimlerdeki olayları pek çok subayla birlikte bizzat yaşar. Tahkik heyeti üyesi olarak hazırladığı raporda gördükleri kötü muamele tüm çıplaklığıyla yer almakta ve arkadaşlarının nasıl öldürüldükleri tafsilatıyla anlatılmaktadır.⁵

İzmir'in işgali sırası ve sonrasında Albay Bekir Sami, Albay Kâzım Özalp, Albay Şefik Aker, Yarbay Ali Çetinkaya, Yzb. Süleyman Sururi, Yzb. Tahir vb. gibi kişiler askeri birliklerin desteğini Kuva-yı Millîye ile birleştirmiş askerî önderlerdir. Bunlar millî kuvvetler teşkilinin Bandırma - Balıkesir civarında hız kazandığının bir göstergesidir. Arif Bey'in, İzmir'den ayrılıp Bandırma'ya gelenler arasında olup olmadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Büyük bir ihtimalle Arif Bey bunlarla hareket etmiştir ve bir görev beklentisi içindedir. Belki de

Alay ve Tugay Komutanları 1. Cilt s.144

⁴ COA. 06.12.1917. 27/17-1-1-2. Fon: DH. EUM.6.Şb

⁵ Zekeriya Türkmen, Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, s.47-60; Bekir Sıtkı Baykal, (Makale) İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali, Belleten Dergisi, sayı:132

verilen sözler yerini bulmamıştır. Bandırmadan ayrılıp, Afyonkarahisar'a gelmeye karar vermesinin temel sebebi bu olabilir.

1919 yılı Haziran Ayı ortalarında emekli Binbaşı Abdullah, İstihkâm Yüzbaşı Nurettin, bir topçu zabiti ve sekiz nefer ile birlikte Balıkesir'den Bursa'ya geçer. Bursa'da fazla kalmaz. Eskişehir üzerinden Afyonkarahisar'a giderken, Eskişehir mutasarrıfının talimatıyla 21 Haziran 1919'da Seyitgazi'de, Jandarma Takım Komutanı Rodoslu Mülazım Aydın Efendi tarafından yolu kesilerek teslim olması istenir. Bu çağrıya Kaymakam Arif Bey olumlu cevap vermez. Jandarmalarla giriştikleri çatışmada, maiyetinden Tireli "İsa" adlı nefer ölür. Abdullah Bey ile bir asker tutuklanır. Olay, Eskişehir Ahz-ı Asker Kaleminden, 1.Kolordu Ahz-ı Asker Kalemi Riyasetine gönderilen 23.06.1919 tarih 506 numaralı şifreli telgrafta detaylı olarak belirtilir.⁶

Seyitgazi jandarmasına teslim olmayan Arif Bey, kalan yol arkadaşlarıyla birlikte Bayat'a ulaşır ve Başara Köyü yakınındaki Eđerlitepe'ye çıkar. Yakalanması ve etkisiz hâle getirilmesi için Konya'daki 2.Ordu Müfettişliğine emir verilir. İkinci Ordu Müfettiş Vekili Mirliha Selahattin 17 Temmuz 1919 tarihli cevabi telgrafında "Kaymakam Arif Bey ve arkadaşlarından hiç kimsenin Seyitgazi ve civarında olmadığına yapılan tahkikat sonucunda anlaşıldığı" bildirir. Daha sonra bu telgrafına ilaveten 28 Temmuz'da yazdığı telgrafta olayı teferruatlı olarak anlatır.⁷

İstanbul Hükümeti Arif Bey'in peşini bırakmaz. İzmir Heyet-i Tahkikiye azasından Kaymakam Arif Bey ve arkadaşlarının yakalanmaları için emir çıkarılır.⁸

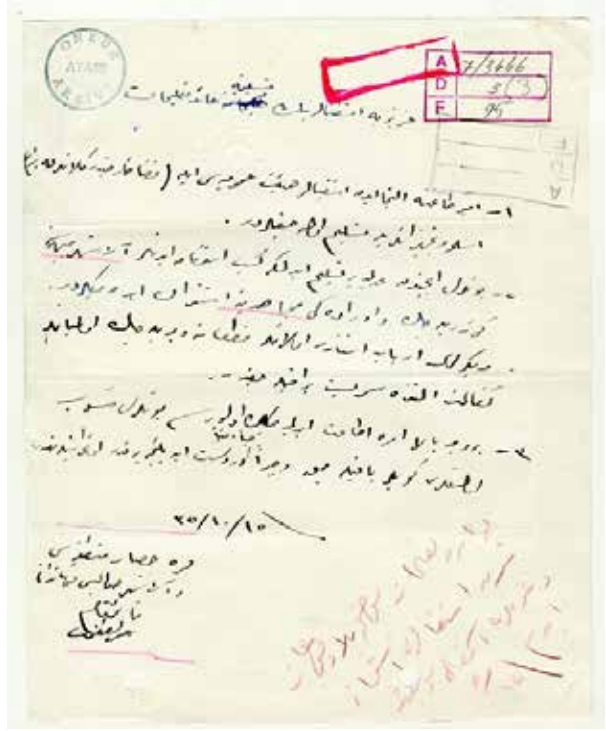
Bayat'lı olmasının yanında, daha önceki yıllarda, Afyonkarahisar Redif Fırkasında subay olarak görev yapmasından dolayı Kaymakam Arif Bey bu havaleyi iyi bilmektedir. Sevilen ve babacan bir kişiliği vardır. Arkadaşlarını durumdan haberdar eder. Bayat ve civar köylerden etrafına topladığı gruplarla kısa süre içinde hatırı sayılır bir milis gücü oluşturur. Bazı sözlü kaynaklara göre, oluşturan milis gücü içerisinde Aziziye'den (Emirdağ'dan) Çukurkuyulu Acemoğlu, Holuz'lu Deli Hacı, Kürt Ali Çavuş, Sadık Onbaşı, Çatallı Köyü'nden Taşbaş Mehmet (Mehmet Pehlivan), Akpınarlı Kopuk, Pörnek'li Cumali Çavuş, Elhan'dan Yusuf Çavuş, Tabaklar Köyü'nden Kara Vahit gibi kimseler de bulunmaktadır. Aziziye'ye gelip Çerkez Mehmet'in hanını karargâh yapar.⁹

⁶ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi 39/939

⁷ Zafer Koylu, Esaretten Özgürlüğe 423 Gün, s. 57

⁸ COA. 25.08.1919. 53/102. Fon: DH-KMS; COA,26.08.1919.635/80. Fon: DH-ŞFR

⁹ Şükrü Türkmen, Belgelerle Emirdağ, Emirdağ Belediyesi Kültür Yayınları 2. Basım s.433

23.Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey, söz konusu olaylardan dolayı, Arif Bey ve arkadaşlarının bir an önce yakalanması konusunda emir verir. Arif Bey ise Ömer Lütfi Bey'le temas ederek tutuklanma emrinin geri alınmasını sağlama çabasıdadır. Bu amaçla Ömer Lütfi Bey'in yakın arkadaşı olan Afyonkarahisar Belediye Başkanı Halil Ağa ile bağlantı kurmaya çalışır. Kısa bir süre sonra Halil Ağa'nın aracılığı ile Ömer Lütfi Bey'in karargâhına giderek uzun bir görüş alışverişinde bulunur. Bu görüşme neticesinde tutuklanma emri kaldırılır.¹⁰ Bu gelişmelerden sonra Arif Bey, Aziziye ve diğer yörelerden gelen gençleri teşkilat altına alarak yeni bir milis teşkilatı kurar. Böylece Karakeçili Alayı'nın temeli atılır.

Arif Bey Afyonkarahisar'a geldiğinde şehirde Redd-i İlhak Cemiyeti yeni kurulmuştur. Redd-i ilhak Cemiyeti'nin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dönüşürülmesinde Arif Bey'in önemli katkıları olur. Sivas kongresi öncesinde, Arif Bey'in önderliğinde, İmaret Camii'nde toplanan Afyonkarahisar halkı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmasına karar verir. Afyonkarahisar'daki millî direniş harekâtı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alarak yasal faaliyetlerine başlar. Cemiyet, Afyonkarahisar'da Millî Mücadele'yi yönlendirir. Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerine göre toplanan silahlı depolardan kaçarak, 23.Fırka'nın bulunduğu Erkmén tepelerine naklederler.¹¹ Afyonkarahisar'da bu faaliyetler olurken 1 Ağustos 1919 tarihinde Azi-

¹⁰ Ahmet Altıntaş, Millî Mücadele'de Afyonkarahisar, Afyonkarahisar Valiliği Yayınları. s.97

¹¹ Adnan Şişman, (Makale) Millî Mücadele'de Afyon ve Uşak'ın Kurtuluşu, Büyük Taarruz ve Sonuçları, Millî Ege-menlik Sempozyumu, 1996, s.54

ziye Redd-i İlhak Cemiyeti kurulur. Daha sonra da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmak için çeşitli girişimlerde bulunulur.

Arif Bey 11 Eylül 1919 günü 150-200 atlı ile birlikte 23.Fırka Komutanı Kaymakam Ömer Lütfi Bey'e katılır. Mutasarrıfa gönderdiği 15 Eylül 1919 tarihli yazıda "Afyonkarahisar Fırka Mıntıkası ve Alaşehir ve Havalisi Millî Kumandanlığının emriyle Afyonkarahisar ve Havalisi Millî Kumandanlığını bugünden itibaren deruhte ettim" der.¹²

Afyonkarahisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Aziziye Şubesi'ni açmak için Afyonkarahisar'dan Cevat Bey ile Karahisar Kuva-yı Millîye Kumandanı Kaymakam Arif Bey Aziziye'ye gelirler. Cevat Bey, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti reisi olarak Yusufbeyzade Abdülkadir ve Askeri kumandan olarak da Bayatlı Yarbey Arif Bey'i tensip ettiklerini" içeren uzun bir konuşmayla, resmi teşkilatın kurulmuş olduğunu belirterek 32 kişilik listeyi okur. Daha sonra söz alan Arif Bey silahlı iki gencin arasında konuşmasını yapar.¹³

Arif Bey'in yaptığı konuşma büyük kabul görür ve hemen etkisini gösterir. Ertesi günü Cuma Namazını kılan halk, Yusuf Bey'in harman yerini doldurur. Atları, katırları, koyunları, keçileri ve silahları ile gelen kalabalık meydana bayram yerine çevirir. Bu girişimden kısa bir zaman sonra Afyonkarahisar Kuva-yı Millîye Teşkilatının önde gelenlerinden Hoca İsmail Şükrü (Çelikalay) Afyonkarahisar'dan Aziziye'ye gelerek asayişi sağlar. Aziziye halkının ileri gelenleri ile birlikte bir toplantı yapılarak, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin bünyesinde teşkilatlanan Aziziye Kuva-yı Millîye Teşkilatını kurarlar.¹⁴

Arif Bey'in daveti üzerine Palaoğlu Kara Ahmet, adamlarıyla birlikte, Arif Bey'e iltihak eder. Kara Ahmet'in de iltihakıyla Karakeçili Müfrezesi önemli bir şekilde güçlenir ve hatırı sayılır bir kuvvet haline gelir. Bolvadin'den alınan 28 at Arif Bey'le beraber Bozkır'a ve Karahisar'a sevk olunur. Karahisar Heyet-i Merkeziye Reisi Reşid Bey'in emriyle, Aziziye Kuva-yı Millîyesince, 121 at ve bir katır toplam 122 hayvan 11-12 Ekim 1919 tarihinde Karahisar'a gönderilir.¹⁵

Arif Bey'i değerlendirirken, bu bölümde, bazı iç ayaklanmalardan bahsetmekte fayda vardır.

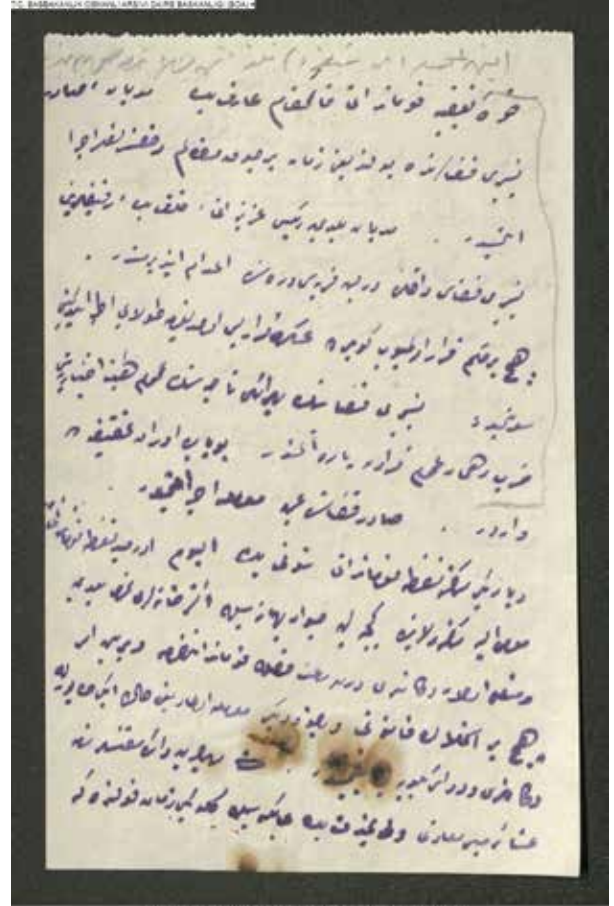
Birinci Bozkır ayaklanmasından sonra yeni bir

¹² Ömer Fevzi Atabek. Afyon Vilayeti Tarihçesi, AKÜ Yayınları, s.376

¹³ Muammer Kocabaş, İşgal ve Direniş, Emirdağ 1919-1921, s.101-104

¹⁴ Barış Çiftçi, I.TBMM Karahisar-ı Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendi, AKÜ Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.47

¹⁵ Nuri Köstüklü, Birinci Dünya Savaşı Ve Millî Mücadele Yıllarında 8. Fırka ve Akşehir Ahz-ı Asker Kalem Riyaseti Yazışmaları (1915-1921), Ankara, 2020, s.382

DH.EUM.6.Şb.00027.00017.003

ayaklanmanın çıkmaması için bazı birliklerin Çumra ve Karaviran bucaklarında toplanması ve Yarbey Arif Müfrezesinin (Karakeçili) Seydişehir'e kaydırılması kararlaştırılır. Bu, Karakeçili Müfrezesinin ilk dış görevidir. Bu gelişmeyi haber alan ve Zeynelabidin'in adamlarından oluşan 70 kadar silahlı ve 200 kadar silahsız asilerden meydana gelen bir grup 20 Ekim 1919'da yeniden ayaklanır. Başlarında Hoca Abdullah, Hoca Sabit ve Hoca Abdülhalim olduğu halde Bozkır sırtlarına gelirler ve bağırıp çağırarak Bozkır'a ikinci kez girerler. Yanlarında toplanan silahlı ve silahsız 3.000 kişi ile Bozkır'ın Akkise köyünü işgal ederler. Afyonkarahisar'dan getirilerek Suğla gölünün kuzeyinde Karaviran'a yerleştirilmiş olan Yarbey Arif Bey'in desteklenmesi kararı verilir. Arif Bey'in Suğla Gölü'ne yakın ve Akkise'ye kadar ileri sürmüş olduğu öncü birliklerine 24 Ekim 1919'da asiler tarafından bir baskın yapılır. Bunun üzerine Arif Bey 25 Ekim 1919 günü, bütün kuvvetleriyle asilere taarruz eder. Üç saat kadar süren bu çarpışmada isyancıların 30 kadarı öldürülür ve bir o kadarı da yaralanır. Bir kısmı köyle-rine kaçar ve geri kalan kısmı da Balıklıavı Köyü'nün kuzey ve güney sırtlarındaki ormanlık ve kayalıklara çekilirler. Çarpışmada Arif Bey Müfrezesinden bir er yaralanmış üç er de kaybolmuştur. Daha sonra bu üç erin asilere tutsak düştüğü ve asilerin vahşice bu

erleri parçalayarak şehit ettikleri öğrenilir.

Yarbay Arif Bey müfrezesi, 27 Ekim 1919 sabahı Ahırlı doğrultusunda harekete geçirir. Ahırlı'da, başkaldıranların elebaşlarından Güzel Çavuş'un evi yakılarak halka bir ibret dersi verilerek istenir. Aynı gün akşamı güneş batarken Avdan'a girilir. Zeynel Abidin'in akrabasından Hacı Osman yakalanır ama nöbetçinin aymazlığından kaçarlar. 28 Ekim 1919 sabahı küçük bir çarpışmadan sonra Apa'ya girer. Yarım saat kadar süren bu çarpışmadan sonra asiler, perişan bir halde kaçarlar. Yarbay Arif kuvvetleri bir yaralı verirken asilerin kaybı 20 ölü ve 10 yaralıdır. 29 Ekim 1919'da Alibeyhüyüğü'ne gidilir. Köylüler Yarbay Arif kuvvetlerini iyi karşılarlar. Önce Çumra'ya ve orada kısa bir dinlenmeden sonra 30 Ekim 1919 günü sabaha karşı Konya'ya varılır. Müfreze şehir içinde bir gösteri yürüyüşü yapar. O gün akşama kadar, birliğin bazı eksikleri de tamamlanır ve gece yarısı tekrar Alibeyhüyüğü'ne dönülerek Dinek yönünde harekete geçilir. 1 Kasım 1919 sabahı bu kuvvet Dinek ve güney batısındaki ormanlık dağlarda yuvalanmış asilere bir çatışmaya girerler. Bütün gece süren çarpışmadan sonra asiler, Dinek'in güneybatı sırtlarından atılarak dağınık bir şekilde köylere kaçarlar. Ertesi gün asilerin ayaklanma merkezleri olan Hisarlık ve Hocaköy işgal edilir.¹⁶

Kuva-yı Millîye Komutanı Kaymakam Arif Bey ayaklanmayı bastırıp Bozkır'a girdikten sonra asayişin sağlanması ve halkın kendini güvende hissetmeleri için bir beyanname yayınlar:

BEYANNAME

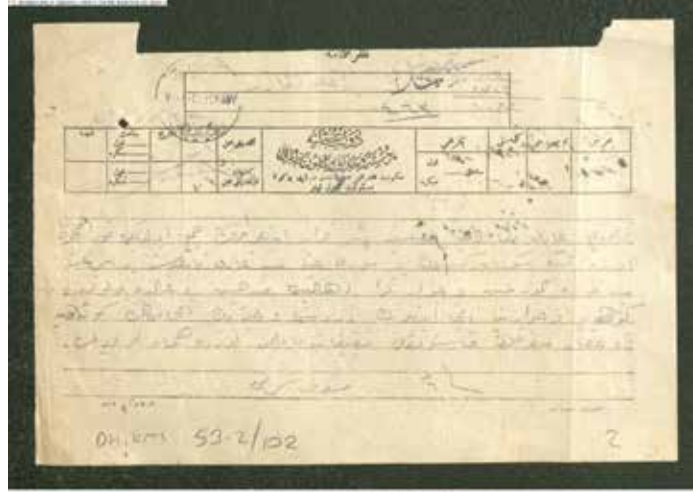
Din Kardeşlerimize. Ey zavallı köylüler!

Keselerini ecnebi, düşman paraları ile dolduran memuriyet ve bir makam kapabilmek üzere sizin gibi fakir köylüler aldatan bazı hainler, sizi (Sizi harbe götürecekler, askere alacaklar, soyacaklar, arazinizi, malınızı yağma edecekler) diye aldatıyorlar sizi aldatanlar kendi evlerinde rahat oturuyorlar. Sizi dayakla ve silahsız olarak dövüşmeye sürüklüyorlar. İşleri, malları yağma ettiriyorlar. Ve Müslümanları bir biriyle uğraştırarak tavuk gibi miskin olmalarına sebep oluyorlar.

Cenab-ı Hakk fesat başlarının yakın zamanda evlerini başlarına yıksın! Ahiretlerini fena etsin!

Ey köylüler! Bir taraftan sevgili memleketimizi kurtarmak için kardeşlerimiz Yunan ile çarpışırken diğer taraftan alçak fırkacı fesatçılar bizi birbirimize dü-

¹⁶ Genelkurmay Başkanlığı (3), Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, 2.Cilt, 2.Kısım. s.87-88; Genelkurmay Başkanlığı (6), Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, 2.Cilt, 5.Kısım, 1.Kitap, s.55-59

DH.KMS.00053.2.00102.002

şürüyorlar. Bozkır köylüleri hiçbir (hep bir) ağızdan bu belanın en başı seciyeleri İstanbul'da Zeynel Abidin ve Vali Cemal Efendi olduğunu ve bunların düşmanla birleşmiş olduklarını söylediler. Ayrıca ele geçen mektuplardan Hoca Ziya ve Nazif Efendi ve Apa'lı Hacı Hasan, Hacı Hüseyin, Hacı Musa ve Tüccar Mehmed Avdan'lı Hacı Osman ve Talatlar Hoca Köylü Sabit, Mal Müdürü Talip ve Pehlivan Mustafa gibi şahıslar olduğunu sayıyorlar. Zavallı ahalimizin saflığından, cahilliğinden istifade eden bu hainler bundan sonra din kardeşlerine bakmaya yüzleri olmadığı gibi ahirette de yerleri yoktur.

Ben köylülerimizin cahilliğini ve aldatıldığını bildiğim için nedamet edenlerin millet parası ile alınmış olan silah ve eşyaları teslim etmek şartıyla aman'larını kabul edeceğim. Her köy ahalisi mahalli hükümetine giderek teslim ettiği beylik silahı ve eşya için bir vesika alacaktır. Yoksa bunu dinlemeyen köylüler Apa ve Avdan'da yapılan cezalara çarpılırlar. Beylik silahı eşya ve hayvanları ya hükümete veya tarafıma getirip teslim edenlerin sevgili ve mukaddes padişah ve halifemiz efendimiz hazretlerine aflatı hakkında müracaat ve istirhamda bulunacağız ve af olunacaklardır. Etmeyenler felaketten, cezalardan yakalarını kurtaramazlar.

Bu emre itaat etmeyenler, dinlemeyenler nara yarırlar sonra pişmanlık fayda vermez.

Kuva-yı Millîye Kumandanı Arif¹⁷

Ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilmiş olan kuvvetler, ayaklanmanın bastırılması sonucunda bağlı bulundukları yerlere dönerler. Kuva-yı Millîye 25 Kasım 1919'a kadar Bozkır'da kalır ve 25 Kasım 1919 tarihinde Bozkır'dan ayrılıp Konya üzerinden Afyonkarahisar'a hareket eder. Kaymakam Arif Bey bölgeden çekilirken yerine Kuva-yı Millîye Reisi sıfatıyla Mülazım İsmail Bey'i bırakır. Bu kuvvete ilçeden de

¹⁷ Tahsin Gürbüz, Milli Mücadelede Bozkır İsyanları, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi s.77

asker takviyesi yapılır. İsmail Bey komutasında oluşturulan bu kuvvete Takip Müfrezesi adı verilir.¹⁸

Millî mücadele döneminde, Anadolu'nun diğer yörelerinde olduğu gibi Aziziye'de de çeteler oluşur. Tez Köyünde Gül Osman Çetesi; Soğukkuyu Köyü'nde Kara Ahmet Çetesi; Karacalar, Demirçili ve Güveççi taraflarında Kara Hüseyin Çetesi...

Karahisar mıntıkası ve Alaşehir havalisi kumandanı Kaymakam Ömer Lütfi 15 Ekim 1919 günü bir talimat yayımlayarak eşkiyaların teslim olmasını ister.¹⁹ Durumu duyurmak için Aydın ve Havalisi Kuva-yı Millîye Kumandanı Hacı Şükrü Aziziye'ye gelir. Gerekli görüşmeleri yapar. Karacalar, Türkmen, Güveççi, Çaykışla ve Demirçili köyleri ihtiyar heyeti ve ileri gelenleri ile oraya dışarıdan gelmiş ve toplanmış efelere hitaben hazırlanmış olduğu bildirisini duyurur.

Bildiri özetle: *"Silahla isyan ederek hükümete karşı gelmek ve resmi memurlarını esir etmek gibi hareketleriniz hoş görülemez. Hükümetin haysiyetine ağır gelen bu hareketleriniz bütün köyleriniz için ileride felaketlere sebep olur. İçinizde adalete teslim edilmeyi hak edenlerin hepsini Alaşehir Cephesi'ne göndereceğim ve oradaki savaşılanlara katılacaksınız. Yaşı uygun olanları hemen Afyonkarahisar'da bulunan 23.Tüme'ne göndereceğim. Bunların dışındakileri kefaletle bağlayarak memleketinde bırakacağım. Aziziye'ye ve civarındaki köylere gelen yerli ve yabancı şahısların hepsi silah ve cephanelerini getirip bana teslim edecekler. Yabancılar da aynı şartlara tabidir. Ben sizi davet ettim. Kabul edilmezse Allah'ın cezasına çarptırmanız çok yakın olacaktır. Mert ve Türk evladı iseniz Türklüğün kurtuluşu için yaptığım daveti kabul ediniz. Bu beyannamemi sizlere ulaştırmakla görevli kazanın faziletli müftüsü ile Kaymakam Nuri Bey (Çerkez Mehmet) olacaktır. Ve 24 saat içinde cevabı bu kişilerle göndereceksiniz. Yardım Allah'tandır. Aydın Havalisi Kuva-yı Millîye Genel Komutanı Hacı Şükrü. 16 /17 Ekim 1919 "* şeklindedir.²⁰

Müftü ile eski kaymakam (Çerkez Mehmet) Türkmen Köyü'ne gönderilir. Bu kişiler Türkmen Köyü'ne giderek o köyde ve civar köylerde oturan efe başlarını toplayarak ilgili beyannamemi okuyup gerekli ayrıntıları açıklayıp anlatırlar. Vatandaşlar efelerin geniş bir sahada ve dağınık bulunmalarından dolayı hemen ulaşamayacaklarını ve bu nedenden dolayı müzakere ve istişare erek kati bir cevap verebilmeleri için emir buyrulan müddetin 12 saat daha uzatılmasını isterler. Giden kişiler bu isteği haklı ve uygun bularak

¹⁸ Tahsin Gürbüz, a.g.e. s.103

¹⁹ Genelkurmay ATASE, 463/92

²⁰ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi 113/4193

durumu 17 Ekim 1919 günün Aydın ve havalisi Kuva-yı Millîye Kumandanı Hacı Şükrü Bey'e bildirirler.²¹

Afyonkarahisar Müftüsü Hüseyin Fevzi (Bayık) da eşkiya ve asker kaçaklarını millî mücadeleye katmak amacıyla çevre kazaları dolaşarak kırsaldaki çeteleri Kuva-yı Millîye'ye davet eder.

Arif Bey'in daha önceki daveti üzerine Palaoğlu Kara Ahmet, adamlarıyla birlikte, Arif Bey'e iltihak etmiş Balcam'lı Yusuf, Çukurcalı İbrahim, Yazılı'da bulunan Osman Bey, Bavurdu'da bulunan Yörük Eyüp ve Bayat tarafında bulunan Sinan Bey yanlarındaki kuvvetlerle millî mücadeleye katılarak Arif Bey'in Karakeçili Müfrezesi ile birlikte İkinci Bozkır isyanını bastırmaya gitmişlerdir.²²

Bozkır ayaklanmasını bastıran ve Konya dönüşü,1919 yılı Kasım Ayı sonlarına doğru tekrar Aziziye'ye gelen Arif Bey'in hedefinde Gül Osman ve Kara Hüseyin çeteleri vardır.

Gül Osman Çetesi

Gül Osman Tez Köyü "Rüstemoğlu Sülalesi"nden olup üç erkek bir kız kardeşin en küçüğüdür. En büyükleri Rüstemoğlu Hafız Hoca diye bilinen Abdilkadir Yamaç'dır. "Cakcak" olarak bilinen Mehmet Yamaç ve Hüsne adında bir kız kardeş. En küçükleri ise Gül Os-

²¹ Genelkurmay ATASE, 463/94, 94A

²² Latif Daşdemir, (Makale) Afyonkarahisar'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri, VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri

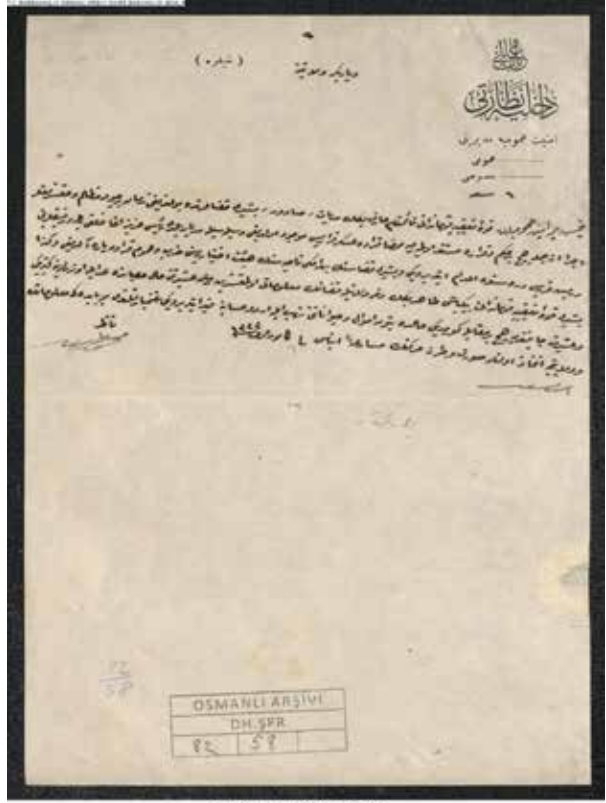
man. Gül Osman evli olup Dudu adında bir kızı vardır. Çok fazla yaşamaz, genç yaşta hayatını kaybeder. Gül Osman askere gider ama süresini bitirmeden askerlikten kaçır. Etrafına topladığı diğer asker kaçakları ile dağa çıkar Gül Osman Çetesi'ni oluşturur. Çetesi Tez Köyü'ndedir. Delibaşoğlu Yusuf, Gül Osman'ın en yakın adamıdır. Honazoğlu Hüseyin ve Körşihların Coni çetenin önde gelen diğer üyelerindendir.

Arif Bey, çetecilerin yakalanması, asayişin daha iyi sağlanması için Gül Osman Çetesi'nin etkisiz hale getirilmesi mümkünse kuva-yı millîye ye kazandırılması gerektiğini düşünür. Otuz kadar atlısı ile Tez Köyü'ne gelir. Beraberinde getirdikleri makineli toprak damlı caminin üzerine kurdurup, köylülere evlerini boşaltıp köyü terk etmelerini ister. Adamlarına köy sakinlerinden Gül Osman, Honazoğlu Hüseyin, Delibaşoğlu Yusuf ve Körşihların Çoni'nin evlerinin yakılmasını emreder. İşin şakası yoktur. Çünkü bunlar dağa çıkıp çetecilik yapan yirmi kadar asker kaçağı gence yataklık etmektedirler. Köy halkı olanları kaygı ve endişeyle izlerken medrese eğitimi görmüş Hacı Alioğlu (Haceloğlu) Hüseyin Hoca'nın Arif Bey ile konuşarak kaygılarını iletmesini isterler. Hüseyin Hoca, Arif Bey'in huzuruna çıkıp, yarı titrek sesiyle "Köylülerin masum olduklarını, aslında gençlerin de iyi niyetli ve vatanperver olup fakirlik ve işsizlik yüzünden çapulculuk yaptıklarını belirterek, izin verilirse cahil gençleri en kısa sürede dağdan indirerek kendisine teslim edeceğini, isterse bunları kendi maiyetine asker yazabileceğini teklif" eder. Arif Bey biraz düşündükten sonra teklifi kabul eder ve hatta sevinir de. Çünkü Gül Osman ve adamlarının Kuva-yı Millîye'ye bu şekilde kazandırılması gerek hükümet otoritesinin güçlendirilmesi açısından gerekse Aziziyelilere vermiş olduğu bölgenin bütün eşkiyalardan temizleneceği sözünün tutulması bakımından önemlidir. Kaçakların kendisine teslim edileceğine dair söz alan Arif Bey köyden ayrılır. Aradan bir hafta geçmeden Hüseyin Hoca yanında on dört genç olduğu halde Çerkez Mehmet'in hanına gelerek gençleri Arif Bey'e teslim eder. Gül Osman ve arkadaşlarının Karakeçili Kuvvetlerine katılması Arif Bey'in yöredeki ününü bir kat daha artırır.²³

Kara Hüseyin Çetesi

Diğer bir çete "Kara Hüseyin Çetesi" dir. Kara Hüseyin Karacalar Köyünden olup baba adı Mustafa ve anne adı ise Hatice'dir. Sülaleye "Mustuk Uşağı" da denilir. Bilindiği kadarıyla Mustafa'nın Hüseyin (Kara Hüseyin) ve Mustafa (Koca Mustafa, Keloğlu, Kel Mustuk) adında iki oğlu, Zafer ve Emine adında da iki kızı vardır.

²³ Muammer Kocabaş, a.g.e. s.132-133

DH.SFR.00082.00058.001

Bu iki bacıdan Zafer, Pörnek (Yenikapı) Köyü Kirpioğulları sülalesinden Molla Hasan'ın ikinci eşidir. Emine ise Molla Hasan'ın kardeşi Veyis (Veysel) ile evlidir.

Kara Hüseyin'in nüfus kaydında doğumu 01.07.1898 olarak gözükmekle birlikte bu gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Kara Hüseyin I.Dünya Savaşı'nda pek çok cephede savaşmış özellikle İngilizlere karşı büyük kahramanlıklar göstermiş gözü kara eski bir askerdir. Bu bilgiler yakınları ve yöre halkı tarafından dile getirilmiştir. Hal böyle olunca doğumu 1898 yılından önce olmalıdır.

Kara Hüseyin üç evlidir. İlk eşi Zafer, ikinci eşi Güllü (Balış kızı olarak bilinir) ve üçüncü eşi ise Hatice (Filiğin Haçça). Zafer'den çocuğu yoktur. Güllü'den Fadime (18.7.1916) ve Hatice'den de Pakize (01.04.1919) adında iki kızı vardır. Soyadı kanunu çıktıktan sonra nikâhlı eşi Zafer ve kızları "Özşahin" soyadını almış bu soyadını kullanmışlardır. Güllü'den olan kızı Fadime Petiri'nin eşidir. Hatice'den olan Pakize ise "Belkis" olarak bilinir. Suvermez Köyü'nden (Seyrekbasan) Nuri Demir ile evlenir ve 1944 yılında vefat eder.

Terhis olduktan sonra memleketine gelir. İşlediği çeşitli suçlardan dolayı Afyonkarahisar Cezaevi'ne konulur. Ne kadar yattığı belli değildir ama bir fırsatı değerlendirerek cezaevinden firar eder ve Aziziye'ye gelerek Emirdağları'na çekilir. Pek çok eski asker ve çetecinin de kendisine katılmasından dolayı, hatırı sayılır eli silahlı bir grup oluşur. Kolanşam'dan Eğri

Kafa, Davulga'dan Bölükmeşe, Türkmen Köyü'nden Gındaloğlu, Gede Durmuş ve Hacı Abdülkadir gibi yörede cesaretleriyle bilinen pek çok kişi Kara Hüseyin çetesine katılır.²⁴

Yaklaşık 10 köyden oluşan bir bölgeyi seçerek buralara kendisinden izinsiz kimselerin girmemesini, vergi toplamamasını, adalet işlerinin kendi istekleri doğrultusunda çözüm yoluna konulmasını ister. Durumu Aziziye ve civar köylere de ilan eder.

Diğer çetelerin Arif Bey Müfrezesine katılması Kara Hüseyin'i daha da hırçınlaştırır. Arif Bey'in Konya'ya gittiğini de öğrenmesi üzerine Davulga Karakolunu basarak silah ve mühimmatlarına el koyar. Baskında yörenin sevilen kişilerinden Hafız Sait öldürülür. Bu olay büyük bir şoka neden olur ve Aziziye'liler tarafından Arif Bey'in otoritesi sorgulanmaya başlanır.

İkinci Bozkır Ayaklanmasını bastırmaktan dönen Kuva-yı Millîye Reisi Kaymakam Arif Bey müfrezesiyle birlikte Aziziye'ye uğrar. Amacı *"Karakeçili Müfrezesi"* ne gönüllü yazmak, Kuva-yı Millîye faaliyetlerini denetleyip değerlendirmektir.

Kara Hüseyin'in, Davulga karakolunu basması ile ilgili olumsuz durumu öğrenen Arif Bey, hızlı bir şekilde olayın üstüne gitmeye karar verir. Otuz kadar adamını Davulga'ya gönderir. Mürsel'in evi kuşatılır ve kaçmak isterken yakalanıp, Arif Bey'in huzuruna getirilir. Arif Bey Mürsel'i bir süre sorgular. Hemen akabinde Mürsel infaz edilir. Teslim olması için Kara Hüseyin'e haber gönderilir ama Kara Hüseyin teklifi kabul etmez.

Arif Bey yerel kuvvetlerle bu durumun çözülmesini ister. Kış çabuk bastırır. Dağlara ulaşım nisbeten zorlaşır. Kara Hüseyin Çetesi'nin tesirsiz hale getirilememesi Aziziye'nin önde gelen kişileri arasında huzursuzluk kaynağı olur.

Aralık Ayı sonlarına doğru Kaymakam, Jandarma Komutanı, Kuva-yı Milliye Reisi Abdil Ağa ve diğer bazıları bir araya gelerek bir karara varırlar *"Kara Hüseyin ve beraberindekilerin teslim olmaları halinde daha önceki eylemlerinden dolayı herhangi bir kanuni takibata uğramayacaklardır."* Bu tekliflerini Kara Hüseyin'e iletmek için, güvenilirliği ve otoriter kişilikleri olan, Arap Ahmet oğlu Seydi Ağa ile Çerkez Mehmet'i elçi olarak görevlendirirler.

Seydi Ağa ve Çerkez Mehmet Kara Hüseyin'in yanına gider. Kara Hüseyin, Seydi Ağa ile Çerkez Mehmet'i büyük bir misafirperverlikle karşılar. Kaymakamın teklifi Kara Hüseyin'e iletilir. Uzun tartışma ve karşılıklı taahhütlerden sonra Kara Hüseyin, teslim teklifini kabul eder. Beraberinde 50 kadar adamı ile

²⁴ Şükrü Türkmen, a.g.e. s.436

birlikte Aziziye'ye doğru yola çıkarlar.

Fakat Jandarma Komutanı Ali Faik Bey verilen söze uymaz ve Kara Hüseyin'e pusu kurar. Kara Hüseyin ve beraberindekiler köy girişine geldiklerinde köyde bir tuhafılık olduğunu hissederek. Öğle vakti olmasına rağmen etrafta hiç kimse yoktur. Koca Mustafa durumu hemen fark ederek havaya birkaç el ateş eder ama sessizlik yine bozulmaz. Bu arada bir çocuk köyde jandarmanın kendilerine pusu kurduğunu söyler. Kara Hüseyin yanındakilere ikiye ayrılarak köyün çıkışındaki boğazı arkadan kuşatmaları talimatını verir.

Seydi Ağa ve Çerkez Mehmet büyük bir şaşkınlıkla kaçmaya başlarlar. Seydi Ağa çeteciler tarafından vurulur. Afyonkarahisar hastanesine götürülürken 31 Aralık 1919 tarihinde yolda hayatını kaybeder. Çerkez Mehmet ise Demirçili Köyü'ne gelip bir evin yüklüğüne saklanarak hayatını kurtarır. Epeyce bir asker Kara Hüseyin tarafından esir alınarak Karacalar Köyü camisine doldurulur.

Jandarma komutanı Ali Faik, 10 kadar jandarma ile Davulga - Hamzahacı yönünden dolaşarak Aziziye'ye gelir. Bu olay, Millî Mücadele karşıtı başkaldırma emaresi olarak görülmeye başlar. Bölgeyi eşkıya ve çetelerden temizleyeceğim diye söz veren Arif Bey'in otoritesini iyiden iyiye sarsar.

Sivas Kongresini müteakip Garbi Anadolu Umum Kuva-yı Millîye Kumandanlığına tayin edilen Ali Fuat Paşa'nın teklifi üzerine 23.Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey Tümen bölgesi ve Alaşehir dâhil olmak Afyonkarahisar Millî Mıntika Kumandanlığına getirilir. Durum Mustafa Kemal Paşa tarafından 9 Eylül 1919 tarihli telgrafla Ali Fuat Paşa'ya bildirilir. 23.Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey Alaşehir'e gelerek Pavlos'un evinde karargâh kurar ve Arif Bey'i Afyonkarahisar ve Havalisi Millî Kumandanlığı görevine getirir.²⁵

23.Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey, Arif Bey'i Alaşehir Cephesi'ne görevlendirilir. Arif Bey, gelen emir doğrultusunda hazırlıklara başlar ve ellerindeki mevcut dört topu katırlara koşarak Aziziye'den Bolvadin'e ve oradan da Çay'a hareket ederek, zor bir yolculuktan sonra Alaşehir'e varırlar. Alaşehir'de Çerkez Ethem kuvvetleri tarafından karşılanır ve kendilerine ayrılan cephe bölümüne yerleştirilir. Kaymakam Arif Bey'in kuvvetleri, 5-6 gün savaştıktan sonra Yunanlıların şiddetli bir şekilde taarruzuyla karşılaşır. Yunan kuvvetleri asker ve silah yönünden üstün olduğu için ayrıca mevkilerinin yukarıda olması nedeniyle daha fazla direnmenin büyük kayıplara neden ola-

²⁵ Ömer Fevzi Atabek. Afyon Vilayeti Tarihçesi, AKÜ Yayınları, s.376

çağını gören Kaymakam Arif Bey, daha geride uygun bir arazide yeni bir cephe oluşturma'nın daha gerçekçi olduğunu anlar. Kuvvetlerine geri çekilme emrini verir. Yunan kuvvetlerinin kendilerini takip etmesini engellemek için arkalarındaki nehir üzerindeki Elvanlar Köprüsü'nün havaya uçurulmasını düşünür ve bu görevi de çok güvendiği adamlarından Aziziye'li Tahir (Ünlü) Efe'ye verir.²⁶

Mustafa Kemal'le Heyet-i Temsiliye 4 aydır Sivas'tadırlar. Sivas'tan ayrılmak için maddi kaynak sıkıntısı da had safhadadır. Ahaliyi zarara uğratmamak ve rencide etmemek şartıyla birkaç bin lira gönderilirse müteşekkiri kalınacağı 2 Aralık 1919 tarihinde Karahisar Havalisi Kuva-yı Millîye Kumandanı Arif Bey'e yazılır.²⁷

Ömer Lütfi Bey Meclisi Mebusan için yapılmakta olan seçimlerde mebus seçildiği için 8 Ocak 1920 tarihinde komutanlık görevini Aşir Bey'e devreder. Aşir Bey'in kumandanlığı devraldığı bu dönemde cephede Kaymakam Arif Bey'in Karakeçili Alayı ile Binbaşı Nazım, Çolak İbrahim ve Giritli Tahsin Bey'in müfrezeleri de vardır.²⁸

Heyet-i Merkeziye Reisinin, 11 Ocak 1920 tarihinde Eşme Hareket-i Millîye Riyaseti'ne çektiği telgrafta "130 Süvariyle Karahisar Milis Alay Kumandanı Kaymakam Arif Beyefendi bugün buraya teşrifleri belki bir gün istirahatten sonra Alaşehir'e hareket edeceklerdir. Güzergâhta bulunan köylere müstacelen memurlar çıkararak bunların ve atlarının iâşe ve istirahatlerini temin etmeniz mercûdur ve nerelerin hangi köylerin ihzar edildiğini süratle iş'ârı" ve 12 Ocak 1920 tarihinde Alaşehir'de Milis Fırka Kumandanlığına çekilen telgrafta da "Karahisar Milis Alay Kumandanı Kaymakam Arif Beyefendi 130 nefer süvari ile dünkü gün buraya muvasalat etmiş ve bugün alaturka saat altıda ol canibe azimet ettiği maruzdur efendim" denilmektedir.²⁹

12 Mart 1920'de Salihli-Bozdağ cepheleleri 23. Tümen Komutanlığı'nın sorumluluğuna verilir. Tümen karargâhı Afyonkarahisar'dan Alaşehir'e nakledilir.³⁰

Kesin tarih belli olmamakla birlikte 1920 yılı Nisan Ayı'nın ilk yarısında, Arif Bey Aziziye'ye gelip Kuva-yı Millîye'nin ileri gelenleri ile toplanarak yeniden bir durum değerlendirmesi yapar. Ekizce Köyünden Bekir

Çavuş, kendisinin Kara Hüseyin'i ikna edebileceğini söyler. Bu teklif uygun görülerek Bekir Çavuş, Kara Hüseyin'e gönderilir. Kara Hüseyin teslim olacağını ancak bir şartının bulunduğunu ifade ederek şartını açıklar "Arif Bey adamları ile birlikte Kara Hüseyin'in mekânına gelecekler ve bir acı kahvesini içecekler...".

Arif Bey teklifi kabul eder ve ertesi gün Belce Mevkii'nde buluşmak üzere yola çıkarlar. Arif Bey'in yanında Abdil Ağa, Cumali, Taşbaş, Çerkez Mehmet gibi Kuva-yı Millîye'nin ileri gelenleri de bulunmaktadır. Belce mevkiine gelindiğinde Kara Hüseyin, yanında kardeşi Koca Mustafa, Kel Recep, Gede Durmuş ve yüze yakın adamı ile misafirlerini karşılar. İzzet ve ikramda bulunur. Çete mensupları ile Kuva-yı Millîyeciler birbirlerini daha önceden tanıdıkları için sıcak bir atmosfer oluşmuştur.

Arif Bey, sözü fazla uzatmanın gereksiz olduğunu düşünerek ayağa kalkar ve çevresinde toplananlara "310, 311, 312, 313 doğumlu olanların düşmanla çarpışmak üzere karargâha teslim olmalarını, önce köylerine gidip dinlenmelerini bir hafta sonra Aziziye'ye gelmelerini, bu dört tertibe girmeyenlerin gelmek zorunda olmadıklarını, gönüllü olanların gelebileceklerini, hepsinin evlerine dağılabileceklerini" belirtir.

Aynı şekilde Kara Hüseyin'e seslenerek Koca Mustafa, Recep ve Durmuş'u beraberce gelerek kendisinin misafiri olacaklarını söyler. Bu durum Kara Hüseyin'in tasalanmasına neden olur. Bütün kuşku-larına rağmen Arif Bey'in sözüne ve mertliğine güvenip, kendisine verilen sözlerin tutulacağına inanır. Aziziye'ye dönerler.

Arif Bey'in, geldiği zamanlarda merkez olarak kullandığı Rüştîye Mektebinin bahçesine girildiğinde Arif Bey, beraberindekilere dönerek "Kara Hüseyin, Koca Mustafa, Recep ve Durmuş ile biraz sohbet edeceğini geriye kalanların karargâha gitmelerini" söyler. Mektebin bahçesinde Arif Bey, Abdil Ağa, Kara Hüseyin, Koca Mustafa, Kel Recep, Gede Durmuş ve Eyneganlı Eyüp'ün de bulunduğu 10-15 kişi kalmıştır. Arif Bey'in fedaisi olan Eyneganlı Eyüp bu tür durumlarda ne yapacağını çok iyi bildiğinden dolayı hızla adamlarına işaret vererek Kara Hüseyin, Koca Mustafa, Kel Recep ve Gede Durmuş'un silahlarını ellerinden aldırır. Hemen arkasından silahlar patlar ve dördünün cansız bedenleri mektebin bahçesine düşer. Bu duruma Taşbaş, Kopuk, Cumali, Bekir Çavuş ve Yusuf Çavuş gerçekten çok üzülürler.³¹ Cesetler mektebin önündeki direklere bağlanarak üç gün kaldırılmaz ve ibret olsun diye öylece teşhir edilir.

²⁶ Nazife Topal, (Makale) Milli Mücadelede Afyonkarahisarlı Bir Kahraman, Bayatlı Arif Bey ve faaliyetleri, Taşpınar Dergisi, 2013, sayı10

²⁷ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Kaynak Yayınları, 5. Cilt s.325

²⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi Ve İbrahim Bey, T.T.K. Yayınları s.299

²⁹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, a.g.e. s.443

³⁰ Genelkurmay Başkanlığı (3), a.g.e. s.169

³¹ Ahmet Altıntaş, a.g.e. s.76.107,108

Yerel kaynaklardan alınan bilgilere göre Aziziye'ye dönerlerken Kel Mustuk Arif Bey'i öldüreceğini söyler ama Kara Hüseyin buna engel olur. Durumu öğrenen Bekir Çavuş hemen Arif Bey'in yanına giderek duyduklarını anlatır. Kısa bir duraksamadan sonra Arif Bey'in adamları Kara Hüseyin ve avanesinin silahlarını alırlar. Kel Mustuk tarlaya doğru kaçarken ayağından vurularak yakalanır. Yakalanan Kara Hüseyin, Kel Mustuk (Mustafa), Recep ve Gede Durmuş mektebin önündeki direklerle bağlanarak kurşuna dizilir. Cesetlere üç gün el sürülmez ve ibret olsun diye öylece teşhir edilir. Böylelikle Kaymakam Arif Bey'in idaresindeki milis kuvvetleri, büyük bir özveriyle mücadele ederek bu kalkışma teşebbüslerini fazla büyümeden bir şekilde engellerler.

Nüfus kaydında Kara Hüseyin ve diğerlerinin ölüm tarihi 08 Mayıs 1919 olarak belirtilmiştir ama geçeceği hiç yansıtmaz. Çünkü belirtilen bu tarihte İzmir daha işgal edilmemiştir. Dolayısıyla Arif Bey, Aziziye'de değil, İzmir'de görevlidir.

08 Mayıs 1920 tarihi de olamaz. Çünkü Nisan Ayı içerisinde Düzce ayaklanması olur ve bu ayaklanmanın bastırılması için Kaymakam Arif Bey, Karakeçili Müfrezesiyle birlikte 22 Nisan 1920 günü trenle Afyonkarahisar'dan Ankara'ya hareket eder ve tekrar Aziziye'ye dönemez. Çünkü isyancılarla mücadele ederken 11/12 Mayıs 1920'de şehit olmuştur.

Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, kesin olmamakla birlikte, Kara Hüseyin'in ölüm tarihi 1920 yılı Nisan Ayı ilk yarısıdır.

Düzce ayaklanmasının bir anda büyüyen tehlikeli bir hal alması Ankara Hükümetini hareketlendirir. Bolu'daki jandarma kuvveti ile Bolu Dağı geçitleri tutulur. Zonguldak'taki 32. Alay Bolu'ya sevk edilir. 24. Tümenin topçu ve süvari ile pekiştirilmiş iki taburu Tümen Karargâhi ile birlikte, Geyve'den Düzce'ye gönderilir. İstanbul'dan Kandıra'ya henüz gelmiş olan Binbaşı Çolak İbrahim 60 kişilik bir müfreze ile Adapazarı'na hareket ettirilir. Kaymakam Arif Bey komutasındaki Karakeçili Müfrezesinin Afyonkarahisar civarında yaklaşık 210 atlı 55 yaya milis askeri vardır. II. Bozkır İsyanının bastırılmasında gösterdikleri başarısından dolayı Arif Bey'e 22 Nisan 1920 günü, Afyonkarahisar'dan Trenle Ankara istikametinde yola çıkma emri verilir.

Arif Bey belirtilen tarihte müfrezesiyle Ankara'ya hareket ederek, 23 Nisan günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış günü şerefine, Ankara sokaklarında bir geçiş merasiminde bulunduktan sonra, 24 Nisan'da Ayaş'a gelir. Ayaş'a geldiği gün, Beypazarı asileri, şehre giremeyen ve iki gündür şehrin kenarında açıkta bekleyen Binbaşı Şemsettin Müfrezesine taarruz ede-

rek müfrezeyi 12 kilometre kadar geriye atarlar. Yoru-cu bir yürüyüşten sonra Yarbay Arif müfrezesi bölgeye ulaşır. Yorgun ve hasta olmasına rağmen müfrezesini bir gün içinde toparlar ve 25 Nisan 1920'de Beypazarı taarruz eder. Bir saatlik çarpışmadan sonra, asileri tamamıyla bozguna uğratarak ilçeye girer ve halkın sevgisiyle karşılanır.³²

Ankara'ya şu telgrafı gönderir *"Bu gün Beypazarı'ndaki askerî müfrezeye saldıran ve gerekli öğütlere boyun eğmeyen Beypazarı ve çevresi isyancıları, Karahisar alayı ile yapılan silahlı çatışmada bir saatten fazla karşı koyamayarak ve birçok ölü vererek geri çekilerek yenilgiye uğrayıp kaçmışlardır. Âlimler ve ileri gelenler ve yöre halkı, savaşan müfrezelerimizi bayraklarla karşılayarak, birtakım münafık ve bozguncuların kışkırtmalarına kapılarak silahlı isyan ve eşkıyalığa sarılan cahillerin ve edepsizlerin zulüm ve taarruzlarından kurtardığımızdan dolayı sevinçlerini teşekkür ederek gösterdiler. Şehir, isyancılardan tamamen temizlenmiş ve kontrol altına alınmıştır. Cenab-ı Hak Müslümanları nifak ve sapıklıktan korusun, amacı vatan ve milletin kurtuluşu olan millî mücadeleleri daima başarıya ulaştırsın, amin. 25 Nisan 1920". Kuva-yı Te'dibiye (Terbiye Edici, Düzenleyici Özel Kuvvetler) Komutanı Kaymakam Arif.*³³

Beypazarı halkı sevinçlidir. Ayaklananlar, ilçe merkezinden çok, civar köylerden ve Nallıhan'dan gelen kimselerdir. Bu durumu öğrenen Kaymakam Arif, ertesi günü Nallıhan'a yürümek için Ankara'dan izin ister. Genelkurmayca verilen emirde: *"Nallıhan da ehemmiyetli bir surette tepelenmeye hak kazanmıştır. Buradaki asiler, hükümet ve telgrafhanede çalışan memurları kovarak kendilerinden adamlar getirtmişler. Bundan dolayı 26 Nisan 1920'de Nallıhan'a yürüyüp ayaklanmayı bastırma işini yapınız"* denilir.³⁴

Yarbay Arif, 26 Nisan 1920'de Beypazarı'ndan Nallıhan'a doğru, emniyet düzeni ile yürüyüşe başlar. İkinci zamanında Beypazarı ile Nallıhan arasında Softa boğazında asilere rastlayarak taarruz eder çok sayıda ölü verir ve esir alır. Aldığı esirlerden öğrenildiğine göre, elebaşların daha ziyade Çarşamba Köyü'nden olduğu anlaşılır. Bu çarpışmadan sonra Nallıhan Müftüsü, Yarbay Arif Müfrezesine yolda katılarak asilerin Nallıhan'dan kaçtıkları ve halkın müfrezeyi sabırsızlıkla beklediklerini, halk adına kendilerini Nallıhan'a davet için karşılamaya geldiklerini bildirir. Bunun üzerine Nallıhan'a gitmekten vazgeçerek daha ziyade

³² Osman Köksal, a.g.m

³³ Atatürk Kültür ve Dil Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi. "Beypazarı Olayları Hakkında"

³⁴ Harp Tarihi Arşivi, No. 9/1575, Dip. 46, G. 5, Kis. 2489, Dos. 116, F. 23

bölgenin asi yuvası haline geldiğine kanaat getirdiği Çarşamba (Seben) istikametinde yürüyüşe devam eder. 29 Nisan 1920'ye kadar yolda ve özellikle Çarşamba'da rastladığı 400 kadar asi ile yaptığı çarpışmalarda, asilere 50'ye yakın ölü ve bir o kadar yaralı verir.

Yarbay Arif Müfrezesi 1 Mayıs 1920 sabahı Bolu güneyinde Seben Dağı Yanık mevkiine gelir. Müfreze ile asiler arasında meydana gelen çarpışmada, asilerin Üçtepeler'e yerleştirdiği topun etrafındakilerden 15 kişi ölü ve yaralı olarak kayıp verince diğerleri kaçarlar. Seben Dağındaki asileri dağıttıktan sonra, Bolu'ya doğru hareketini uzatır. Sanat Okulu civarında mevzilenen Çerkez Yar Çetesi ile kısa süreli bir çarpışma yaşanır ve çete püskürtülür. Arazi durumuna göre az sayıdaki kuvvetini yayararak Büyüksü Köprüsü - Ilıca Şosesi ve Yozgat Köyü - Değirmenözü üzerlerinden avcı kolları halinde Bolu üzerine ilerlemeye devam eder.

Yarbay Arif, büyük bir kuvvetin Bolu'yu basacağını öğrenerek Bolu'ya girmez. Elindeki pek az kuvvetiyle büyükçe bir şehre girmeyi emniyet bakımından uygun bulmaz ve 32.Kafkas Alayından Binbaşı İhsan'ı çağırarak alaydan elinde kalmış kuvvetlerle şehrin emniyet ve asayişini korumakla görevlendirir. Kendisi de müfrezesini şehre sokmayarak geri çekilme ihtimallerini de göz önüne alarak, şehrin dışında uygun bir yere yerleşir. 2 Mayıs 1920'de Düzce asileri Bolu'ya yürürler. Bu saldırıya Bolu ve civar köyleri ile Düzce'ye yakın diğer köyler de katılır. 3 Mayıs 1920 sabahı birleşen asiler her taraftan şehre saldırırlar. Binbaşı İhsan şehit olur. Asiler hükümet binasını basıp bazı askerleri öldürürler. Tüfek ve cephaneleri alırlar. 4 Mayıs 1920 sabahı, Yarbay Arif müfrezesinin işgal etmiş olduğu Karacasu civarındaki sırtlara taarruz ederler. Gün batıncaya kadar çarpışma devam eder. Karanlık basınca Yarbay Arif Müfrezesi, çok üstün asi taarruzu karşısında düzenli bir surette Karadoğan bucağına çekilir.

2 Mayıs 1920'de Ankara'dan istediği yardım gelmeyince müfreze, 6 Mayıs 1920'de 175 atlı kuvvetiyle Kızılcahamam'a döner. Kuva-yı Tedibiye Komutanı Yarbay Arif, bu durumda köylüleri çağırarak öğütlerde bulunur ve bunlardan millî kuvvetlere yardım için gönüllü yazmaya başlar. Fakat 11/12 Mayıs 1920 gecesi Yarbay Arif çadırında şehit edilir.³⁵

³⁵ İzmirli Cellat Kara Ali'nin anıları Mayıs 1950 yılında Yeni Sabah gazetesinde yayımlanmış. Celladın anlattıklarını Murat Sertoğlu kaleme almıştır. Ali Yıldırım tarafından yeniden yayımlanan "Bir Cellatın Anıları" isimli kitapta Cellat Kara Ali Arif Bey'in, Elmas Pehlivan'ın söylemesi üzerine, itimat ettiği saracı (koşumcusu) tarafından öldürüldüğünü belirtir (Ş.T)

DH.ŞFR.00635.00080.001

Bunun üzerine, komutanlarını çok seven ve kendisine içten bağlı olan Karakeçili Müfrezesi, köylerine dönmek üzere izin ister. Olayla ilgili soruşturma için de suikastın meydana geldiği saatlerde iki nöbetçi ve yanındaki çadırda yatan emir subayı Üsteğmen İhsan ve Karakeçili müfrezesindeki erlerin direktmeleri üzerine Kızılcahamam Müfreze Komutanı Binbaşı Rüştü tutuklanır (Binbaşı Rüştü, Gerede'de müfrezesini iyi idare edemediği için Arif Bey tarafından asılmak istenir. Araya giren bazı hatırı sayılır kimseler Yarbay Arif'i bu fikrinden vazgeçirmişlerdir.).³⁶

Durum TBMM 17 Mayıs 1920 tarihli gizli celse görüşmelerinde de ele alınıp değerlendirilir.

Arif Bey şehit edildikten sonra kuvvetleri dağılır. Yakalanan 70 nefer belediye önüne getirilerek "Padişahım çok yaşa" diye üç kez bağtırdıktan sonra serbest bırakılır.³⁷ Serbest kalanların bir kısmı Bolu'daki isyancılara katılırken, bir kısmı da memleketlerine dönerler. Sivrihisar Kaymakamlığı 12 Mayıs 1920 tarihli telgrafta Arif Bey Kuva-yı Millîyesine mensup kalan kişilerin Aziziye civarında bulunduklarını Karahisar Muhtasarıfı Ethem'e bildirilir.³⁸

Karakeçili Müfrezesinden olup, Arif Bey'in şehit edilmesinden sonra Aziziye'ye gelen Ahmet Efe (Kara Ahmet), Çerkez Osman Bey ve Elmas Pehlivan (Elmas Çavuş) müfreze oluştururlar. Bu müfrezeler gönüllü milis kuvvetlerinden oluşan müfrezeler olup Kuva-yı Millîye'ye gönüllü toplarlar ve Karahisar Müdafaa-i Hukuk Reisi İkinci Başkanı Reşit Bey'le birlikte hareket ederler.

lanın "Bir Cellatın Anıları" isimli kitapta Cellat Kara Ali Arif Bey'in, Elmas Pehlivan'ın söylemesi üzerine, itimat ettiği saracı (koşumcusu) tarafından öldürüldüğünü belirtir (Ş.T)

³⁶ Genelkurmay Başkanlığı (6), a.g.e. s.100-105

³⁷ COA.11.05.1920. 40/43, Fon: DH. EUM. AYŞ

³⁸ Genelkurmay ATASE, 576/12

DÖĞER KERVANSARAYI

FEVZİ KAYA*

Döğerkervansaray, İhsaniye ilçesine bağlı bir kasaba olup il merkezine 50 km, ilçe merkezine ise 12 km mesafede yer alır. 2021 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 5559kişinin yaşadığı kasabada,¹ bilinen ilk yerleşim Hititlerle başlamış, Truva (Troy) savaşıdan sonra Frigler, arkasından Persler, Makedonyalılar, Roma ve Bizans hâkimiyetinde kalan bölge Malazgirt Savaşı sonrası süreçte Selçuklu Türkleri, akabinde Osmanlı hâkimiyetine geçer.²

İlk yerleşimin Döğerkervansaray'ın 2,5 km doğusundaki Asarkale altında "Eski Düver" denilen yerde olduğu, makalemize konu olan kervansaray yapıldıktan sonra Eski Düver'in terk edilerek kervansaray etrafına Oğuz soyunun "Döğerkervansaray" boyu gelerek yerleşmiş ve bugünkü Döğerkervansaray kasabası oluşmuştur.

1962 yılında belediye teşkilâtı kurulan Döğerkervansaray kasabasında sanayi olmadığından yetişkin erkeklerin çoğu diğer illerde ve yurt dışında çalışmakta, halk çoğunlukla tarıma dayalı olarak haşhaş, şeker pancarı, buğday, mısır yetiştirmekte veya hayvan besiciliği yap-

maktadır.³

Çevrede Frig, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait kaya mezarları, kaleler, kiliseler, türbe ve han gibi eserler olup çok büyük turizm potansiyeline sahiptir. Son yıllarda altyapı, tesis ve tanıtım faaliyetleri yapılmakta olan bölge gelecekte turizmle de anılan bir yer olacaktır.

Makalemizin konusunu oluşturan Döğerkervansaray, Döğerkervansaray kasabası, Kervansaray Mahallesi'nde, 20-1 paftada yer alır.

Kervansaraylar, önemli ticaret ve kervan yolları üzerinde yer aldıklarından tüccarları, seyyahları ve

* Uzm.Öğrt.Araştırmacı-Yazar

¹ İhsaniye Belde Kasaba ve Köy Nüfusları (2021) Döğerkervansaray Haber (dogerhaber.com) 19.02.2022

² <http://www.dogerhaber.com/haberdetay.asp?ID=357>

³ <http://www.dogerhaber.com/haberdetay.asp?ID=357>

hacıları yolculuklarında barındırır, hayvanlarının dinlenmesini ve bakımını sağlarlar. Bunlar umumiyetle eşkiya baskınlarına karşı korunmak amacıyla müstahkem olarak yapılmış binalardır.⁴

İslam ülkelerine özgü bir yapı türü olan kervansarayların Türkistan'da "*ribat*" diye adlandırılan küçük kaleleri örnek aldığı sanılan bu ilk kervansaraylar, 12. yüzyıl başlarında Büyük Selçuklular döneminde yapılmışlardır.⁵

Anadolu Selçuklularında iki katlı han yapısı görülmez. Tek örnek yapı olarak bilinen bu hana, iki katlı Osmanlı kervansaraylarının hazırlayıcısı, bir öncüsü olarak bakmak gerekir.⁶

Döğerkervansarayının bilinen inşa kitabesi yoktur, varsa da zamanımıza kadar ulaşmamıştır. Ancak Süleyman Gönçer, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi'ndeki Şer'i Mahkeme Sicilleri içindeki bir berata dayanarak kervansarayın II. Sultan Murat Han'ın H. 837/ M. 1434 yılında Karamanoğulları üzerine sefere çıktığında Kütahya üzerinden Döğere gelerek konakladığını ve bu kervansaray ile birlikte bir mescit ve mektebin yapıldığını belirtmektedir.

⁴ Celal Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1965, s. 1052; Gönül Öney, Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 26.

⁵ Metin Sözen, Uğur Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994, s. 129.

⁶ Neşe Şensoy, Afyon ve Çevresinde İncelenmemiş Türk Mimari Eserleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1981, s. 65.

sını emrettiğini belirtmektedir. Aynı yazar mektepten bir iz kalmadığını, mescidin ise yenilenerek köy camisi olduğunu, ayrıca beratta belirtilmeyen bir hamamın daha olduğunu, bu hamamın da terk edilerek harap duruma düştüğünü ve sonradan harabesinin kaldırıldığını söylemektedir.⁷

Erken Dönem Osmanlı Mimarisi tarzında, doğu-batı doğrultulu ve dikdörtgen planlı olarak yaptırılan han, iki katlı, bitişiğinde de tek katlı develik kısmı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İki katlı hanın üst kısmı yolcuların yatmaları için, alt katı ise dinlenme yeri olarak planlanmıştır.

Kervansarayın enine dikdörtgen planlı olan birinci bölümü 29.40 m. x 13.20 m. ikinci bölümü ise 27.10 m. x 13.20 m.dir.⁸

⁷ Süleyman Gönçer, Afyon İli Tarihi, C. I, Karınca Matbaası, İzmir 1971, s. 383.

⁸ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, C.I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, s. 178.

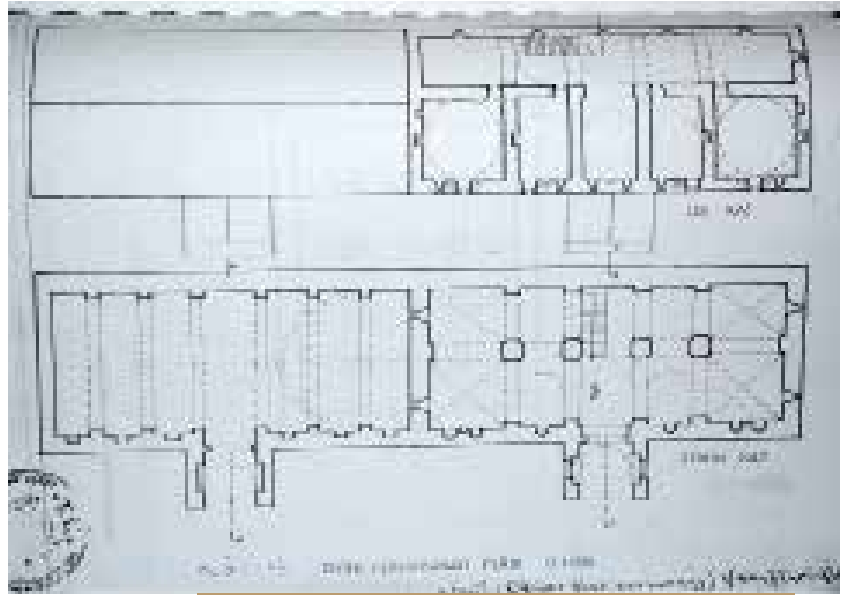

Hanın iki katlı olan birinci bölüm girişi güney cephede ve han kısmının ortasındadır. Kapalı olan giriş kısmı silme sivri kemerli ve beşik tonozludur. İki yan duvarda birer sivri kemerli niş ve nişlerin ortalarında demir parmaklıklı birer pencere vardır. Kapı silme basık kemerlidir. Kemerin altında iki kanatlı ve büyük ahşap kapılardan giriş sağlanır. Zemin kat ortada dört fil ayak ile yan duvarlardaki on tane yalancı fil ayakların üzerine oturan kemerler ile on kısma bölünmüştür. Kısa kenarlardaki ikişer bölüm çapraz tonoz, diğer bölümler ise beşik tonozla örtülü olup fil ayaklar ve duvarlar üzenliğe kadar kesme taş, üst tarafı tuğladır.⁹

Zemin katında üçü kapının sağında, üçü de solunda olmak üzere altı tane ocak yer alır. Kervansarayın havalandırmasını sağlayan bu ocaklar taş duvarın içerisine dolap şeklinde yerleştirilmiş olup çatıdan sonra taş bacalıdır. Doğu ve batı cephelerinde ikişer tane mazgal pencereleri açılan zemin katında seyisler için ufak dolap yerleri vardır.¹⁰

⁹ Mehmet Bozdağ, Afyonkarahisar İli Frig Vadisi Kültür Envanteri, Afyonkarahisar Valiliği Kültür Yayınları Afyonkarahisar 2009, s. 207.

¹⁰ Halim Baki Kunter, "Bilinmeyen Bir Kervansaray Tipi: (Döğerkervansarayı), Vakıflar Dergisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 8, Ankara 1969, s. 225.

Döğerkervansarayı Planı (Neşe Şensoy'dan)

Dış kapıdan girişin karşısındaki 14 basamaklı taş merdivenden ikinci kat sofasına çıkılır. Sofa yalancı fil ayaklarına oturan dört kemerle beş bölüme ayrılmış olup doğu ve batı duvarlarında birer mazgal pencere yer alır. İki köşede kare planlı ve kubbeli sevizgen kasnak üzerine oturmuş piramidal külâhlı birer oda vardır. Kubbe ve tromplar tuğla örgülü, duvarlar, kubbe kasnağı ve külâh kesme taştır. Kubbeli odaların yanındaki odalar doğu-batı doğrultusunda daha alçak ve basık tonozludur. Güney duvarında ikişer adet mazgal penceresi birinin doğu, diğerinin batı duvarında ocakları, karşılarında da ikişer tane niş yer alır.¹¹ Eyvvan tipinde ve sivri kemerli geçişi olan ortadaki oda

¹¹ Bozdağ, a.g.e. s. 207.

Doğu-batı doğrultusunda uzanan iç mekân, altı tane yalancı ayaklara oturan kemerlerle yedi bölüme ayrılmıştır. Kemerleri tuğla, duvarlar ile tonoz sıralı moloz taştan yapının üstü beşik tonozlu ve üçgen kırma çatılıdır.¹² Yandaki birinci bölüme göre daha büyük olan bu kısmın doğu ve batı duvarında birer tane sivri kemerli niş, her iki kısım arasındaki duvarda da iki mazgal pencere bulunmaktadır.

İki katlı olan birinci bölümü ilk önce, develik denilen ikinci bölüm ise sonradan yapılarak ilave edilen kervansaray,¹³ Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından 08-03-1984 tarih ve 176 sayılı kararla, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından da 01-04-1988 tarih ve 149 sayılı kararla ayrı ayrı tescillenerek koruma altına alınmıştır. Değişik tarihlerde onarımı yapılarak zamanımıza kadar gelen kervansaray, bilindiği kadarıyla 1940, 1988 ve 1991-1993 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ve restorasyonu yaptırılmıştır. En son 2006-2007 yıllarında restorasyonu yaptırılan

mescit olarak düzenlenmiştir. Güney duvarı ortasında mihrap, mihrabın iki yanında da birer mazgal pencere bulunan odanın üstü tonozla örtülüdür. İki katlı olduğu için yandaki develik bölümüne göre daha yüksekçe yapılan bu bölümün ortası üçgen kırma çatılı, her iki yanı ise piramidal külâhlı olup külâh çevresinde bacalar yükselir.

Develik adıyla da anılan yan taraftaki ikinci kısım tek katlı olup girişi güney yönünde yer alır. Kapalı girişin dışarıya açılan güney kısmı sivri kemerli, kapı ise yuvarlak kemerli, iki kanatlı ve ahşaptır. Kapı kemerinin üzerinde kitabe yeri bulunmasına rağmen boştur.

lan han,¹⁴ Döğerkervansarayı tarafından iki katlı kısmın zemin katı restoran, üst katı cafe olarak kullanılırken tek katlı develik kısmı ise beldedeki kadınların yöresel yemekleri ile el emeği, göz nuru çalışmalarını sergileyecekleri bir mekân olarak düzenleme çalışmaları devam etmektedir.¹⁵

¹² Afyonkarahisar Kültür Envanteri 2013, Afyonkarahisar Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Afyonkarahisar 2013, s. 380.

¹³ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, C.I, s. 179.

¹⁴ Afyonkarahisar Kültür Envanteri 2013, s. 380.

¹⁵ <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/doger-kervansarayina-frigya-dopingi-41350250>

TAVAN ARASI

Savcı TÜRKMENOĞLU

Hatırlayan, tanıyan, bilen kalmış mıdır acaba? 1940'lı yıllardan bir doktorun el ilanı. Elbette günümüzdeki kadar doktorun çok olduğu değil, parmakla sayılır kadar olduğu zamanlar. Çocuk hastalıkları mütehassısı yani uzmanı Muazzez Barış Hanımefendi böyle bir el ilanı bastırmış, sağa sola dağıtmış.

İlana bakınca aklımıza neler geliyor ve neler değişti? Doktorun adresi Ali Çetinkaya Mektep Sokak No:2 Uzunçarşı'ya girince ilk sağa dönen ara. Bu yolun sonunda bulunan yapıldığı yıllardaki adıyla Ali Çetinkaya Kız Mektebi sonradan Kız Enstitüsü'ne dönüştü. Haliyle sokağın adı da Enstitü Caddesi olarak değişti. Okul liseye dönüştüğünde de sokak adını muhafaza etti. 2014 yılından itibaren okul yeni yerine taşındı. Hatıralar dile gelse. Okuldan dağılan genç kızlar, köşe başlarında dikilen delikanlılar. Şimdi ne okul kaldı, ne de Mektep Sokak.

HEP HEP MEHMET AĞA

Faruk Bangir

Bir varmış, bir yokmuş. Develer tellal iken, pireler berber iken, ben annemin, babamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken cimri mi cimri, Mehmet Ağa isminde bir adam varmış. Bu adam öyle cimriymiş ki bir ekmeği kırk günde yer kimseye bir kuruş koklatmazmış.

Afyon'da yaşayan Mehmet Ağa varlıklı olmasına rağmen etrafındaki yardıma muhtaç kişilere hiçbir yardımda bulunmadığı için şehir halkı tarafından pek sevilmezmiş. Vakit gelmiş, Mehmet Ağa Nuriye isminde bir kızla evlenmiş. Nuriye biraz saf ama iyi niyetliymiş. Mehmet Ağa'nın cimriliğine bir türlü uyum sağlayamamış. Ne yapsa Mehmet Ağa onu müsriflikle suçlamış. Bir gün tarhana çorbası pişirip, komşusuna da ikram etmek istemiş. Çorba kasesi ile kapıdan çıkarken eşi Mehmet Ağa'ya yakalanmış. Mehmet Ağa, Nuriye'yi sözleriyle çok kırmış. Karısını müsriflikle suçlayıp, boşamaya karar vermiş. Nuriye ise zaten Mehmet Ağa'nın cimriliğinden bıkip usandığı için boşanıp kurtulmak istemiş ve boşanmışlar. Mehmet Ağa biraz vakit geçmiş, yeniden evlenmeye karar vermiş. Araya araçılar girmiş ve uzak bir köyden Fadime isimli dul bir kadın Mehmet Ağa ile evlenmeye razı olmuş. Araçılar, Fadime'ye Mehmet Ağa'nın cimriliğini anlatmışlar, dikkatli olması için uyarılarda bulunmuşlar. Fadime ne yapsa Mehmet Ağa'nın gözüne batmış. Bir gün nohut yemeği pişirmiş. Yanına pilav yakışır diye düşünmüş. Yemekleri haşhaş yağıyla yapmış ki kocası Mehmet Ağa lezzetinden kendine kızmazın istemiş. Sofrayı kurmuş, Mehmet Ağa'yı buyur etmiş. Mehmet Ağa sofrada iki çeşit yemek görünce çılgına dönmüş. Fadime'ye demediğini bırakmamış ve derhal Fadime'yi de boşamış. Mehmet Ağa'ya yalnız kalmamasını öğütleyen tanıdıkları yeniden evlenmesini tavsiye etmişler. Aradan bir süre daha geçmiş. Mehmet Ağa yeniden evlenmeye karar vermiş. Bu kez Afyon'un İhsaniye ilçesinden Fitnat isminde bir kadın Mehmet Ağa ile evlenmeyi kabul etmiş. Fitnat güngörmüş, akıllı bir kadınmış. İlk eşini veremden kaybedince tek başına halı dokuyarak iki çocuğunu evlendirip barklandırmış. Fitnat'a da Mehmet Ağa'nın cimriliği araçılar tarafından anlatılmış ve dikkat etme-

si nasihat edilmiş. Fitnat eve gelir gelmez Mehmet Ağa'ya hemen uyum sağlamış. Mehmet Ağa bir dilim ekmeği ikiye bölüp yiyorsa Fitnat dörde bölmüş. Yemeklerde tek çeşit yemek bile yapmanın müsriflik olduğunu söyleyip Mehmet Ağa'ya kuru ekmek neyimize yetmiyor demiş. Mehmet Ağa bu sefer pek mutluymuş. Tam istediği gibi bir kadın bulduğunu düşünmüş. Fitnat'la evlilikleri yolunda giderken Mehmet Ağa ahbabları için bir yemek vermeye karar vermiş. Yemek masraflı olur diyerek masraflar için dört altın ayırmış ve eşine alışveriş yapması için vermiş. Sonra dört altını çok görüp, önce üçe, ardından ikiye düşürmüştü. Fitnat Mehmet Ağa'ya hiç itiraz etmemiş, çarşıya alışverişe gitmiş. Fitnat Mehmet Ağa'nın altınlarını sakladığı küpün yerini çoktan öğrendiğinden yanına on altın daha almış. Davet yemeği için her şeyi fazla fazla almış. Davet günü gelmiş çatmış. Fitnat misafirlere öyle bir sofraya kurmuş ki bir kuş sütü eksikmiş. Mehmet Ağa sofrayı görünce gözlerine inanamamış. Misafirlerle birlikte sofraya oturmuş. Türlü türlü yiyecekleri görünce bu kadar şeyin iki altınla alınmasının mümkün olmadığını hemen anlamış ve tek tek sormaya başlamış. Bu kuş üzümü de mi iki altınla alındı, bu kavurmada mı iki altınla alındı diye. Fitnat eşine evet hepsi, hepsi de iki altınla diye gülerек yanıtlı vermiş. Mehmet Ağa sinirinden eşinin hepsi, hepsi demesine ne diyeceğini bilememiş ve hep, hep diyerek oracıkta ruhunu teslim etmiş. Misafirler hep, hep diye sofrada ölen Mehmet Ağa'nın haline hem üzülmüş, hem şaşırılmışlar. O günden sonra Mehmet Ağa'nın adı yörede Hep Hep Mehmet Ağa'ya çıkmış. Kim cimrilik etse Hep Hep Mehmet Ağa'ya benzedin denirmiş.

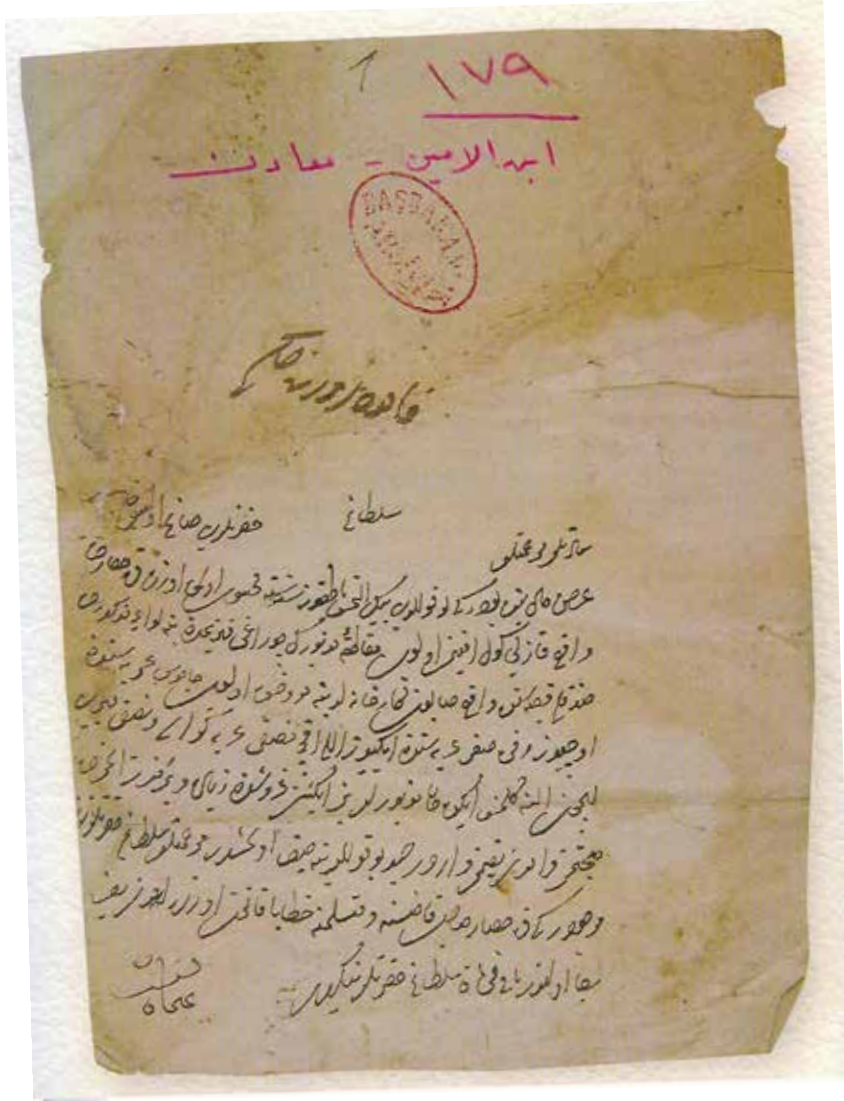
Fitnat ise eşinden kalan altınları ihtiyaç sahipleriyle paylaşarak mutlu ve mesut yaşamış.

Cimriliğin sonu felaket diye atalarımız boşuna dememiş. Bu nedenle savurganlık yapmadan varken yemesini ve yaşamasını bilmek gerek.

NOT: Bu masal Rahmetli Dedem İnşaatçı Mehmet Bangir'den (1918-1995) alınmıştır. Kendisi çocukluk yıllarımızda bizlere bu masalı çok anlatmıştır. Ruhu şad olsun.

ARŞİVDEN YAPRAKLAR

Hasan ÖZPINAR

A fyonkarahisar'da eski-
den kullanılan bir deyim-
dir "Gazlıgöl'ün Çorağı,
Anbanaz'ın çöreği meşhurdur". Ha-
kikaten 1980'li yıllara kadar çevre
köylerde temizlik ve bulaşık işlerinde
Gazlıgöl'den at,eşek heybesinde geti-
rilip satılan çorak kullanılırdı. İşte bu
deyimi hatırlatan bir arşiv belgesini siz-
lere sunuyoruz. Belgeye göre 1840 yı-
lında Gazlıgöl'den çıkan çoraktan satın
alan Sandıklı'daki sabun imalathane-
leri istenen ücreti vermek istemezler,
Gazlıgöl Emmini Osman Efendi aşağıdaki
yazı ile durumu Karahisar-ı Sahip kadı-
sına aksettirir.

Kânûn üzere hüküm

Sa'adetlü, merhametlü sultanım hazretleri sağ olsun,

Arz-ı hal-i bende budur ki, bu kulları bin altmış dokuz senesine
mahsûb olmak üzere Karahisar'da vâki Kazlıgöl emini olup mukâta'a-i
mezburun çorağı kadimden yine livâ-i mezkûrda Sandıklı Kasabası'nda
vaki sabun kârhanelerine fûruht olup camus arabasından üç yüzer,
kara sığır arabasından iki yüz elli akçe nısfı araba kirası ve nısfı miri
için alınagelmış iken hâlâ mezbûrlar," biz ikişer yüz guruşdan ziyade
vermeyiz, elimizde hüccetimiz ve emr-i şerifimiz vardır" deyü bu kul-
larına hayf olmuştur. Merhametli sultanım hazretlerinden mercudur
ki, Karahisar-ı Sahib kadısına ve mütesellimine hitaben kanûn üzere
emr-i şerif rica olunur. Baki ferman Sultânım hazretlerindir.

29 Z.1255 (4 Mart 1840) Bende Osman

Arşiv Kodu: İE.MDN,3/179

KADIN ANA EFSANESİ

Saltanat kavgası müptelasından,
Zalim moğolların istilasından,
Kaçtılar şerrinden her belasından,
Dinleyin yazalım efsanesini.

Büyük Selçuklu devleti yıkıldı,
Keykubat'ın saltanatı yok oldu,
Askerleri beyliklere çekildi,
Dinleyin yazalım efsanesini.

Servetini üç kızına adadı,
Asiye, Naime, Peyker'di adı,
Afyon'da sizleri korurlar dedi,
Dinleyin yazalım efsanesini.

Rivayete göre efsanesidir,
İlhanlı devleti prensesidir,
Kadın anaların bu anasıdır,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Alaaddin Keykubat'ın kızları,
Afyonkarahisar'daki izleri,
Çalışkan hizmetli gülüryüzleri,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Bin iki yüz yıllarında geldiler,
Sahip atabeğli'ğinde kaldılar,
Üç kız kardeş hemen işe daldılar,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Çok hizmetler verdi çekti zorunu,
Kaldırdı afyon'da olan sorunu,
Sayılır mı hizmetinin ürünü,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Melek peyker , Naime, Asiye,
Ata hazinesin aldı keseye,
Hemen bir kısmını yatırdı suya,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Selçuk devletinin hazinesini,
Harcadı elinde varsa nesini,
Suladı afyon'un her hanesini,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Dağ taş demediler zahmet çektiler,
Üç saatlik tepelere çıktılar,
Etraftaki pınarlara baktılar,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Yirmi gün bir dağ evinde kaldılar,
Bin ölçek altına bir su aldılar,
Kentin her yanına suyu saldılar,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Bu pınarın adı ölçek su oldu,
Kadın ana saygı ile anıldı,
Gönüller içinde yer etti kaldı,
Dinle kadın ana efsanesini.

Bin beş yüz metre yüksek dağından,
Kışlacık'tan hem Kalecik köyünden,
Birlediler pınarların suyundan,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Burda pınarların birleşmesi var,
Evliya Çelebi konuşması var,
Ab-ı hayat veren yüz çeşmesi var,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Elli yüz çeşmeden suları aktı,
Kışlacık'tan uzun çarşı'ya çıktı,
Afyon'da susuzluk sorunu kalktı,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Asiye sultan hizmet ederdi,
Mezarlıklar sorununu kaldırdı,
Her tarafa böyle sermaye verdi,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Gevher sultan'ın kırk taş köprüsü,
Hepsi böyle çalıştılar doğrusu,
Çok eserler yaptılar her birisi,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Onlar sekiz yüz yıl önce geldiler,
Bütün insanlığa örnek oldular,
Hizmetleri ile tarih yazdılar,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Kadın ana gönüllerde pazarı,
Daima hizmette kaldı nazarı,
Ambar yol üstünde kabri mezarı,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Ziyaret edelim Melek Peyker'i,
Asiye sultanın orda makberi,
Mevlevi cami'nin ardında yeri,
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Yoksul derviş şiir destan yeter mi ?
Kadın ana anlatmakla biter mi ?
Gönüllerde o, mezarda yatar mı ?
Dinle Kadın Ana efsanesini.

Şemsettin KUBAT
19.11.2021

HABERLER

ŞÜKRÜ ÇELİKALAY ALT GEÇİDİ AÇILDI

Afyonkarahisar'da Milli Mücadele denilince ilk akla gelen isimlerden biri olan ve kurduğu "Çelikalay" adlı birlikle düşmana aylarca direnen sarıklı mücahitlerden Şükrü Çelikalay Hoca'nın ismi yeni bir eserde daha yaşatılacak.

Afyonkarahisar Belediyesi'nin yatırımı olarak 5.5 ay gibi kısa bir sürede tamamlanan ve Kurtuluş Caddesi müze kavşağındaki trafiği büyük ölçüde rahatlatacak olan alt geçidin isminin ne olacağı tartışmalarına son noktayı Belediye Başkanımız Mehmet Zeybek koydu. Belediye Başkanı Mehmet Zeybek açılış töreninde yaptığı konuşmada alt geçide "Afyonkarahisar'ın kurtuluşuna ön ayak olmuş, şehrimizin yetiştirdiği âlimlerden, ilk mecliste Afyonkarahisar milletvekili olan, hem cephede hem cephe gerisinde kurtuluş için çalışan İsmail Şükrü Çelikalay isminin verilmesini uygun gördük. Bundan sonra yapacağımız bir yatırıma da yine bir kahramanımız Dehşetizade Nebil Yurteri'nin ismini vereceğiz" dedi.

ŞÜKRÜ ÇELİKALAY HOCA KİMDİR?

Eğitimci, yazar, siyaset adamı, I. Dönem Afyon Milletvekili (D. 1876, Afyon - Ö. 25 Aralık 1950, Afyon). Afyonkarahisar'ın ünlü müderrislerinden İzzet Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini sıbyan mektebi (ilkokul) ve rüştiyede (ortaokul) tamamladıktan sonra medrese öğrenimi görerek on sekiz dalda müderrislik icazeti (yeterlilik, diploma) aldı. 1908'de İttihad ve Terakki Fırkasında politikaya girdi ve bu fırkanın çalışmalarında aktif görevler aldı. 1909'da Afyon Öğretmen Okulu öğretmenliğine, 1911'de okulun müdürlüğüne getirildi. 1912'de medreselerin ıslahı için kurulan komisyonda görevlendirildi. 1915'te Darülmülkiye Medresesinde öğretmen oldu.

İsmail Şükrü Hoca, 1919'da İzmir'in işgal edilmesi üzerine Kuvâ-yi Milliye Teşkilâtının kurulmasına öncülük etti ve Millî Mücadele'ye katıldı. Dumlupınar'da

Yunan harekâtını dokuz ay durdurarak ordumuzun hazırlanmasına imkân sağladı. Bir yandan topladıkları gönüllüleri cepheye sevk etmekle beraber İngilizlerin işgali altındaki depolardan gizlice silah ve cephane tedarik ederek millî kuvvetleri silahlandırmaya çalıştı. Ayrıca camilerdeki vaazlarıyla Millî Mücadele'nin amaç ve hedefleri konusunda halkı aydınlattı. Bu arada Ankara yöresinden topladığı gönüllülerle bir birlik oluşturarak Kütahya-Eskişehir-Afyon cephesinde görev aldı. Kurduğu ve komuta ettiği birlik "Çelik Alay" olarak anıldı ve bu ad sonradan onun soyadı oldu. Kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edildi.

Şükrü Hoca, I. Dönemde Afyon'dan milletvekili seçilerek 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu. Mecliste büyük bir rekorun sahibi olarak, birinci meclisin üç yıl dört aylık döneminde tam yüz üç soru önergesi verdi. Çok güçlü bir hatip, gerçek bir âlim olan Şükrü Hoca, inandığı prensiplere hayatı boyunca bağlı kaldı. Birinci Toplantı yılında Defter-i Hâkanî (Tapu-Kadastro), Adalet ve İrşad komisyonlarında görev yaptı. Üçüncü Toplantı yılında Şer'iye-Evkaf Komisyonunun sözcülüğünü yaptı.

İsmail Şükrü Hoca milletvekilliği sona erince memleketine dönerek vaizlik hizmetine devam etti. Çeşitli cemiyetlerde, bu arada Büyük Doğu dergisinde inandıklarını yazmaktan ve söylemekten sakınmadı. 25 Aralık 1950'de yeni bir hac dönüşü Afyon'da vefat etti. Evli olup iki çocuk babası idi.

Cephede hizmeti nedeniyle TBMM kararıyla Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

126 YIL ÖNCE 1895'TE MALÛMAT MECMUASI'NDA AFYONKARAHİSAR

Ersin Şenol

Seyyahların hatıratı; günümüz araştırmacıları için önem arz etmektedir. Arşiv belgeleri arasında çok önemli yer teşkil eden bu belgeler, o dönemin sosyal, ekonomik, coğrafi, siyasi, kültür, eğitim... durumunu tespit etmede oldukça yararlı olmaktadır.

Bu kapsamda, Malumat Mecmuası'nda günümüze ışık tutan önemli yazılar mevcuttur. Zira o dönemin insanları günümüzün imkânlarına sahip olmadığı için, içinde yaşadıkları coğrafyanın neleri ihtiva ettiğini ancak bu tür yazılardan öğrenebilmektedirler. Hepsinden önemlisi bu tür yazılar günümüz araştırmacıları için önemli bir bilgi kaynağıdır.

Malûmat Gazetesi ya da Malûmat Mecmuası 9-10 Şubat 1309 (22 Şubat 1894) tarihinde yayın hayatına başladı. Yazı işleri Mehmed Fuad'ın, idari konular Artin Asaduryan'ın sorumluluğundaydı. Bu iki isim dergiyi birlikte 48 sayı çıkarıp kapattıktan sonra yeni sahibi Mehmet Tahir tarafından alınarak yayını devam ettirildi. Bu dönemde dergide Muallim Feyzî, Hüseyin Dâniş ve Müstecabîzâde İsmet Bey gibi eski tarzda şiirler yazan şairlerin yanı sıra, başta Tevfik Fikret olmak üzere İsmail Safâ, Süleyman Nazif, Hüseyin Sîret, Abdullah Cevdet gibi genç isimler de yer almaktaydı.¹

Malumat, devrin diğer mecmualarından farklı olarak resim ve fotoğrafa bolca yer veriyordu. Bu özelliği dolayısıyla "Musavver Malûmat" adıyla da tanınacaktı. Derginin görselleri, dönemin ünlü ressamı ve fotoğrafçıları sayılan Abdullah Efendi ve Ressam Vefiyadis tarafından hazırlanmış olup dönemin paşaları, kasaba, şehir, rıhtım, iskele, okul, cami, gemi, savaş topları bazen tarihi mekânlar bazen de şehirlerde yer alan önemli devlet dairelerinin diğer unsurlar ile ilgili birçok fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğrafın kime ya da nereye ait olduğu, fotoğrafın hemen altında Türkçe, Arapça ve Fransızca olarak açıklanmıştır.

Musavver Malûmat ya da Baba Tahir'in Malûmat'ı, hicri 11 Mayıs 1311- 7 Ağustos 1319 (23 Mayıs 1895- 20 Ağustos 1903) tarihleri arasında İstanbul'da, 19 cilt halinde 423 sayı çıkmış ve haftalık yayımlanmıştır.

¹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mal%C3%BBmat>

Derginin yayımı düzenlilik arz eder ancak bazen yirmi gün ve hatta iki aya yakın yayımlanmadığı da olur.

Ön kapağın dış yüzünde; en üstte mecmuanın sayısı, cilt numarası, hicri ve rûmi çıkış tarihleri bulunur. Kapağın üst kısmında iri harflerle özel bir yazı tarzıyla yazılmış Malûmat klişesi, onun altında da Fransızca "Illustration Turque MALUMAT" ibaresi yer almaktadır. Kapağın sol üst köşesinde, Malûmat klişesinin solunda abone şartları, sağ tarafında derginin matbaa ve idarehanesinin adresi yer alır:

Ön kapağın dış yüzünde; en üstte mecmuanın sayısı, cilt numarası, hicri ve rûmi çıkış tarihleri bulunur. Kapağın üst kısmında iri harflerle özel bir yazı tarzıyla yazılmış Malûmat klişesi, onun altında da Fransızca "Illustration Turque MALUMAT" ibaresi yer almaktadır. Kapağın sol üst köşesinde, Malûmat klişesinin solunda abone şartları, sağ tarafında derginin matbaa ve idarehanesinin adresi yer alır:

"Matbaa ve idarehanesi: Babiali caddesinde elli iki numaralı dairedir. Umur-ı idare ve tahririyeye müteallik mevadd için gazetenin müdür ve muharriri Mehmet Tahir Bey'e müracaat olunur."

Bunların altında sol tarafta "Direction et Administration 52 Avenue de la S. Porte" sağ tarafta da "Directeur et Rédacteur Tahir Bey" ibaresi bulunur. Malûmat klişesinin altında ise şu ibare bulunur: "Devlet ve memleket menâfiine hizmet eder ve haftada bir defa perşembe günleri musavver olarak neşrolunur." Ayrıca aynı yüzde yayım tarihi ve sayısı, basım yeri ve idarehanesi, ücreti ve editörü gibi dergiye ait bilgiler şu şekilde belirtilir:

“Şerait-i İştira: Matbaadan alınmak şartıyla Dersaadet için seneliği bir, altı aylığı yarım Osmanlı lirasıdır. Vilayet-i şahane için seneliği yüz elli, altı aylığı seksen kuruştur. Memalik-i ecnebiye için seneliği otuz altı, altı aylığı on sekiz franktır. İran ve Rusya için seneliği on iki rubledir.”

Malumat'ın 59. nüshasından sonra Illustration Turque Malumat ibaresinin hemen üstünde şu ifade konmuştur: “Ümmet-i celîle-i islâmiye ve millet-i necîbe-i Osmaniye'nin her veçhile menâfî'ne hâdim âsâr-ı kalemiyeye sahâif Malûmat her zaman küşâdedir”.

Mecmua, o dönem bütün Osmanlı coğrafyasına yayılır. Kıbrıs, Ege, Akdeniz ve Ege Adaları, Kuzey Afrika ve Mısır'dan yazılar gönderilmiştir

Derginin ilk sayısında çıkış amacı şu şekilde açıklanmıştır: “Hukuk, iktisat, ahlâk, din, eğitim, pedagoji, biyoloji, ziraat, askerlik, ticaret, marif, tıp, tarih, mûsiki, coğrafya, kimya, astronomi, elektrik,fotoğrafçılık, dil, edebiyat, kadın, aşk, aile ve diplomasi gibi pek çok alanda yerli ve yabancı bütün faaliyetlerden okuyucular haberdar edilecek; edebî sahada tanınmış yerli ve yabancı yazarların eserleri ve şahsiyetleri tanıtılacak, ayrıca dünyada ne olup bittiğine dair son haberler verilecek; yeni buluşlarla önemli siyasî olaylar da belli bir bakış açısından değerlendirilecektir. Dergideki “İcmâl-i Edebî” sütununda ise bir hafta boyunca gerek Osmanlı, gerekse Avrupa basın ve edebiyat çevrelerinde görülen dikkate değer gelişmeler duyurulacaktır.”²

Osmanlı İmparatorluğu topraklarına ve edebiyata dair pek çok konu başlığının yer aldığı “Malumat Mecmuası”nda Afyonkarahisar'a dair bilgiler ve fotoğraflara da rastlamak mümkündür. Bu bilgi ve fotoğraflar genellikle İstanbul'dan Konya'ya kadar uzanacak olan demiryolunu inşa eden Alman sermayeli Anadolu Demiryolu Kumpanyası (La Societe du Chemin de Fer Ottomane d'Anatolie) şirketinin çalışmaları hakkındadır.³

Koleksiyonlarını incelediğimiz mecmuanın ilk olarak Hicri Mayıs 1311/ Miladi 1895 tarihli sayısında İstanbul-Konya demiryolu hattı üzerinde yer alan Afyonkarahisar'da inşası tamamlanmak üzere olan hattı ve istasyon binalarını inceleyen teknik heyeti gösteren bir fotoğraf yer almaktadır.

² UÇMAN, A . (2006). Dergiler Arasında: Dergâh, Hayat, Malûmât ve Bilgi Mecmuaları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi , (7) , 519-532

³ Chemins de Fer Ottomans d'Anatolie (Türkçe: Osmanlı Anadolu Demiryolları) 4 Ekim 1888'de İstanbul'da kurulan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren demiryolu şirkettir.

Fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla demiryolu hattı üzerinde yer alan istasyon binaları bitmiş, hattın Afyonkarahisar'a ulaşması beklenmektedir.

Derginin 7 Kasım 1895 tarihli 20.sayısında ise Afyonkarahisar'a 1 sayfa yer ayrılarak tren istasyonunun açıldığı haber verilmekte ve geniş bir yazı ile ilimiz dergi okurlarına tanıtılmaktadır.

AFYONKARAHİSAR

Karahisar'da yeni demiryolu hattının tamamlanıldığı yerde bulunan istasyon geçtiğimiz günlerde açıldı.

Bu bölümün inşası büyük önem taşıyor, çünkü burası çok verimli bir yer, çok sayıda ürün (tahıl) ve Afyon ihraç ediyor, ayrıca şehir adını bundan aldı.

İzmir'e ticari kervan ulaşımı hâlâ deveyle yapılıyordu, küçük bir kısmı Bursa ve Mudanya yollarını kullanıyordu. İmparatorluğun birçok şehrinde Karahisar vardır fakat en ünlüsü olan bu şehir Afyonkarahisar veya Karahisar-ı Sahib olarak anılır. Bursa Vilayeti'ne bağlı olan ve bu vilayetin en güneyinde yar alan şehir, adını taşıyan sancak'ın merkezidir. Coğrafi bir durum olarak, İzmir ve Bursa'ya eşit uzaklıktadır.

Şehir konumu çok güzel, muazzam bir kayanın dibine inşa edilmiş ve geniş bir ovaya hâkimdir. Bu kayanın zirvesinde Türk yapımı eski bir müstahkem kalenin kalıntıları şehrin adını destekler. “Kara kale-Karahisar”

Şehrin nüfusunun çoğunluğu Müslüman olup, yaklaşık 13.000 Türk, 5.000 Ermeni ve 300'ü Rum olmak üzere toplamda 19.000 civarında bir nüfusa sahiptir.

Tarihe göre Troya savaşının yaşandığı yerden bu bölgeye gelen bir Makedon kolonisi, modern Karahisar'dan başkası olmayacak olan Synnada şehrini kurmuş ve daha sonra mermer üretimi ile ünlenmiştir. Buradaki ocaklardan çıkan mermerin birçok örneği bugün Ayasofya camisini süslüyor. Şehre pek uzak olmayan bu ocakların işletilmesi, Bizans imparatorları dönemine kadar sürdü. Günümüzde ocaklarda hala çalışılıyor, ancak sınırlı bir şekilde ve ihracatı yapılmıyor... Demiryolunun inşası, buradan çıkarılan bu muhteşem mermerin satışını kolaylaştırabilir.

Afyonkarahisar'da 10 cami, 2 Ermeni kilisesi ve 3.500 ev var. Kentin kendine ait bir tarihi yoktur. Eski Frigya'da önemli bir yerdi. 1200'lü yıllarda Selçuklu topraklarının bir parçasını oluşturmaya başladı. Adını bu dönemden almıştır. Karahisar daha sonra Türk (Osmanlı) topraklarına bağlandı.

Daha önce Karahisar'ın ihracatının ağırlıklı olarak hububat ve afyon'dan oluştuğunu söyledik. Çok pahalı olan bu son ürün (Afyon) kalite olarak en iyisidir. Yıllık tahıl hasadı yaklaşık 4,300,000 hektolitreye tahmin edilmektedir.⁴ Tahıllar arasında önem sırasına göre; buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır vb. Diğer ürünler ise; fasulye, nohut, keten tohumu, pamuk, susam, üzüm ve genel olarak meyveler; üzüm, kestane, ceviz vb. Arazinin genel olarak tarıma uygun olduğu yukarıdaki bilgilerden görülebilir.

İklim gelince, hijyen açısından çok sağlıklıdır, ancak oldukça tutarsızdır, mahsuller sık sık zarar görür. Komşu bölgelere göre seyrek ağaçlıktır, neredeyse hiç ağaç yoktur.

Yaklaşık 17.000 kilometrekarelik bir alana sahip olan Karahisar sancağı, 4 kazaya ve 8 nahiyeye bö-

lünmüştür."

Malumat Dergisi, 1895 yılının Afyonkarahisar'ına dair önemli bilgiler vererek şehri tanıtmış. Yazıdan Afyonkarahisar'ın önemli bir tahıl ambarı olduğunu anlıyoruz. Zaten demiryolu şirketleri de bu tür avantajları (tahıl nakliyesi vs.) analiz ederek demiryolu imtiyazlarını almışlar, yatırımlarını buna göre yapmışlardır.

Yine yazıdan da anlaşıldığı üzere Afyonkarahisar'ın önemli doğal varlığı olan ve bugün de şehrin en büyük ihracat kaynağı olan mermer ocaklarının o dönemde çok sınırlı bir şekilde ancak yerel ihtiyaçlar için çalıştırıldı-

ğını öğreniyoruz. Demiryolunun inşası ile mermer ocaklarının yurtiçi, yurtdışı pazarlara açılabilmesi, daha aktif çalışabileceği öngörülmüş olsa da bu maalesef demiryolu bu beklentiyi karşılamamıştır. Bunda demiryolunun İscehisar ilçesinde bulunan mermer ocaklarına uzak olmasının payı büyüktür. Mermer ocakları ancak 1950'li yıllardan itibaren karayolu taşımacılığının artması ile işletilmeye başlanmış, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren ihraca yönelmişlerdir. Günümüzde demiryolu hattının İscehisar ilçesine bir iltisak hattı ile bağlanması gündemde olup, bu düşünce gerçekleştiği takdirde 125 yıllık bir hayal gerçeğe dönüşmüş olacaktır.

İlimizde o dönemde ekilen tahıllar arasında gördüğümüz keten tohumu 1940'lı yıllardan itibaren ekimi yasak ürünler statüsüne alındı ve ancak 2016 yılında kısmen kontrollü bir şekilde ekimi serbest bırakıldı.

Dergide yer verilen yazının ana konusunu teşkil eden demiryolunun şehre ulaşması Afyonkarahisar'ın şehir yaşamında önemli değişikliklere sebep oldu. Şehrin İstanbul'la bağlantısını sağlayan hattın açılışından iki yıl sonra 20 Ekim 1897'de İzmir'le bağlantısını sağlayan "Kasaba" demiryolu hattı da faaliyete geçti. Böylelikle Afyonkarahisar iki istasyonlu bir şehir haline geldi ve yine Osmanlı İmparatorluğu'nun iki büyük liman şehri ile bağlantısı sağlandı. Bu sayede Afyonkarahisar'ın ticareti canlandı, nüfusu arttı.

Görüldüğü üzere dönemin Osmanlı matbuat hayatında önemli yeri olan bu tür dergilerde yer alan yazılar, şehrin geçmişi hakkında araştırma yapanlar için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

⁴ Hektolitreye ağırlığı, 100 lt buğdayın kg cinsinden ifadesidir.

AFYONKARAHİSAR'IN KUMRULARI

SÜLEYMAN KARAKUŞ*

Bu yazıda, sizlerle Afyonkarahisar'ın, hemşerilerimizin vakte yani zaman kavramına, onun değerine, zamanı değerlendirmeye ve yönetmeye verdiği önemle ilgili olduğumu düşündüğüm bir yaşamışlığı, unutulmasın diye, biliniyorsa da hatırlansın diye paylaşmak istiyorum. Hatırlarsanız, bir önceki yazımızda şifahi kültürü canlı tutmayı, belgelemeyi, yaşatmayı Taşpınar'ın önemli bir görevi olarak görüyoruz demiştik. Önemsediğim ve sizlerle paylaşmak istediğim bu anekdotu Afyon Kocatepe Üniversitemizden bir hocamız aktarmıştı. Olay şöyle:

1997 yılında bir yaz sabahı, sabah namazı sonrası camiden çıkmış, Örnekevler Camii cemaatinden rahmetli Hasan ŞATİREL ve yanılmıyorsam Mehmet ATAY (büyüklerimize rahmet diliyorum) ve bana olayı aktaran akademisyen hocamız evlerine doğru birlikte yürüyorlar. Gün doğumunun yaklaştığı o anlarda beraber yürürlerken, kumruların sesleri üzerine bu büyüklerimizden birisi tarih, ay gün gibi detaylar da vererek bir olayı anlatıyor. Ama hocamız “not almadığım için kesin tarihleri hatırlayamıyorum” diyor. Hocamıza bu hatırayı anlatan büyüklerimiz rahmetli olmuşlar. Olayın bizim için öncelikli yanı zaten gün, ay ve kişiler olmadığından bunu çok önemli bir eksiklik gibi görmedim. Olay şehrimizin kimliği ve hafızası için önemli ve şöyle. O büyüklerimizin anlatışıyla olay şöyle:

1930'lu, 1940'lı yıllarda Afyon'da kumru yok. Bunu bir görev gereği İzmir'e gidince gördük. İzmir'de bizim çok hoşumuza giden bu kuşun sesi dikkatimizi çekti, gün içinde bu sesi hep izledik; sanki belli vakitlerin ilan edicisi, hatırlatıcısı gibi içli içli öten bu sesin sahibi olan kuşu sorduğumuzda “kumru” olduğunu

öğrendik ve “bu kuşlar neden Afyon'da yok” diye hem iç geçirdik, hem de içimizden böyle bir düşünce geçti. Döndüğümüzde bunu tanıştığımız Afyon eşrafı ve yerel yöneticiler ile paylaştık. Anlattığımız kişilerden gidip gördükleri yerlerde kumruları fark etmiş olanlar vardı. Bu işi önemseyen bir kaç kişi olarak Afyon'a kumru getirmeye, kumrularla yaşamaya ihtiyacımız olduğuna karar verdik ve İzmir'den gidip kumru getirdik ve onları çoğalttık, şehrimize saldık. Ve o kumrular yavaş yavaş da olsa zamanla şehrimizin her yerinde sesleri duyulur, kanat çırpışları görülür hale geldiler. Şimdi her köşede onları görebiliyor, sesleriyle dinleniyor, vaktin dönüm noktalarına şahitlik edişleriyle huzur buluyoruz.

Anekdot böyle...

Bu büyüklerimizi, şehrimizi “kumrularla yaşanan Afyonkarahisar” haline getirmeleri sebebiyle teşekkür ediyor, muhabbetle, rahmetle anıyorum. İyi ki kumrulara muhabbet duymuşlar, onları getirmişler, onlarla yaşamamıza vesile olmuşlar. Düşünüyorum da kumru seslerinin oluşturduğu harmoniyi şehrimizden bir anda kaldırsak sanki hayatın tadı kalmayacakmış gibi geliyor... Bu hissi yurtdışında (Avrupa'da) ezan sesi duyulmayan yerlerde kaldığımda, bulunduğumda da hep hissetmişimdir. Ezanımızın “Unutma, aslını unutma, hedefini unutma, yurdunu unutma” dercesine gün içindeki ruhumuzu saran seslenişinin nasıl bir terapi, nasıl bir yenilenme, nasıl bir huzur, nasıl bir

kurtuluş olduğunu, hele günümüzdeki “merkezi ezan” sistemiyle daha güçlü hissediyor, yaşıyoruz. Çünkü Ezanımız bizim ortak omurgamız: Bu ezanlar ki şehadetleri Din'in temeli...

Gelelim kumrulara, Afyonun kumrularına...

Kanaatimce kumru sesleri günün ilk ışıklarıyla; özellikle de güneşin doğuşu anında duyabileceğimiz en arkadaşça, en sıcak, en ruhu okşayan seslerdendir. İnsana huzur veren bu sesin bu güzelliğin günün belli saatlerinde ritmik olarak tekrarlanıyor olmasını severiz. O seslere “yusufluk” diyerek öttükleri gibi değişik anlamlar verildiğini de duymuş olabiliriz. Belki bir gün kuşdilini bilen Süleyman (as) gibi bir kul bize gerçekte ne dediklerini de açıklar, kim bilir? Ama onların çıkardıkları “kısa, uzun, kısa” ritimli “gu guuk guk” sesini, hafif mat, hafif derinden gelen bu sesi hayatımızın her güzel sabahının selamı gibi hepimiz almışızdır... Derin hafızamızdaki lahuti sesler arasındadır bu ses...

Aslında kumrular sadece sesleriyle değil görüntüleriyle, kanat çırpışlarıyla da çok hoş bir his oluşturur insanda; sesiyle, duruşu ve hareketleriyle her daim huzur veren bir kuştur kumrular... Elbette, çok çevik olamadıkları için kediler tarafından kolayca avlanışları hüznü veren ve sık karışlaştığımız bir durum... Böyle olsa da, bize acı gelen ama besin döngüsü işleyişine ait bu sünnetullahı da alıp kabul etmişizdir; sonuçta ölümlü dünya...

Kumruların her gün istisnasız, belirlenmiş vakitlerde birlikte bir konser ruhuyla gerçekleştirdikleri senfoni aslında tadına doyum olmayan bir zaman yönetimi tekniğidir. Ağaçların arasından birden yükselen “gu guuk guk” sesi, eğer tasavvufa biraz meyilli iseniz size “Hu, Huuu, Hu” gibi gelecektir. Hatta bu ötüşlerin çoğu zaman minarelerde çifte ezan okunması gibi bir yöntemle olduğunu da fark edersiniz. Birisi öttüğünde hemen bir iki ağaç ötede dinlenen diğer kumrunun karşılık vericesine “Hu Huuu Hu” dercesine “Gu guuk guk” dediğini, o susunca diğerinin başladığını, bu üç beş dakika süren ve gün içindeki zaman dönüşümünde tekrarlanan senfoni esnasında izler ve müthiş bir hazla kendinizi HU dediğimiz zamanın sahibinin sonsuz ilim okyanusunda yüzüyor bulursunuz... Bu esnada yüzünüz ve kalbinizin tatlı bir hüznü-tebessüm

karışımına büründüğünü de hisseder, görürsünüz...

Bütün hayvanlar gibi kumrular da insana ikram edilmiş, ona hayatında arkadaş kılınmış, onun korumasına emanet edilmiş en güzel hediyelerden biri; varlıklarıyla, sesleriyle, hareketleriyle... Hatta fark edin, eğer hayvanlar olmasa, biz bilim ve teknoloji geliştirirken taklid edeceğimiz misaller olmayacağından ilerleme konusunda çok, çok gerilerde olacaktık deyip bu parantezi kapatalım. Bazen, dinlenmek veya motive olmak gibi amaçlarla yunus balığı sesi, rüzgâr sesi, deniz dalgalarının sesi gibi sesler dinleyenler duyarız, belki kumru sesi de böyledir, ne dersiniz?

Evet, bizler şehrimize kumruları getiren o büyüklerimiz sayesinde çocukluğumuzdan beri, kahvaltı sofrasında bu sesi hep duyduk, uzun yaz günlerinde yorulup bir kenara oturduğumuzda aynı seslerde yeni bir vaktin giriyor olduğunu fark ettik, hissettik... Belki de bu sebeple kumruların yuvalarını biraz kutsal gördük; yuvalarını, yumurtalarını koruduk, kumru yuvalarını ve yavrularını kargalardan korumaya çalıştık... Kumrular korkmasın, tedirgin olmasın diye pencereyi açmamak, balkona çıkmamak, onları perde arkasından derin bir hazla ve muhabbetle seyretmek belki birçoğumuzun yaşadığı anılardır... Bu sebeplerle, kumruları ve seslerini iç geçirerek anlattığımızda boş bakanlar olmuşa üzölmüşüzdür. İnsanı tedavi eden, huzur veren, umut veren hatta dozunda hüznü veren bu sesleri fark etmemeyi bir kayıp gibi gördüğümüz için. Kumruları fark etmemiş arkadaşlara öneririm. Sabah erken saatlerde, şehrin trafik ve kalabalığının gürültüsü başlamadan (en iyisi sabah namazı vakti, gün doğumu anları) ağaçlık bir yerde veya mahallenizdeki ağaçlarda veya sakin bir balkondaki bu sesleri fark edin ve dinlenilebilecek en güzel seslerden biriyle güne başlayın, daha önemlisi zamanı yönetmeyi bu doğal uyaranlarla öğrenin, onlar bu konuda öğretmenimiz olsunlar... Muhiddin Arabî (ra) “Ben öğrencilik yıllarımda derse, konuya konsante olmakta zorlanan biriydim, bir gün avına dikkat kesilmiş bir kediye gördüm ve kendimden utandım, kedi o konuda benim hocam oldu” der... Son söz: Kumrular bizim için sesleriyle, ötüş ritimleriyle canlı, ahenkli, estetik tavırlarıyla; bıkmayan, usanmayan, sabırlı, azimli ve muhabbetli canlılarıyla birer zaman yönetimi ve tefekkür öğretmenidir. Şehrimiz onlara geç kavuşmuş, kıymetini bilelim ve kaybetmeyelim ki zaman farkındalığına ve tefekkür atmosferimize destekleri sürsün, bizi tazelemeye, güncellemeye, huzur vermeye devam etsinler... Yani bize o konuda kalem olsunlar da onlardan da öğrenelim vesselam...

Edip Ali Baki'nın Namık Kemal'in Afyon'daki Günlerine Dair Yazılarına Ulusal Basınımızdan Bazı Yankılar

Hasan Tahsin GÜNEK

Namık Kemal'in (1840-1888) dedesi Abdülatif Paşa Afyonkarahisar'da mutasarrıf iken kızı Fatma Zehra Hanım 1848 yılında Afyonkarahisar'da vefat etmiştir. Fatma Zehra Hanımın vefat tarihi bazı kaynaklarda 1847 yılı olarak zikredilmektedir. Paşa, nakış işlemeli süslü mermer bir kabir yaptırarak kızını Mevlevi Camii avlusundaki kabire defin ettirmiştir. Ancak aradan geçen onlarca yıl içinde şehirde yaşanan yangın felaketlerinde Fatma Zehra Hanımın kabri de orada mevcut olan diğer kabirler gibi zarar görmüştür. Cami avlusunda harap bir vaziyette duran mezar taşları 1920'li yılların sonlarına doğru cami içlerinde olan mezarlar kaldırılırken toplanarak cami avlusunun bir köşesine geliş güzel bırakılmıştır.

Namık Kemal
Avrupa'dan dönüşünde.

Afyonkarahisar halk kültürü, inanışları, gelenek ve görenekleri ve tarihi gibi konular üzerine çalışıp araştırmalar yapan eski Afyon Lisesi öğretmenlerinden Edip Ali Baki (1896-1959) Afyonkarahisar'daki Mevlevi (Türbe) Camisinde Namık Kemal'in annesinin kabir taşını bularak mezar yerini tespit etmiştir.

O güne kadar Namık Kemal'in annesinin nerede ve ne vakit öldüğü bilinmediğinden Namık Kemal'in iki yaşında öksüz kaldığı kitaplarda yazılmakta ve öyle de bilinmekteydi. Edip Ali Baki tarafından 1938 senesinde bugünkü Mevlevi-Türbe Camisi bahçesinin bir köşesinde bulunan Namık Kemal'in annesi Fatma Zehra Hanımın mezar taşındaki bilgiler ve diğer ortaya konulan malumatlar, o güne kadar bilinen ve yazılanların aksine Namık Kemal'in 1840 yılında doğduğunu 8 veya 9 yaşlarında annesinden yetim kaldığını ortaya koymuştur.

Baki, Namık Kemal ve ailesinin Afyonkarahisar'da yaşadıkları döneme ilişkin araştırmalarını derinleştirerek daha başka bilgi, belge ve kaynaklara ulaşıp. Ulusal basında bu araştırması hakkında haberler yayınlanır.¹

¹"Annesinin mezartaşı Afyonkarahisar'da bulundu.", Cumhuriyet Gazetesi, 16 Birincikanun 1940, s.2 ve "Namık Kemal'in annesinin kabir taşı bulundu." Enson Dakika Gazetesi, 16 Bi-

Ayrıca Edip Ali Baki, Namık Kemal'in Afyonkarahisar'daki günleri ve annesinin burada vefat ettiğine dair araştırmaları sonucunda elde ettiği bilgi ve belgeleri, Namık Kemal'in yüzüncü doğum yıldönümü münasebetiyle ulusal gazetelerde yayınlar.² Yine Taşpınar dergisinde de konuyla ilgili yazılar yazar.

EDİP ALİ BAKI'NIN ÇALIŞMASININ TEMELİNİ OLUŞTURAN HUSUSLAR

Namık Kemal

Edip Ali Baki, Namık Kemal'in ve ailesinin Afyonkarahisar'da geçirdiği günlere ilişkin çalışmasının temelini:

- 1- 1938 yılında bulduğu, Namık Kemal'in annesine ait mezar taşı,
- 2- Afyon'da, Gedik Ahmet Paşa kitaplığında, Namık Kemal'in annesi Fatma Zehra Hanım adına kayıtlı vakıf birkaç kitap,
- 3- Afyon Şer'iyye sicil kayıtları,
- 4- Bir Tebrik-i Sâl manzumesi,
- 5- Bir memuriyet teşebbüsü,
- 6- Namık Kemal'in çocukluğuna, Afyon'daki hayatına ve hayatının son zamanlarına dair, mahallî bir kaç hatıra ve rivayete dayandırır.

Edip Ali Baki konu hakkındaki yazılarında büyük vatanperver Namık Kemal'in çocukluğunda Afyon'da bulunduğu, Afyonkarahisar'da vefat eden annesi Fatma Zehra Hanımın yine Afyonkarahisar'da defnedilmiş olduğuna ve Namık Kemal'in iki yaşında değil; sekiz veya dokuz yaşındayken öksüz kaldığına değinir.³

Baki, yukarıda sayılan hususlara dayanarak Namık Kemal ve annesi hakkında, şimdiye kadar yazılmamış ve basılmamış doğruluğuna güvenilen bazı belgelere dayanan bilgileri tesbite çalışacağını söyle-

rincikanun 1940, s.2

² "Namık Kemal'in annesi nerede yatar.", Cumhuriyet Gazetesi, 24 Birincikanun 1940, s.4 ve "Annesinin Kabri Afyon'da Bulundu", Ulus Gazetesi, 21 Birincikanun 1940, s.4 ve "Namık Kemal'e dair yeni vesikalar", Cumhuriyet Gazetesi, 24 Birincikanun 1941, s.2

³ Edip Ali Baki, "Namık Kemale Dair Yeni Vesikalar", Taşpınar Dergisi, Şubat 1942, Sayı:87, s.5-7

yerek araştırmalarının sonuçlarını bu minvalde sıralar. Buna göre Bakı:

Namık Kemal'in dedesi, Abdüllâtif Paşanın 1263 hicri yılında Afyon'da Muhassıl (mutasarrıf, mütesellim, vali vekili) olarak bulunduğu, o tarihlerde Afyon Müftüsü olan Keskinogullarından merhum Hasan Ekmel Efendi'nin, Abdüllâtif Bey'e yazdığı bir tebrik-i sal manzumesinden anlaşıldığını, aynı zamanda Abdüllâtif paşanın padişah Abdülmecid'e intisap (bağlılık) derecesini, şiir ve edebiyata meylini ve kızının vefatından bir veya iki sene evvel Afyon'a geldiğinin anlaşıldığını belirtir.⁴

Bakı, yine bu yazının başka bir yerinde, Afyonlu Tahir Ağa adında bir şairin Abdüllâtif Bey'e methiye yazdığını ve onun dostları arasında olduğuna işaret ettiğini söylüyor.⁵

Edip Ali Bakı'ya göre; Abdüllâtif Bey, eşi Mahdume kadın, damadı olan Mustafa Asım Bey, kızı Zehra hanım ve torunu Mehmet Kemal ile mesut bir hayat sürmektedir. Ancak, bu mutlu günleri Abdüllâtif paşanın kızı ve Namık Kemal'in annesi Fatma Zehra hanımın Hicri 1264 yılı Şevval ayı başında yani Ramazan Bayramında ölmesiyle son bulur. Gayet üzgün olan Abdüllâtif paşa kızını o devirde de en itibarlı bir yer olan Mevlevi dergâhının bahçesine defneder. İstanbul'da ihzar edilmiş (hazırlanarak getirilmiş) mermer sandukadan bir mezar yaptırır. Aynı zamanda bu mezara, o devrin şairlerinden olan ve İstanbul'da ikamet eden "Mahvi" namında bir zata kitabe yazdırır.⁶

Bakı, Afyon'da Hicri 1291 ve 1318 yıllarında yaşanan yangınlarda Mevlevi dergâhının yandığını, bu yangınlardan Fatma Zehra Hanımın kabrinde etkilenerek harap olduğunu ve 12 yıl evvel cami içindeki kabirler kaldırıldığı sıralarda, bu mezar taşlarının yerlerinden alınarak cami avlu ve bahçesinin muhtelif yerlerine, rastgele bırakıldığını söylemektedir.

Buradan Edip Ali Bakı'nın söylediklerinden Mevlevi (Türbe) camisi içindeki mezarların 1929 yılı civarında kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Bakı, araştırması sırasında Fatma Zehra Hanımın mezarından geriye kalan mevcut parçaları ise:

-Bir adet kitabeti büyük, baş taşı.

-Bir adet sandukanın çiçekli kabartma, yekpare

Namık Kemal'in Babası
Mustafa Asım Bey

yan cephe taşı.

-İki parça sandukanın kırık diğer cephe taşı.

-Ayak tarafındaki yazısız karşılık taşı olarak kaydeder.

Edip Ali Bakı, Fatma Zehra Hanımın kabir yerini tarif ederken, caminin iç kapısının merdiven sahanlığındaki eşiklere bitişik, üçüncü ve dördüncü basamakların hizasına gelen yerde yanlısız olarak tespiti imkân vermekte olduğunu belirtir.⁷

E. Ali Bakı, Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesinde mevcut yazma kitapları, kütüphane memuru Bekir Sıtkı Sencerin yardımı ile tetkik ettiği sırada ise (1668) numarada mukayyet(kayıtlı) ve Mevlevihane Kütüphanesinden müdevver (devredilen), yazma kitaplar arasında Feridettin Attarın (Mantıkuttayr) adlı kitabının baş kapağının içinde kalın bir sülüs yazı ile yazılmış bir kayıtn dikkatini çektiğini anlatır. Kayıtta:

"Vakfı Fatimatüzzehra Binti Abdüllâtif Muhassıl Kütahya Bedergâhı şerif- hazreti Sultan divanı kuddise Sirrehu Sene 1264 - L. 2" yazmaktadır. Bakı, aynı zamanda kitabın bir iki yerinde Fatma Zehra mühürü basılı olduğunu gördüğünü ve mezar taşı ile bu kitap-taki tarihlerin aynı olduğunu fark ettiğini ifade eder.⁸

Mezar ve vakıf kitaplardan sonra Namık Kemal hakkındaki araştırmalarını derinleştirerek, onun çocukluğuna ait bilgileri tespit etmeye çalıştığını söyleyen Edip Âli Bakı, Namık Kemal'in çocukluğunu bilenlerden nakledilen bazı halk bilgi ve rivayetlerine dayanarak onun çocukluk yıllarını anlamaya yarayabilecek bilgiler aktarmaktadır. Kendisine anlatılanlara göre, Namık Kemal, Afyon mevlevi dergâhı neyzen başı Coşkun Dede'den "sema" çıkartmıştır.

Yine Bakı, Coşkun Dede'nin muasırlarından olan, aşçıbaşı Hacı Ali Dede de Namık Kemal'in küçüklüğünü pekiyi tanıır ve hatırlarmış, ihtiyarlık devrinde, onun yanında Kemal'in namı hürmetle zikredilince: "Namık Kemal! Kemal! Kemal! Büyük adam! deyip duruyorsunuz. Hacı Lâtif Efendinin kızının çocuğu idi! Pek yaramaz, haşarı bir şeydi!" dermiş diye yazıyor.⁹

Edip Ali Bakı, Namık Kemal'in, büyük babası ile Afyon'dan ayrıldıktan sonra ise, İstanbul, Kars, Sofya gibi yerleri gezdiğini ve babası Mustafa Asım Beyin Namık Kemal'in son zamanlarında da hayatta olduğunun bilinmekte olduğunu naklediyor.¹⁰

⁴ Edip Ali Bakı, "Namık Kemal'in Afyon'da Medfun annesi ve kendi çocukluğu hakkında", Taşpınar Dergisi, Ağustos 1941, Sayı:86, s.2

⁵ Edip Ali Bakı, a.g.m., Taşpınar, Ağustos 1941, Sayı:86, s.3

⁶ Edip Ali Bakı, a.g.m., Taşpınar, Ağustos 1941, Sayı:86, s.3

⁷ Edip Ali Bakı, a.g.m., Taşpınar, Ağustos 1941, Sayı:86, s.4

⁸ Edip Ali Bakı, a.g.m., Taşpınar, Ağustos 1941, Sayı:86, s.5

⁹ Edip Ali Bakı, a.g.m., Taşpınar, Ağustos 1941, Sayı:86, s.7

¹⁰ Edip Ali Bakı, a.g.m., Taşpınar, Ağustos 1941, Sayı:6, s.6

Namık Kemal'in annesi Fatma Zehra Hanımın Mevlevi Camii bahçesindeki kabri.

Edip Ali Bakı, araştırmaları sırasında elde ettiği yeni bilgi ve belgeleri "Namık Kemal'e Dair Yeni Vesikalar" başlığı altında Taşpınar Dergisinde yayınladı. Bu yazısında, Afyon'da iki buçuk yıl kalan ve annesini Afyon'da kaybeden Namık Kemal'in ve büyükbaba Muhasıl Abdüllatif Beyin Afyon'dan ayrıldıklarını, şeriyeye sicillerinde mevcut belgelere göre tespit ettiğini söylüyor.¹¹

Edip Ali Bakı, Taşpınar Dergisinde yayınlanan "Namık Kemal'in Çocukluğundan Yankılar" başlıklı bir başka yazısında ise "Büyük vatansever Namık Kemal'in Afyon'da geçen hayatına dair yetişebildiğimiz bütün bilgileri arayıp bulmak ve neşriyatımıza ilave etmek en büyük emelimizdir." diyerek, Abdüllatif beyin Hicri 1263, 1264 tarihlerinde Afyonkarahisar muhasıllı olarak görevli bulunduğu sırada kendileriyle temasları bulunan kimseleri aradığını belirtir. Bunlardan kendisine Namık Kemal ile ilgili anlatılan hatıralardan yazısında bahseder.¹²

Edip Ali Bakı'nın Namık Kemal'in çocukluğunun bir kısmının geçtiği Afyon günlerine dair araştırma yazıları edebiyat ve basın camiasında o dönem ve sonrasında epeyce ses getirmiştir. Bu çalışmasıyla ilgili olarak kendisini destekleyen olduğu gibi eleştiren yazılar da yazılmıştır. Ancak en sonunda edebiyat dünyamızın önde gelen şahsiyetlerinden olan Namık Kemal'in hayatının bir kısmının Afyon'da geçtiği onun araştırmaları ile ortaya konulmuştur.

¹¹ Edip Ali Bakı, "Namık Kemale Dair Yeni Vesikalar", Taşpınar Dergisi, Şubat 1942, Sayı:87, s.5-7

¹² Edip Ali Bakı, "Namık Kemal'in Çocukluğundan Yankılar", Taşpınar Dergisi, Nisan 1942, Sayı:88, s.71-73

EDİP ALİ BAKI'NIN ARAŞTIRMA YAZISININ ULUSAL DÜZEYDE YANKI BULMASI

Gazeteci Yazar Mustafa Ragıp Esatlı'nın Eleştiri Yazısı:

Edip Ali Bakı'nın, Namık Kemal'in Afyonkarahisar günlerine dair araştırma yazıları ulusal basında da ilgi ve alaka uyandırmış merhum Bakı'yı bu yönde hem destekleyen ve hemde eleştiren yazılar çıkmıştır. Bu yazılardan biri Eylül 1954 tarihli "Hür Türkiye" dergisinde gazeteci yazar Mustafa Ragıp Esatlı'nın (1896-1958) kaleme aldığı ve Edip Ali Bakı'nın Namık Kemal ve ailesinin Afyonkarahisar'da çocukluk günlerini geçirdiğine ve annesinin mezarının Afyonkarahisar'da bulunduğu yönündeki tespitlerine itirazlarını belirttiği "Namık Kemal'in annesi, Afyonkarahisar'daki Mezartaşı Kime Aid" başlıklı yazıdır.¹³ Yazar Esatlı yazısında, Edip Ali Bakı'nın tespitlerinden bahsederek şunları söylüyor:

"Evvelâ Namık Kemal'in annesi etrafında birkaç gün evvelki bazı gazetelerde ortaya atılan bir iddia üzerinde durmak istiyorum: Afyonkarahisar muhabirinin daha evvel Akşam'a (Akşam Gazetesi) gönderdiği halde tetkike muhtaç gördüğümüz için neşrini tehir ettiğimiz bir mektuba göre Afyon Lisesi Fransızca müallimi B. Edip Âli, Namık Kemal'in annesine ait, metrûk bir cami avlusunda bir kabir taşı bulmuştur. Taşın bir tarafında:

¹³ Mustafa Ragıp Esatlı, Hür Türkiye Dergisi, "Namık Kemal'in Anası, Afyonkarahisar'daki Mezartaşı Kime Aid", Eylül 1954, s.19-20 ve 32

Mustafa Ragıp Esatlı

"Ricali devleti aliyeden Karahisar-ı sahib muhassılı
saadetlû Abdüllâtîf efendinin kerime-i muhteremeleri"

Diğer cihetinde de:

"Cennetmekân Firdevs-i âşîyan merhum ve mağ-
furu lehâ Fatümetüzzehra hanımın ruhiyçün el fatiha.
Sene 1264 gurrei şevval" satırları mevcuttur."

Yazar Esatlı, (Edip Ali Baki'yi kastederek) muhabirimiz diyor ki: "... Şimdiye kadar büyük vatanperverin annesinin nerede öldüğü ve ölüm tarihi en yakınları tarafından dahi bilinmiyordu. Oğlu Ali Ekrem (1867-1937) merhum bile yazdığı Namık Kemal adlı eserde (... Kemalın validesi henüz genç yaşında iken vefat etti. Kemal iki yaşında anasız kaldı...) diye verdiği noksan malûmatla, büyük annesinin nerede ve ne vakit öldüğünü bilemiyor. Bu kitabe, aziz annenin Kemal'i sekiz dokuz yaşından evvel terketmediğini anlatıyor. Kemal'in Büyükbabası Abdüllâtîf Bey 1263 - 1264 hicri tarihinde Afyon'da mutasarrıf veya vali vekilliği ile bulunduğundan Kemal'in Afyon'da geçen küçük-
lük hayatına, annesinin münevver ve değerli bir Türk hanımı olduğuna ait vesikalara dair B.Edip Âli'nin bir tetkik yazısı neşredilecektir."

Esatlı yazısının devamında, Afyon'da bulunan bu mezar taşı, hakikaten Namık Kemal'in annesi Zehra hanıma mı? aittir. Sorusunu ortaya atarak bu konuyu araştırmak istediğini belirtiyor.

Esatlı; Şairin ailesine, özel hayatına ait en yetkili söz sahibinin oğlu merhum Ali Ekrem bey olduğunu belirterek, "Babasına ait yazdığı eserde, Namık Kemal'in çocukluğunun ilk yıllarını anne babası ile taşralarda memuriyetle gezen Abdüllâtîf Paşa'nın yanında geçirdiğini hikâye ederken mezar taşında yazıldığı gibi paşa'nın "Karahisar-ı sahib muhassılı" olduğuna, binaenaleyh (buna göre) Namık Kemal'in annesini Afyon'da kaybettiğine dair en küçük bir işaret yoktur."iddiasında bulunarak Edip Ali Baki'ya itiraz ediyor.

Yine Esatlı, Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem'in babasının vefatında yirmi dört yaşını doldurmuş bir genç olduğunu, babasının temas ettiği her türlü konuya muhatap olabilecek bir yaşta olduğundan Namık Kemal'in annesinin ölümü ve hangi şehirde öldüğüne dair bilgiye sahip olduğunu söylüyor. Ali Ekrem'in "Namık Kemal" adlı eserinde:

**///Paşa, yegâne kızından ayrılmak
istemediği için kendi Tekirdağı
mütesellimliğine tayin olununca
damadını da beraber alarak
Tekirdağı'na götürdü ve işte Kemal
orada doğdu. Kemal'in validesi**

**henüz pek genç yaşında iken
irtihal etti (öldü). Kemal iki yaşın
da anasız kaldı. Ve bittabi (doğal
olarak) kayınpederinin yanında
kalamayan babasından da mahrum
oldu. Büyük validesi Mahdûme
hanımın yanında bırakıldı..."**
şeklinde yazdığını söylüyor.

Esatlı, "Bu satırlardan da
anlaşıldığına göre şayet Kemal
Tekirdağı'nda doğduktan sonra
büyükbabası Abdüllâtîf paşanın
memuriyeti buradan başka bir
yere, meselâ Afyon'a nakledilip de
Zehra hanım orada vefat edeydi,
Ali Ekrem merhumun bunu meskût
(değınmeden) geçmesine imkân
yoktu. B. Edip Ali'nin Afyon'da
bulduğu mezar taşındaki tarihe
göre Kemal iki yaşında değil sekiz
yaşında annesini kaybetmiştir.
Hâlbuki babasına ait hâtıra ve
malûmatın en küçük teferruatında
bile titiz davranan Ali Ekrem
merhumun, nice zaman sonra vefat
eden Kemal'in pederi Mustafa
Asım Bey merhumdan tevsik
etmeden (doğrulatmadan) Zehra
hanımın Kemal'i iki yaşında öksüz
bıraktığını yazamazdı." İddiasında
bulunuyor.

Yazar Esatlı üzerinde durduğu ikinci bir hususu ise şu şekilde ifade ediyor:

Edip Ali Baki'nın yazısında
Afyon'daki mezar taşında
Namık Kemal'in büyükbabasının
unvanının "efendi" olarak
zikredildiğini, hâlbuki Namık
Kemal, daha Tekirdağında
doğmadan evvel, büyükbabası
Abdüllâtîf beyin bu şehre (paşa)
unvanını haiz olarak tayin
edildiğini, Edip Âli Baki'nın
"Kemal'in Afyon'daki küçüklük
hayatına dair" yazısında ise paşa
unvanını burada yani Afyon'da

**edindiğinin belirtildiğini” söylüyor.
Esatlı itirazlarını sıralamaya
devam ederek:**

“Namık Kemal’in oğlu Ali Ekrem’in, babası Namık Kemal’in büyük babasıyla doğduğu Kars, Sofya ve İstanbul’daki çocukluk dönemine ait ilginç bölümleri aktarırken Afyon’dan hiç bahsetmediğini, dolayısıyla Edip Ali Baki’nin Namık Kemal ve annesinin Afyon’daki hayatlarına dair ne gibi hatıralar bulduğu meraka şayandır,” diyor.

Edip Ali Baki’nin yazısında belirttiği hususlara karşı itirazlarını tek tek sıralamaya devam eden yazar Mustafa Ragıp Esatlı, tüm bunlara rağmen bu iddianın doğru olması ihtimalini düşünerek Namık Kemal’in torunu olan Nahide Büktaş’ın (1887-1962) bilgisine başvurduğunu söylüyor. Esatlı, yaptığı görüşmede Nahide Büktaş’ın *“Gerek kendisinin, gerek ablası muhterem Bayan Beraat Savut’un Abdüllâtif paşanın Afyon’da bulunduğu ve Namık Kemal’in annesini burada kaybettiğine dair aile büyüklerinden müntaki hiçbir malûmata malik olmadıklarını söyledi. Hususiyle Abdüllâtif paşanın “efendi” unvanıyla değil, “paşa” olarak tanındığını ilâve ettiler. Bayan Nahide bu hususta malûmatı olup olmadığını küçük kardeşi B. Numan Menemencioğlu’ndan da (1893-1958) telefonla sormak zahmetinde bulundu. Muhterem B. Numan Menemencioğlu Afyon’da bulunan mezar taşının Kemal’in annesine aidiyeti ihtimalinin kaydı ihtiyatla (doğruluğu şüpheli) telâkki edilmesi (görülmesi) icap ettiğini, Abdüllâtif Paşa’nın Kemal’le ve annesiyle beraber Afyon’da bulunduklarına ve Zehra hanımın Afyon’da vefatına dair hiçbir malûmatı olmadığını hemşiresine (kız kardeşine) bildirmişti.”* şeklinde verdiği bilgileri naklediyor.

Esatlı yazısının devamında, tüm bunların üstünde Namık Kemal’in annesinin ölümüne dair bilgileri sağlamlaştıracak daha kuvvetli bir delili olduğunu ve onu da kendisinin açıklayacağını söylüyor. Esatlı şöyle diyor:

“Ben de on yaşında iken Rumeli’nin uzak bir köşesinde annemi kaybetmiş, tahsil etmek maksadıyla babam tarafından annemin annesiyle İstanbul’a gönderilmiştim. İstanbul’a gelince öksüzlüğün bütün acılıklarını tattığım bir sırada ruhumdaki maraziyeti teşhis eden amcam Tahsin Paşa (1844-1916) (Namık Kemal’in kayınbiraderi) bu maraziyeti telkin suretiyle tedaviye ve fikrî terbiyeye bilhassa itina etmeğe başlamıştı. Bugün kendisini rahmetle yadettiğim bu zarif ruhlu, cidden münevver ve hali - âşına zat, bir taraftan beni münasip lisanla teselli ederken, diğer taraftan istikbalim için

beni teşçi etmeğe (cesaretlendirmeye) çalışıyordu. Tahsin paşa merhum, ömrünün sonuna kadar derin bir aşk ve hürmetle ağzından ismini düşürmediği eniştesi Namık Kemal’den bana sık sık bahsederdi.”

Hikmet Dizdaroğlu

Amcam bir gün bana demişti ki:

“Oğlum, insanlar annelerinin ve babalarının mezarları başında türbedarlık edip yetişmezler. Büyük insanların çoğu ebeveynlerini küçük yaşlarında kaybetmişlerdir. Meselâ Namık Kemal, henüz kendini bilmez bebek bir yaşta iken annesini kaybetmiş ve tıpkı senin gibi büyükannesiyle İstanbul’a gelmiştir.”

Amcamın öksüzlüğümü teselli için gösterdiği bu delilin mevzuumuza şiddetle taallûku (ilgisi) vardır. Vakiâ Tahsin Paşa, Namık Kemal’in annesi Zehra hanım merhumun Tekirdağ’da vefat ettiğini sarahaten (apaçık) söylememişti. Fakat bu sözden de istidlal (delille-re dayanarak bir hükme varmak) edilebilir ki:

Afyon’da bulunan mezar taşında ki tarihe göre: Kemal, sekiz yaşında öksüz kalaydı Tahsin Paşa, eniştesi için “kendini bilmez bebek bir yaşta” kelimelerini kullanamayacaktı.” diyor Mustafa Ragıp Esatlı, Afyon’da bulunan mezar taşının Namık Kemal merhumun annesiyle alâkası bulunmadığına dair edindiği malûmat ile bildiklerinin bundan ibaret olduğunu, ikinci bir yazıyla Namık Kemal’in meçhul kalmış hususî hayatına ait bazı bildiklerini nakledeceğini söyleyerek yazısını sonlandırır.

YAZAR HİKMET DİZDAROĞLU’NUN EDİP ALİ BAKI’YA DESTEK VEREN YAZISI:

Edip Ali Baki’nin Namık Kemal’in annesi ile çocukluğunu geçirdiği Afyon’daki günlerine dair araştırma yazısı üzerine yazar Hikmet Dizdaroğlu da (1917-1981) konuya dair bir yazı kaleme alır.¹⁴ Dizdaroğlu, 1950 yılında “Kitaplar ve Şahıslar: Namık Kemal Afyon’da” başlığı altında yayınladığı makalesinde “Afyon Lisesi öğretmenlerinden Edip Âli Baki’nin, mahalinde yaptığı araştırmalar sonunda, yeni vesikalar ve yeni bilgilerle Namık Kemal’in hayatının ilk dönemlerine ait, öteden beri süregelen bazı yanlış iddia ve kanaatleri düzelttiğini belirtir.

Edip Ali Baki’nin eserinin, kitap haline gelmeden önce de, basınımda yankılar uyandırdığı ve tartışmalara sebep olduğunu söyler. Baki’nin 24 Aralık 1940 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Namık Kemal’in doğumunun 100 üncü yıldönümü dolayısıyla, “Namık
¹⁴ Hikmet Dizdaroğlu, Kitaplar ve Şahıslar: Namık Kemal Afyon’da, Yıl:1950, s.16-18

Kemal'in Annesi nerede yatar?" başlıklı bir makalesinin yayınlanmış olduğunu hatırlatır. Bu makalede Baki'nin "Büyük vatanperver ve annesi hakkında, şimdiye kadar yazılmamış ve basılmamış bazı mevsuk (belgeye dayanan, doğru) malûmatı tesbite" çalıştığını belirtir. Tartışmalara sebep olan hususun, bu makalesinde ileri sürdüğü fikirlerin olduğunu, ama neticede bütün şüphelerin ortadan kalktığını ve Edip Ali Baki'nin vesikalara dayanarak ileri sürdüğü iddianın gerçekliğinin kesin olarak anlaşıldığını söyler. Dizdaroğlu, Edip Ali Baki'nin "Namık Kemal Afyon'da" adlı eserinin, adı geçen "Namık Kemal'in Annesi nerede yatar?" makalesinin vesikalarla genişletilmiş şeklinden ibaret olduğunu belirtir.

Yazar Dizdaroğlu, takdir ve övgüyle bahsettiği Edip Âli Baki'nin şahsı ve çalışmaları hakkındaki kanaatlerini ise şu sözlerle ifade eder. "Edip Ali Baki, kendi köşesinde sessiz ve mütevazî şekilde çalışan, sabırlı bir araştırmacıdır. Namık Kemal Afyon'da ne ilk eseri, ne de ilk araştırmasıdır. Eser ve makale halinde daha bir hayli çalışması vardır. Bilhassa Taşpınar dergisi, denebilir ki, onun şahsî gayreti sayesinde yayımına devam etmiştir."

Namık Kemal Afyon'a geldiğinde, 5 yaşında idi.

Yazar Dizdaroğlu, Namık Kemal'in 18 yaşına kaddaki hayatının bazı safhalarının iyice aydınlatılmamış olmasının belli başlı sebeplerinden biri olarak, bu yaşa kadar dedesinin yanında bulunması, buna mukabil, Abdüllâtîf Paşa'nın memurluk hayatının tam ve sarîh bir kronolojiye bağlanmamış olmasına bağlamaktadır. Yine Dizdaroğlu, Edip Âli Baki'nin eserinde bu konu hakkında kesin rakamlar verebildiğini söylüyor. Bu bilgilere göre, Namık Kemal'in dedesi Abdüllâtîf Paşa'nın (ki o sırada henüz Efendi'dir.), hicri 1262 (M. 1845) tarihinde, Tırhala sancağı mal müdürlüğünden Afyon sancağı muhassıllığına tayin edilmiş ve Abdüllâtîf Bey görevine 1845 yılı Mart'ında başlamıştır. Şu halde Namık Kemal Afyon'a geldikleri zaman, 5 yaşında idi. demektedir.

Ayrıca Dizdaroğlu, ortaya konulan vesikaların, Abdüllâtîf Efendi'nin Gelibolu, Tırhala ve İstanbul'da kaldıktan sonra Afyon'a geldiğini gösterdiğini, bu suretle, Namık Kemal'in Gelibolu'dan İstanbul'a giderek tahsile başladığı hakkındaki rivayetin kendiliğinden çürümüş olduğunu söylüyor.

Dizdaroğlu, Edip Ali Baki'nin çalışmasına ve ortaya koyduğu bilgi ve belgelere göre, Namık Kemal'in çocukluk zamanlarını şu şekilde özetlemektedir. Buna

göre: Abdüllâtîf Efendi ve onunla birlikte Namık Kemal, Afyon'da üç yıl Hicrî 1262, 1263, 1264 yıllarında (Fiilen iki buçuk yıl) kalmışlar. Abdüllâtîf Efendi'nin memuriyeti, H. 19 Şubat 1264 (8 Temmuz 1848) tarihinde Kütahya'ya nakledilmiş. Fakat bu Kütahya memuriyeti hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. 25 Şaban 1264 tarihini taşıyan bir vesikaya göre, Abdüllâtîf Efendi, "İngiltere tüccarından birisiyle" olan "ilişğini" kesmek üzere, İstanbul'a çağırılmıştır.

Fatma Zehra Hanım Vefat Ettğinde Namık Kemal 2 yaşında değil, 8 - 9 yaşlarında idi.

Dizdaroğlu; "Abdüllâtîf Efendi, ailesini Afyon'da bırakarak, tek başına İstanbul'a gidiyor. Yuvayı derinden sarsan feci olay da bu sırada vukua geliyor: Namık Kemal'in annesi Fatma Zehra Hanım, henüz sebebi bilinmeyen bir hastalık yüzünden, 1264 yılı Şevval ayının birinci günü ki bir bayram günüdür, ölüyor (1847- 1848). Demek ki, annesi öldüğü zaman, Namık Kemal, oğlu Ali Ekrem'in ileri sürdüğü gibi, 2 yaşında değil, 8 - 9 yaşlarında idi." diyerek Edip Ali Baki'nin tespitini destekliyor.

FATMA ZEHRA HANIM, AFYON'DA MEVLEVİ DERGÂHININ BAHÇESİNE DEFNEDİLDİ

Dizdaroğlu, Fatma Zehra Hanım'ın mezarı, Afyon'da Mevlevî Dergâhı'nın bahçesindedir. Ancak, 1291 ve 1318 yıllarında çıkan yangınlar, dergâhla birlikte mezarları da silip süpürmüş, yangından kurtarılabilen taşlar, cami avlu ve bahçesinin muhtelif yerlerine gelişi güzel bırakılmış, Edip Âli Baki, Fatma Zehra Hanım'ın mezar taşını, böyle mühmel (bırakılmış, ihmal edilmiş) bir durumda iken bulmuştur. Abdüllâtîf Efendi, başka sebeplerle birlikte, herhalde kızının ölümünün meydana getirdiği ruhî üzüntüden de olacak, Kütahya'ya gitmiyor. 4 Ekim 1848 de görevinden azlediliyor. Kütahya Muhassıllığından ayrılan Latif Bey, Namık Kemal'in Beyazıt Rüştîyesine devamına kadar geçen zaman zarfında İstanbul'da mı kaldı, yoksa tekrar başka yere gidip geldi mi? Namık Kemal dokuz yaşında Rüştîyeye kaydedildiğine göre Afyon'dan İstanbul'a avdette rüştîyeye girdiğine hükmedebiliriz. Fakat kızının ölümüyle elemli babanın İstanbul'dan çıkmadığını sanıyoruz." demektedir.

Yine Dizdaroğlu; Yazar Edip Ali Baki'nin, Afyon'un Namık Kemal'in ruhî gelişimi üzerindeki rolünü ise şu sözlerle belirttiğini söylüyor:

"Namık Kemal, Beyazıt Rüştîyesine 9 yaşında kaydedildiğine göre, onun Gelibolu'dan atlayarak değil, Afyon'dan İstanbul'a gidince mektebe girdiği ve

Valide rüştiyesinde Hocası meşhur Şakir Efendi'nin hayran kaldığı zeki Mehmet Kemal'in, ilk bilgisini Afyonkarahisar'da kendi aydın ailesi içinden veya meçhul hocalardan aldığını kabul, daha insafli bir hareket olur zannındayız."

Yazar Hikmet Dizdaroğlu; Edip Âli Bakı'nın araştırma yazısında, Namık Kemal'in çocukluğunu bilenlerden naklen, bâzı halk bilgi ve rivayetlerine dayanarak, onun ruhî grafiğini çizmeğe yarayan, bâzı malzeme de verdiğini söylemektedir. Yine, Namık Kemal'in, büyük babasının isteği üzerine Afyon mevlevi dergâhı neyzen başı Coşkun Dede'den sema çıkarttığını, "sema" öğrenmekteki üstün başarısı sayesinde Dede'nin ve dergâh muhitinin hayret ve takdirlerini kendi üzerine çekmiş olduğunun anlatıldığını satırlarına ekliyor.

FATMA ZEHRA HANIM MÜNEVVER VE OLDUKÇA BİLGİLİ BİR KADIN

Dizdaroğlu, Edip Ali Bakı'nın Namık Kemal'in annesi Fatma Zehra Hanımın münevver ve oldukça bilgili bir kadın olduğunu, Gedik Ahmet Paşa kitaplığına Mevlevihane kitaplığından devredilen kitaplar arasında ona ait bulunanların bunu açıkça göstermekte olduğunu söylediğini belirtiyor.

Dizdaroğlu, Edip Ali Bakı'nın eserinde, Namık Kemal'den seçilen mensur ve manzum birkaç örnekten sonra, resimler, hatıralar, vesikalar kısmında Nâmik Kemal'in dedesi, annesi ve kendisiyle ilgili bâzı vesikaların fotoğrafları yer almaktadır: İlâmların, vakıf kitapların Namık Kemal'in annesine ait olduğunu gösteren kısımlarının, Fatma Zehra Hanım'ın mührünün, mezar taşlarının, Namık Kemal'le ilgili birkaç resimle mezarının fotoğrafları bu arada zikredilebilir. demektedir.

HİKMET DİZDAROĞLU'NUN EDİP ALİ BAKI'NIN TESPİTLERİNE YÖNELİK BAZI ELEŞTİRİLERİ

Dizdaroğlu, Edip Ali Bakı'nın "Namık Kemal Afyon'da" adlı çalışmasını enine boyuna değerlendirdikten sonra ulaştığı sonuçları şu şekilde aktarıyor:

"Namık Kemal Afyon'da", tahmin ve istidlâllere (çıkarımlara) dayanılarak masa başında hazırlanmış bir eser olmadığı için, değeri büyüktür. Orada vesikalar konuşuyor. Gerçekleri, vesikaların dilinden öğreniyoruz. Müellif, muhakkak ki, araştırmaya, tetkik, tahkik ve kontrole geniş ölçüde yer ve önem vermiştir. Ancak, müellifin bütün dikkatine rağmen, bâzı yanlışlıkların ve birbirine aykırı fikirlerin önüne geçilememiştir." diyerek bunlar hakkında bazı örnekler veriyor.

Dizdaroğlu: Meselâ, (Namık Kemal Afyon'da) 13 üncü sayfada, Abdüllâtif Efendi'nin, kızının ölümün-

den bir buçuk ay sonra Kütahya'daki görevinden azledildiği yazıldığı halde, 20.nci sayfada tamamen aksi iddiada bulunularak, kızının ölümünden bir buçuk ay evvel görevine son verildiği bildiriliyor. Doğrusunun birincisi olduğunu, çünkü azli bildiren ferman 18 Zilkade 1264 tarihini taşıdığına, Fatma Zehra Hanım da Şevvalin 1 inde öldüğüne göre, azil keyfiyeti ölümünden sonra meydana gelmiş oluyor" açıklamasını getiriyor.

Yine Dizdaroğlu'nun tereddütlü gördüğü ikinci nokta ise Abdüllâtif Paşa'nın kızının ölümü sırasında Afyon'da bulunup bulunmadığı meselesidir. Bu konuya ise şu şekilde bir açıklama getiriyor:

13 üncü sayfadan bununla ilgili şu cümleyi alıyoruz: "Abdüllâtif, ailesini Afyon'da bırakıp İstanbul'a, gidiyor. Ve Ramazan ayının sonunda, bayram günü, Şevvalin 1 inde kızı Fatma Zehra ölüyor." Bu ifadeye göre, Abdüllâtif Efendi, kızının ölümü sırasında İstanbul'dadır.

Hâlbuki 20 nci sayfada ise, "Kızının ölümünden bir buçuk ay evvel (yukarıda açıkladığımız gibi, evvel değil sonra olacaktır) memuriyeti Kütahya'ya nakledilen Lâtif Bey Ramazanı niçin Afyon'da çıkarıyor?"sualini tevcih ederek, zımnen onun, kızının ölümü sırasında Afyon'da bulunduğu anlatılmış oluyor. Hangisi doğru? Abdüllâtif Efendi 25 Şaban 1264 tarihini taşıyan bir emirle İstanbul'a çağrıldığına göre, o zamanki yolların durumu, İstanbul'daki işlerin sonuca bağlanmasının zamana ihtiyaç göstermesi göz önüne alınırsa, kızının ölümü sırasında İstanbul'da bulunduğu fikri, akla daha yakın gelir. Ama bu da nihayet bir tahmindir ve her ikisi de vesikalarla ispata muhtaç bir durumdadır" açıklamasında bulunuyor.

Dizdaroğlu, tüm bunların dışında işaret edilmesi gereken bir diğer noktanın da, vesikaların bolluğu karşısında bu vesikalar üzerindeki tahlil ve açıklamaların yeter derecede yapılmaması olarak zikretmektedir.

Dizdaroğlu Edip Ali Bakı'nın Namık Kemal'in Afyon günlerine dair eseri hakkında en son olarak:"Bütün bu ihtirazî kayıtlara (çekincelere) rağmen, kitap, Namık Kemal'in çocukluk çağlarına ışıklar serpererek, öteden beri süregelen bazı yanlış iddia ve kanaatleri vesikaların yardımıyla, düzeltmiş; Dedesi, annesi ve şahsı hakkında bazı yeni bilgiler ortaya koymuştur. Bu, az şey değildir. Keşke herkes, Edebiyat tarihine bu ölçüde hizmet görmüş olsaydı !.."der ve Edip Ali Bakı'yı takdir ederek yazısını sonlandırır.

Namık Kemal ve ailesinin Afyonkarahisar'da bulunmuş olmaları ve annesi Fatma Zehra Hanımın ebedi istirahatgahının da burada olması şehrimizin tarihine değer katan oldukça önemli hususlardan biridir. Ede-

biyat tarihimizde önemli bir yeri olan Namık Kemal'in ilk eğitim ve öğrenimini burada almış olması dolayısıyla Namık Kemal'in kendinde Afyonkarahisar'dan izler taşıdığını iddia edebiliriz.

Aydın ve ileri görüşlü annesi Fatma Zehra Hanım'ın, o sıralarda Afyonkarahisar'da müftü olarak bulunan büyük âlim Buharalı Abdülvahid Efendi'nin, Afyonlu şair Tahir Ağa'nın, dedesi Abdülatif Efendinin isteği üzerine sema çıkardığı Afyonkarahisar mevlevi dergâhı neyzen başı Coşkun Dede'nin Namık Kemal'in çocukluk dönemi eğitiminde etkilerinin olduğu söylenebilir.

Hatta neredeyse Namık Kemal ile birlikte aynı dönemde Afyonkarahisar'a gelen Leskofçalı Galib'i (1829-1867) de bunlara ekleyebiliriz. Şöyle ki, daha sonraları Tanzimat Dönemi "Encümen-i Şuara" topluluğu şairlerinden olan Leskofçalı Mustafa Galib, Nisan 1845 yılında babasının zorunlu ikamete tabi tutulduğu Afyonkarahisar'a gelerek 1846 yılı ortalarına kadar burada kalır.¹⁵

Dolayısıyla Namık Kemal Afyonkarahisar'da iken her ne kadar daha küçük yaşlarda olsa da bir şekilde Leskofçalı Galib'le de temasının olmuş olabileceğini gözden kaçırmamak lazım gelir. Çünkü İstanbul'a döndükten sonraki dönemde Divan Kâtipliği ve Kaymakamlık görevlerinde bulunan Leskofçalı Galib, Sadaret Mektubi Kalemine girince burada Namık Kemal ile bir araya gelirler. Leskofçalı Galib, hem döneminin Divân şairleri üzerinde hem de Namık Kemal ve Recaizâde Mahmud Ekrem gibi yeni edebiyatçılar üzerinde önemli ölçüde etki bırakır.

Konuyla ilgili yazı yazarak Edip Ali Bakı'yı destekleyen yazar Hikmet Dizdaroğlu'nun da tespitlerinde belirttiği gibi Edip Ali Bakı edebiyat dünyamızın önde gelen şahsiyetlerinden olan Namık Kemal'in çocukluk dönemine ve ailesiyle Afyon'da kaldıkları günlere ilişkin yeni bilgi ve belgeler ortaya koymuş ve bunların ışığında o güne kadar bilinmeyen kimi hususlar Edip Ali Bakı sayesinde aydınlanarak kesinliğe kavuşturulmuştur. Edebiyat dünyamızın önde gelen tarihi şahsiyetlerinden olan Namık Kemal ve ailesinin Afyonkarahisar'da geçirdikleri ikibuçuk yıl ve annesi Fatma Zehra Hanımın mezarının burada bulunması gibi hususlar da şehrimiz kültür tarihi açısından oldukça önemlidir.

Numan Menemencioğlu

KİM KİMDİR?

EDİP ALİ BAKI:

1896'da Karaman'a bağlı Niğde sancağının Nevşehir kazasında doğdu. İlk ve orta tahsilini Nevşehir'de, lise eğitimini Niğde ve İstanbul'da yaptı. Fransızca öğretmenleri olarak Niğde'ye atandı. Buradan Konya'ya tayini çıktı. Kısa bir süre Eskişehir'de çalıştı ve 1931'de Afyon Lisesi öğretmenliğine atandı. Hayatının sonuna kadar burada kaldı. Başlarda yazılarında "Edip Ali İbnülmüntaz" ismini kullandı. Edip Âli Bakı'nın yanında "Edip Â. Gökpinar, E. Âli Gökpinar, E. Â. Gökpinar, Edip Âli, Edip Âli Gökpinar,"ı da kullandı.

Mustafa Ragıp ESATLI:

Gazeteciliğe 17 yaşında başlayan Esatlı meslek hayatı boyunca, başta Akşam olmak üzere, Cumhuriyet, Hürriyet, Son Saat, Son Posta, Sabah ve daha birçok gazetelerde çalışmıştı. Merhum Akşam gazetesinde 28 sene fasılasız çalıştıktan sonra Hürriyet gazetesinde Mehmet Reşid müstear (takma) ismi ile tarihî yazılar, Son Saat'te ise Mehmet Alioğlu müstear adıyla fıkralar yazmıştı. Babiâli'nin emektar gazetecilerinden Mustafa Ragıp Esatlı 14 Şubat 1958'de vefat etmiştir.

HİKMET DİZDAROĞLU:

Gazi Eğitim Enstitüsü edebiyat öğretmenliği, Türk Dil Kurumu Terim Kolu başkanlığı (1960-67) görevlerinde bulundu. 1937 yılından itibaren birçok edebiyat dergisi ile gazetede makale, sohbet, fıkra ve inceleme yazıları yazan Hikmet Dizdaroğlu, Türk edebiyat tarihi ve halk edebiyatı alanlarında yaptığı araştırma ve incelemelerle tanındı. Eleştirileri ve kitap tanıtma yazıları 1941'den itibaren Fikirler, Ülkü, Şadırvan, Hisar, Varlık, Türk Dili vb. dergilerinde yayımlandı. Yazılarında Şevki Durugöl adını da kullandı.

NUMAN MENEMENCİOĞLU:

Maliye Bakanı Menemenli zade Rıfat beyin oğludur. 1891 Bağdat doğumlu olmasına karşı nüfus cüzdanında 1893 yazılıdır. Arapça, Farsça, Fransızca ve Almanca bilir. Çeşitli ülkelerdeki dış temsilciliklerde görevlerde bulunmuş. 10 Ağustos 1942 den 15 Haziran 1944 tarihine kadar Dışişleri Bakanı olmuştur. 30 Kasım 1944 tarihinde Paris Büyükelçiliğine tayin olarak milletvekilliğinden ayrılmış, 13 Haziran 1949'da Portekiz Elçiliği görevini de üstlenmiştir. 1956 Kasım ayında emekliye ayrılmıştır, İstanbul milletvekili seçilmiş ve bir süre sonra vefat etmiştir.

¹⁵ İskender Pala, "Leskofçalı Galib", TDV İslam Ansiklopedisi, Yıl:2003, Cilt:27, s.140

BİZE ULAŞAN YAYINLAR

DÜNDEN BUGÜNE AFYONKARAHİSAR

Dergimizin editörü ve yazarı Hasan Özpınar'ın fotoğraflardan yararlanarak şehrin tarihi geçmişini araştırdığı eserlerine bir yenisi eklendi.

“Dünden Bugüne Afyonkarahisar-İşgal Günleri” adını taşıyan kitapta 1921-1922 yıllarında yaşanan Yunan işgaline dair 100 fotoğraf yer alıyor. Afyonkarahisar merkez ve köylerinde çekilmiş bu 100 fotoğrafın günümüz fotoğrafları aynı açıdan çekilerek bir karşılaştırma yapılmış. Bugün gezdiğimiz, yürüdüğümüz sokaklarda, caddelerde 100 yıl önce düşman askerlerinin bulunduğunu görmek insana acı verse de ibret verici bir eser olduğu muhakkak. Yazarın kendi yayını olarak basılan eserin özellikle yeni nesillerce incelenmesi şart.

İrtibat Telefonu: 0 536 359 20 50

DİNAR KÖYÜ'NDEN TERMAL BELDE YAYLABAĞI'NA

Editör-yazarımız Hasan Özpınar'ın 2. kitabı kendi kasabasına dair. Son yıllarda özellikle termal tesisleriyle gündeme gelen İhsaniye ilçemize bağlı Yaylabacı Kasabası'nın tarihi, kültürü kitaplaştırıldı. 1960'lı yıllara kadar Dinar Köyü ismi ile bilinen yerleşim yeri 2000'li yılların başından itibaren tamamlanacak.

ZAFERİN SESİ “İLK DERS” - ZAFER YOLU HİKÂYELERİ

Eğitimci Muhammet Öztürk'ün “Zaferin Sesi” adlı romanı geçtiğimiz günlerde yayımlandı. Kitapta Afyonkarahisar ile ilgili hem tarihi hem de kültürel değerler bir roman tarzında kurgulanmış. Eserin özellikle Kurtuluş Savaşı'nı yansıtan bölümleri dikkat çekici. Bir okulda yeni göreve başlayan tarih öğretmenin öğrencilerin tarihe bakışını değiştirmesini anlatan eser Abluka Yayınları' tarafından basıldı.

Muhammet Öztürk'ün 2. kitabı “Zafer Yolu Hikâyeleri” ismini taşıyor. Bu kitapta da Milli Mücadele döneminden yaşanmış öyküleri yer alıyor.

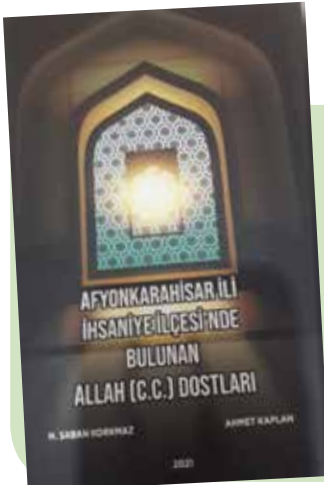
Her Türk'ün okuması gereken eserler internet ortamında temin edilebilir.

BENİM KÖYÜM ŞEHİR OLACAK

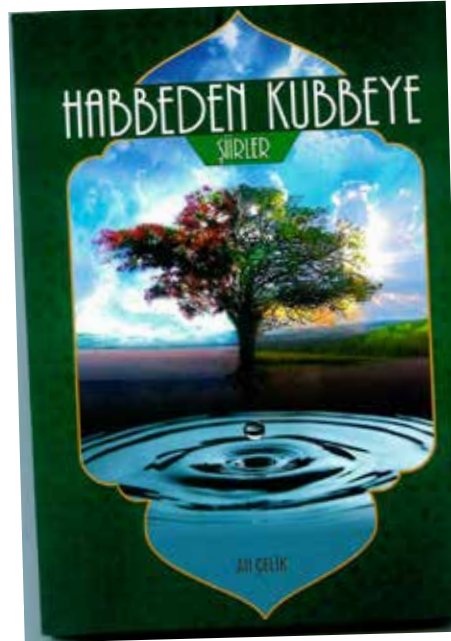
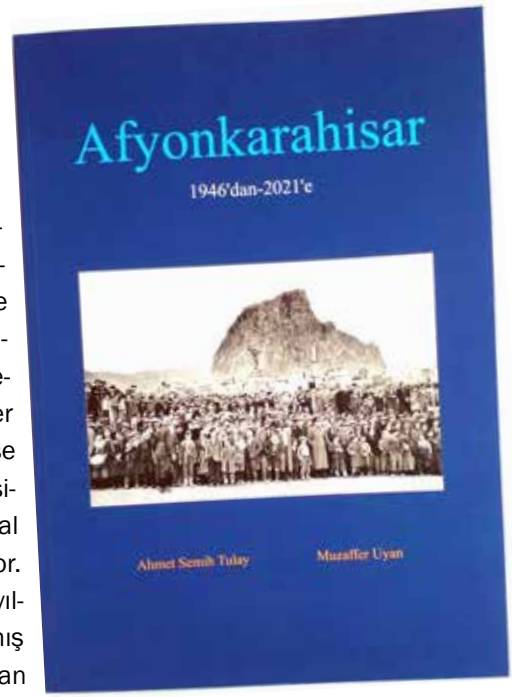
Afyonkarahisar'ın Ayazın Köyü son günlerde turizm konusunda önemli yatırımlara ev sahipliği yapıyor. Tarihi dokusu günyüzüne çıkarılan köy turizmle kalkınmanın öncüsü olacak.

Uzun yıllar eğitimci olarak görev yapan Veli Cengiz'in kaleme aldığı kitap, hocamızın geçmişte yaşadığı olayları, köy hayatını ve köylerin kalkınmasını anlatıyor. Kitap Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınlarının 71 nolu eseri olarak basıldı.

AFYONKARAHİSAR 1946'DAN - 2021'E

132 sayfadadan oluşan kitap 2 bölümden oluşuyor. Birinci bölümde 1946 yılında Hüseyin Orak tarafından yayınlanan Türkiye Kılavuzu'nun Afyonkarahisar ile ilgili bölümleri Tıpkı Basım olarak yer alıyor. İkinci bölümde ise Afyonkarahisar'ın 18 ilçesinin ekonomik, coğrafi, sosyal yönleriyle tanıtımı yapılıyor. Böylelikle 1946 ve 2022 yıllarının mukayesesi yapılmış oluyor. Kitap Muzaffer Uyan ve Ahmet Semih Tulay tarafından hazırlandı ve Afyonkarahisar kültür hayatına katkılarıyla bilinen İbrahim Alimoğlu - AKSAM tarafından yayımlandı.

HABBEDEN KUBBEYE- ŞİİRLER

Aslen Dazkırı Gökçek Köyü'nden olup uzun yıllardır şehir merkezinde yaşayan emekli Ziraat Mühendisi Ali Çelik'in şiir kitabı "Habbeden Kubbeye" adını taşıyor. Şairin genellikle dini, milli konulardan beslendiği şiirlerinin yanı sıra farklı konulardaki şiirleri de kitapta yer buluyor.

184 sayfadadan oluşan kitap şairin kendi yayını.

İrtibat Telefonu: 05357294908

İHSANİYE İLÇESİ'NDE BULUNAN ALLAH DOSTLARI

Bugün Anadolu'da hangi yerleşime gitseniz mutlaka geçmişten bugüne gelebilen türbe, yatırımlarla karşılaşsınız. Afyonkarahisar'da bu bakımdan zengin bir ilimiz. İhsaniye ilçemize bağlı 33 köyü inceleyerek buralarda bulunan türbe ve yatırımları yöre halkıyla konuşarak kayda alan Şaban Korkmaz ve Ahmet Kaplan bu çalışmalarını bir kitaba dönüştürdü. "İhsaniye İlçesi'nde Bulunan Allah Dostları" araştırmacıların kendi yayını olarak geçtiğimiz günlerde basıldı.

İrtibat Telefonu: 05053468214

TOKALI KAYA

Diz boyu kar, kapanan yollar kurtların hedefinde bir grup öğrenci. Frig Vadisinde zemheri ayazı, gürül gürül yanan sobanın başında sıcacık bir uyku hayali. Gece tek tek kaybolan insanlar, kabus gibi bir okul gezisi.

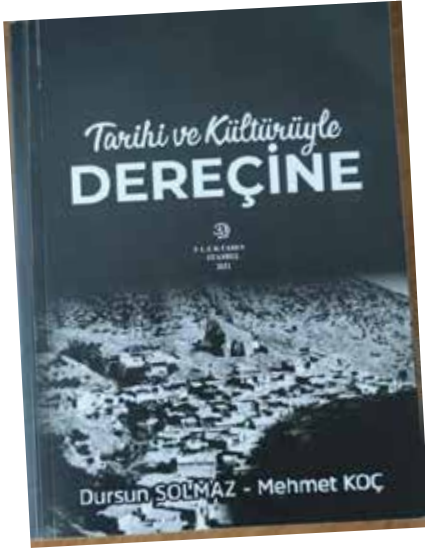
İçerdiği toplumsal mesajları, kurgusu, akıcı anlatımı, şaşırtıcı olay örgüsü, nefes aldırmayan gerilimi ve içimizden karakterleri ile Türk bilim kurgusu adına yeni bir kitap olan eser İscehisar'lı hemşehrimiz Uğur UKUT'un imzasını taşıyor. Odessa Yayınları'ndan çıkan kitap internet ortamında temin edilebilir.

DELİ FİŞEK (BİR KAYMAKAM ROMANI)

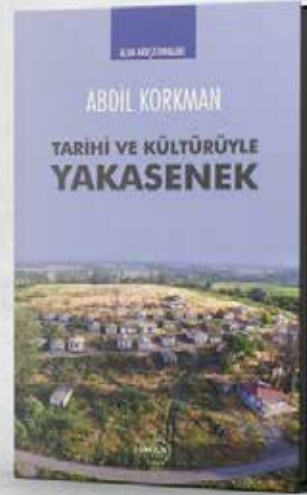
Afyonkarahisar'ın Milli Mücadele tarihinde büyük yeri olan ve heykelini dikip maalesef evini yıktığımız Yarbay Bayatlı Arif Bey'in hızlı geçen kısacık ömrünün son birkaç yılını anlattığı romanı geçtiğimiz günlerde yayımlandı. Edebiyat dünyasına geçtiğimiz yıl yayımladığı "Karıncanın Direnişi" isimli romanıyla giriş yapan Bayatlı yazar Yakup Bulut'un yeni kitabı "Deli Fişek-Bir Kaymakam Romanı" ismini taşıyor. Dorlion Yayınları tarafından basılan kitap 90 sayfa hacminde. İnternet ortamında ve seçkin kitabevlerinden temin edilebilir.

TARİHİ VE KÜLTÜRÜYLE DEREÇİNE

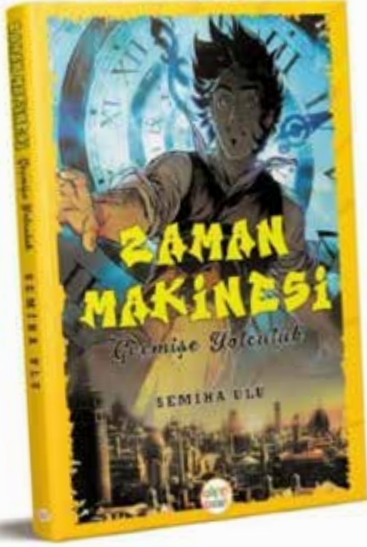

Sultandağı İlçemize bağlı önemli beldelelerden kirazıyla ünlü Dereçine'nin tarihi ve kültürü kitaplaştı. Araştırmacılar Dursun Solmaz ve Mehmet Koç'un müşterek hazırladıkları kitapta kasabanın tarihi, kültürü ve daha pek çok farklı konu başlığı yer almış. Kitap Dereçine Belediyesi'nin bir kültür hizmeti olarak yayımlandı.

TARİHİ VE KÜLTÜRÜYLE YAKASENEK- ABDİL KORKMAN ŞİİRLERİ

Sultandağı İlçesi'nde peş peşe yayınlanan kitaplardan birisi de Yakasenek Kasabası'na dair. Emekli öğretmen Abdil Korkman Hocamızın kaleme aldığı kitap "Tarihi ve Kültürüyle Yakasenek" adını taşıyor. Namı diğer Yakasenekli Öksüz Abdil'in bir diğer kitabı "Abdül Korkman Şiirleri Antolojisi Dörtlüklerdeki İnciler" adını taşıyor. Liman Yayınevi tarafından yayımlanan kitaplar internet ortamında ve seçkin kitapevlerinden temin edilebilir.

ZAMAN MAKİNESİ-GEÇMİŞE YOLCULUK

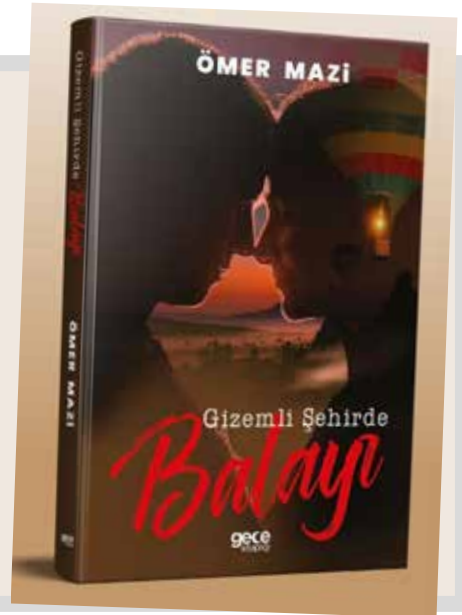
Çocuklarımızın yerli-milli kahramanlarla, geçmişimizle buluşması anlamında ne mutlu ki son yıllarda güzel gelişmeler yaşanıyor.

İhsaniye İlçemiz Döğre Kasabası'nda Kur'an Kursu öğreticiliği yapan Semih Ulu'nun ilk kitabı "Zaman Makinesi Geçmişe Yolculuk" adını taşıyor. Kitapta bir grup çocuk Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Biruni, Akşemseddin, Cezeri, Ali Kuşçu, Piri Reis, Sultan Alparslan ve tarihe geçmiş birçok değerli büyüğümüzün zamanına gidiyor, onlarla tanışıyorlar. Gülbey Yayınları'nca basılan eseri internet ortamında temin edebilirsiniz.

GİZEMLİ ŞEHİRDE BALAYI

Gazeteci-yazar Ömer Mazi'nin 4. kitabı "Gizemli Şehirde Balayı" ismini taşıyor. Bilindiği üzere Afyonkarahisar sosyal medyada "Gizemli Şehir" ismi ile tanıtılıyor. Yazar da kitabında Frig Vadisi'nde geçen bir öyküyü kaleme almış. Emre Gölü'nde balon uçuşu, tekne gezintisi gibi Vadi'de ön plana çıkan etkinliklere kitapta rastlayabilirsiniz.

Gece Kitaplığı Yayınevi'nden çıkan kitap 293 sayfa hacmindeki ve kitabı internet ortamında yayınevlerinden temin edebilirsiniz.

İSİMSİZLERİM

TCDD 7.Bölge Müdürlüğü personeli Ercan Oruç yazdığı şiirleri "İsimsizlerim-n" adıyla kitaplaştırdı. Şairin ifadesiyle "Şiir ne yazanındır ne de yazdıranın... Okuyup kendinden bir parça bulanındır... Bu sebeptendir ki hiçbir şiire isim vermedim değerli okuyucu... Belki çok kısa bir süre içerisinde okuyup bitireceğin bu kitaptaki şiirler uzun susuşların, özlemlerin, hüznlerin, umutların, âhların, yaşanmışlıkların ve yaşanmamışlıkların yani kı-sacası yaşamımın kağıda dökülmüş halidir."

Sinada Yayınevi tarafından yayınlanan kitap internet ortamında ve yayınevinden temin edilebilir.

İrtibat Telefonu: (0272) 213 13 14

AFYONKARAHİSAR MÜZESİ KOLEKSİYONLARI- 2

İBRAHİM DEMİREL, SANAT TARİHÇİ, MÜZE UZMANI
AHMET İLASLI, ARKEOLOG, EMEKLİ MÜZE UZMANI

ÇANAKKALE SERAMİKLERİ

Çanakkale ilimiz, geleneksel seramik üretimiyle bilinen illerimizden biridir. 17.yy. sonlarından itibaren Son Dönem Osmanlı'ya ait bir seramik merkezi olup halen günümüzde bile bu merkezilik özelliğini sürdürebilen yerlerdendir.

Kendine özgü yapılış biçimi vardır ve bu özgünlüğünden dolayı hemen tanınmaktadır, tıpkı Kütahya Seramikleri, İznik Seramikleri, Avanos Çömlekçiliği veya ilimizden Bolvadin veya Gılandras Çömlekçiliği gibi.

Osmanlı şişeleriyle ilgili bir yazıda:

“Osmanlı Seramik Sanatı, üretimini üç önemli merkezin varlığına borçludur. İznik, Kütahya ve Çanakkale olan bu merkezler, hiç aralık bırakmadan seramik sanatı üretimlerini devam ettirmiş ve günümüze birçok nadide eserler bırakmışlardır. Osmanlı Devleti'nde seramik, o günün ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte eserlerin üretilmesinden oluşmuştur”

“Çanakkale şehri 18. yüzyılın ortasından 20. yüzyıl başlarına kadar önemli bir Türk seramik merkezi olmuştur. Geç devir ve kötü kaliteli diye adlandırılan ve pek fazla ilgi gösterilmeyen bu seramikler o dönemin sanatını yansıtan nadide örneklerdir. 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar kaliteli seramikler yapılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kalitede bozulmalar meydana geldiği görülmektedir (Öney, 1976; 129). Büyük olasılıkla bu bozulma Osmanlı Devleti'nin kötüye giden

durumu, kıtlık, göç ve ticaretin durması nedenleri ile oluşmuştur.

“Çanakkale şişeleri, İznik ya da Kütahya şişeleri kadar kaliteli olmamakla birlikte dönem içerisindeki farklı form arayışları sayesinde her iki merkezden ayrılmaktadır.” diye söz edilmektedir (Öztürk, Önder, 2018).

Her bölge özgün formlarla tanınmaktadır. Toprağı, suyu, katkısı, biçimlenmesi üzerine eklemeler takılması, boyanması, astarlanması,

pişirilmesi farklılıklar gösterdiği gibi, formlarda da ağız, gövde, kulp, emzik, dip ve ayak farklılıkları vardır. Hatta yapım aşamasında kullanılan araç ve gereçlerde söylem farklılıkları bile vardır. Bu farklılıklarla elde edilen ürünler, kendi özgünlüğünü yaratmaktadır.

Çanakkale Merkez ve Eceabat ile Ezine gibi ilçelerin köylerinde bile ayaklı çömlekçi çarkıyla yapılmakta olan ürünlerin üretildiği atölyelerin oldukları, internet ortamından veya yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir. Bu atölyeleri, kadınların da ça-

İlştirdıkları bilinmektedir. Çalışmakta olan bu atölyelerden ayrıca, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi bünyesinde açılan Çanakkale Seramikleri Araştırma ve Geliştirme Merkezi ile özel bir kuruluş tarafından açılan Seramik Müzesinin varlığı bilinmektedir.

Barbutin tekniği denilmekte olan üretim biçiminde üretilen Çanakkale Seramiklerinde, teknik özellik olarak, önceleri ayaklı çömlek tornasında elde üretilmi yapılrken, zamanla kalıplarda da yapılarak elde edilen eklemeler olan çiçekler, yapraklar, yazılar ve at başları ile kanatlar gibi hayvansal eklentiler yapılmaktadır.

Ayrıca balık, kanguru gibi hayvan gövdeli olan testilerin de üretildiği görülmektedir.

Çarkta yapılan gövdeye, eklemeleri yapıştırmak için, sıvı durumdaki çamurdan yararlanılmakta ve fırça veya akıtma yoluyla astarlanıp kurutulduktan sonra ilk pişirme yapılmaktadır. Sonra yeniden saydam sır ile sırlanıp daha yüksek derecede yeniden fırınlanmaktadır, tüm seramik yapımlarında olduğu gibi.

Müzemizde bu özgün eserlerden bir grup halinde koleksiyon oluşturulmuştur. Değişik zamanlarda satın alma yoluyla oluşturulan bu koleksiyon içinde sürahi-ler, testiler, çömlekler ve vazo bulunmaktadır. Tabanı ve kenarlıkları kafesli meyvelikler ile hayvan, özellikle at başlı, kanatlı kuş gövdeli testiler, vazolar form bakımından özgün Çanakkale seramiklerindendir.

Bu yazımızda bunları tanıtmaya çalışacağız.

Meyvelikler: Burada 4 adet meyvelik bulunmaktadır. Düz oval veya kafes taban üzerinde, yukarı doğru genişleyen kafes biçimi kenar yükseltili kayak gövdeli olup, üzerinde yassı etli bir ağız kenarı bulunmaktadır. Ağız kenarı çimdik, kertik veya yapraklı çiçek kabartılı ve her iki yanda tutamak uzantılıdır. Tabanları da oval olup, biri düz, diğer üçü kafes tabanlıdır. Kafes çatkıları içten yukarıya sola, dıştan yukarıya sağa uzantılıdır. Kırmızımsı hamur üzerine kızıl, koyu veya yeşilimsi kahverengi astarlı ve fırça darbeleriyle yapılmış boyama izleri olup saydam sırlıdır.

At başlı testiler: Bu grupta 6 adet testi örneğimiz bulunmaktadır. Testinin ağızına kapak özelliğinde at başı ekleme yapılmış bir grup testilerdir. At başları, düz veya kертmeli yeleli olup genelde arası oluk biçiminde su akıtmalıdır. Atın gövdesi, önde açılmış çift kanatlı, arkada ise kuş gövdesi biçimindedir. Ayrıca önde çift bükük ayakları boyunla bağlantılıdır. Atın ağız emzik biçiminde su akıtaçlı olup, kuş gövdesinde testinin ağızı bulunur. Boyun ince uzun olup her iki yanından çiçek ve dairesel kuşağı inmektedir ve aralarında önde

ÇANAKKALE yazılı kuşak bulunmaktadır. Testilerin arkasında şerit, yassı, yuvarlak veya burgulu tek dikey kulpludur. Gövde üzerinde önde açılmış çift kanatlı ve halka boşluklu gövdeli genelde tek başlı olup çift başlı olan kartal gövdesi veya desenli plaka, ayrıca her iki yanda dalgalı ağız kenarlı mumluk(?) eklemelidir. Boyun ve gövde üzerine çiçek kabartmaları serpiştirilmiştir. Bu kabartma ve eklemeler dışında, alacalı veya düz, açık veya koyu astarlar üzerine, boyun ve gövdeye renkli dal ve çiçek bezemeleri boyayla yapılmış ve genelde saydam sır ile kaplanmıştır. Kaideleri boğumlu ve genelde düz halka diptir.

Gaga ağızlı testiler: Bu grup içinde 11 adet gaga ağızlı testi bulunmaktadır. Yuvarlak ağızlı iken gaga eklenerek elde edilmiş testilerdir. Her iki yanında dikey çiçek kuşak eklenmiş hafif iç bükey silindirik boyunlu, yine önüne çiçek kabartısı eklenmiş yumurta gövdeli, içi çukur halka kaidelidir. Krem, bej, kahverengi, kırmızı yeşil tonlarında, sarı, mavi, beyaz astarlar üzerine fırça darbeli, akıtmalı boya ile yapılmış, düz veya çok renkli dal yaprak ve çiçek demetleri üzerine saydam sırlıdır. Kabartma ve boyama bezemeler di-

şında birinde kazıma tekniğinde bezeme vardır. Bazılarının omuzları üzerinde ÇANAKKALE yazılı kuşak vardır. Bazılarının gövdelerinde açık kanatlı kartal, çiçek, çelenk, birinde ise erkek büstü kabartması ile ikisinde ise ağız kenarları kıvrık mumluk(?) eklenmiştir. Tek dikey düz veya burgulu kulpludurlar.

Kapalı ağızlı testiler: Bu grup içinde 4 adet kapak özelliğinde kapalı durumda çiçek kabartmalarından oluşan ağızlı testiler bulunmaktadır. Silindirik uzun boyunlu, küresel gövdeli genelde düz diplidirler. Tek dikey burgu kulpları olup, kulp üstünde ağız boşluğu, ikisi ağızda düz kısa, ikisi boyunda uzun dikey kulpludur. Düz dipli veya biri içi çukur halka kaidelidir. Kaideler dışında biri lacivert, biri alacalı kahverengi, biri siyah, biri de koyu kahverengi astarlıdır. Boyun ve gövde üzerinde serpiştirilmiş çiçek kabartmaları, ayrıca astar üzerine beyaz veya yeşil renkli boyalarla yapılmış dallı çiçeklerle bezenmişlerdir. Birinde gövde önünde koç boynuzu kabartısı olup, biri saydam sırlıdır.

Kapalı ve gaga ağızlı testiler: Bu gruba giren 4 adet testi örneği bulunmaktadır. Çiçek eklemelerle kapatılmış, kulp üstünde süzgeçli ağız boşluklu, kenarları kıvrık gaga ağızlı, küresel veya yumurta gövdeli, ince, uzun boyunlu, düz şerit veya burgu kulplu ve düz diplidirler. Boyun ve gövde üzerinde çiçek kabartılardan başka, yeşil tonlarında veya siyah astar üzerine boyayla yapılmış beyaz, sarı, kırmızı renkli dal ve yaprak dilimleri arasında çiçekler ve laleler olup dipleri dışında saydam sırta kaplanmışlardır. Düz dipleri hamur renginde bırakılmıştır.

Çömlekler: Bu grup içinde 3 adet çift kulplu çömlek bulunmaktadır. Yuvarlak geniş ağızlı, kısa boyunlu, boyunda küçük iki dikey kulplu, yumurta gövdeli, düz diplidir. Biri astar üzerine tümünden siyah sırlı, birinin ağız kenarıyla gövdesinde akıtma yeşil sırlı, bir diğerinde de gövdenin üst yarısı beyaz astar üzerinde yeşil, kahverengi, mavi boya akıtmalı kirli saydam sırta bulunmaktadır. Birinin gövdesi, çiftli düz kuşak ve

çiftli yarım daireli kertme bezemelidir.

Vazolar: Geniş dalgalı ağız kenarlı, daralan silindirik gövdeli, bilezikli boğumlu halka kaidelidir. Gövdenin her iki yanı dikey çiçek kuşak eklenmiştir. Önde gövde boyunca büst kabartması ve altında ÇANAKKALE yazılı kuşaklıdır. Koyu kahverengi astarlı ve saydam sırlıdır.

Kaynakça:

Müze Arşivi

Öztürk, Mine Ülkü; Önder, Azize Melek (2018). "Osmanlı Döneminde Üretilen Seramik Şişe Biçimleri (İznik, Kütahya, Çanakkale Örnekleri)", Kalemişi, 2018, Cilt 6, Sayı 11. www.kalemişidergisi.com.

Çobanlı, Zehra; Demir Oransay, Lale. "Geleneksel Seramik Sanatı ve Çömlekçilik", Anadolu 'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, S. 427 vd., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3017, İstanbul, 2007.

BİR ESNAF HİKÂYESİ

ŞEREF CİLTEVİ

SAVCI TÜRKMENÖĞLU

Kent meydanına bakan yüksek katlı işanlarının arasına sıkışmış, derme çatma görünümlü çok eskilerden kaldığı hissini veren bir bina Kurtbaş Apartmanı. 1955 yılında dönemin önemli isimlerinden Avukat Kemal Kurtbaş yaptırmış, zamanın ilk apartmanlarından. Yağmurlu, karlı havalarda sokak köpeklerinin sığındığı daracık girişinden girdik; inşa edildiği yıllardan kalma mozaik merdivenlere, karoların süslediği yerlere basarak çatı katına çıktık. Tüm duvarları fotoğraflarla süslü bir mekan bizi karşıladı. Burası “Şeref Ciltevi”

Cilteveni 2. kuşak ciltçi Mustafa Öztaylan işletiyor;

“Bu meslek ve mekân babam rahmetli Şeref Öztaylan’ın emaneti. Babam mesleği dayısı olan eski matbaacılar Hulusi Özerkan’ın yanında öğrenmiş. 1958 yılında ilk olarak bu binanın yan tarafında bir dükkânda açmış. Bir taraftan Afyon Lisesi’nde memur olarak çalışırken bir taraftan da mesai sonrası bu işle uğraşmış.

Babam 1982 yılında memurluktan emekli olduktan sonra bugünkü yerimizin bodrum katında kendini tamamiyle bu işe verdi. Kah cilt yaptı, kah dostlarını ağırladı. Seveni çoktu, burası bir nevi buluşma mekânıydı. Şimdi de öyle ya, o zamanlar bir başkaydı.

Çocukluğumuz, gençliğimiz burada babamızın dizinin dibinde geçti. 1980’lerin başında yaptığım ilk ciltten kazandığım para beni çok sevindirmişti. Dört elle bu işe sarıldık. Bende babam gibi farklı işte çalıştım, emekli oldum. Ama babamın vefatından sonra bu mesleği bırakmayı, bu mekânı terk etmeyi istemedim. Nasıl bırakabilirdim ki? Herkesin sevdiği Şah İsmail amcamız, Yıldırım dedemiz nereye gider? Ne yapar? Dostlarımız nerede toplanır, bir araya gelir?

Bakmayın ciltçi olduğumuza. Eskiden elimizden iş düşmezdi. Sevilen kitaplar ciltlenirdi, biriktirilen dergiler ciltlenirdi, gazetelerin verdiği fasiküller ciltlenirdi. O zamanlar okuyan çoktu. Çöpçü bile gazete, dergi alır, cilt yaptırırdı. O dönemler geçti. Şimdi okuyan çok nadir. Özellikle 2000 yılından itibaren işin tadı kalmadı. Teknoloji en büyük sebep. Tv, internet, cep telefonları insanı okumaktan alıkoyuyor. Bir de ekonomik sebepler. Arada Kur’an-ı Kerim ciltleriz, okulların, devlet dairelerinin defterleri ciltlenir o kadar. Bırakın bir aileyi, bir kişiyi geçindirecek bir iş değil.

Eskiden bodrum kattaydık, sağolsun mülk sahipleri uygun gördü aynı binada çatı katına taşındık. Burayı derleyip topladık. Buranın böyle küçük, arada kaldığına bakmayın. Ünlü sanatçı Muazzez Abacı uzun zaman burada kalmış.

Duvarlarımız eski fotoğraflarla süslü Atatürk’ten, Ali Çetinkaya’ya, din büyüklerinden, baba dostlarına, eski Afyonkarahisar fotoğraflarına ve şimdi de bizim dostlarımıza, müdavimlerimize varıncaya kadar yüzlerce fotoğraf var. Eski gezek kültürünü burada yaşatmaya çalışıyoruz. Büyüklerimizin duasından nasiple-niyoruz. Pek çok devlet büyüğümüz de burayı ziyaret etmiştir, Bu da bizleri ayrıca sevindiriyor.”

KURTULUŞUN MÜJDESİNE

Kestane ağacının
Görkemli dallarında
Gururlanır meyveleri
Nazlı nazlı sallanır da

Anıt Park girişinde
Sıralanmış dizilmiş
Koyu serin gölgesinde
Muhabbetler dillenirde

Afyonlusu, yabancı
Suriyeli, Afkanlı
Anıtparkın doyumunu
Tadımlarlar tüm canlısı

Atam bakar gurur ile
Taarruzun tarihine
Gazisine, şehidine
Minnettardır özgür ülke

Akbel Zafer Müzesine
Bakar bakar gururlanır
Kurtuluşun müjdesine
Şahit olur onurlanır

İhsan AKBEL BAYRAMOĞLU

OKUR MEKTUPLARI

Okur mektupları köşemizde Sandıklı İlçemizden emekli eğitimci, araştırmacı-yazar Hüseyin Hüsrevoğlu Hocamızın gönderdiği bir not var.

Hasan Bey, iyi günler dilerim.

Fotoğraflarınızı ve yazılarınızı facebook'tan ve temin edebildiğim Taşpınar Dergisi'nden takip ediyorum. "Afyonkarahisar 'da İdamlar" yazınızı dikkatle okudum. Afyon'da kaldığım 1965-1976 yılları arasında yaşlı ev sahiplerimiz ve komşularımız idamları anlatırlardı.

Sizlere bu idamlarla ilgili anlattığınız "Koçgazili Süleyman" ile ilgili eklemek istediğim bir kaç husus var.

Birlikte öğretmenlik yaptığım ve Sandıklı Lisesi emekli tarih öğretmeni Koçgazi Köyü'nden Tahir Yıldırım'a konuyu/olayı sordum. O bana hem bu kişinin fotoğrafını verdi, hem de olayın detaylarını anlattı:

İdama sebep; kadınlara iftira meselesi. Süleyman iri yarı, babayiğit efe adam. Hatta Afyon Hapishanesi'nde yatarken namını duyan Afyonlular ellerine lokum/pişmaniye alarak ziyaretine gelmişler. Mahkeme mübaşiri Sandıklılı olan memur "Bir an önce asılsın" diyerek her mahkemede dosyayı üste koymuş, fakat hakim dosyayı alta indirerek "ölüm korkusunu yaşasın" demiştir. Yazdığınız gibi geç idam edilmiştir. Bu olayları o gün gören ve yaşayanlardan bir kaç yaşlı kişi Koçgazi Köyü'nde halen yaşıyorlar. Eğer yolunuz Sandıklı'ya düşerse emekli öğretmen Tahir Hocamla da görüşebiliriz.

Siz bu idamlarla ilgili yazıyı yayınladınız. Ben bu çalışmanıza bir katkı yapmak istedim. Çalışmalarınızda başarılar diler, saygılarımı sunarım.

11.01.2022

Hüseyin HÜSREVOĞLU

SANDIKLI

MEMLEKET MANZARALARI

HÜSEYİN ERÇOLAK

HÜSEYİN ERÇOLAK

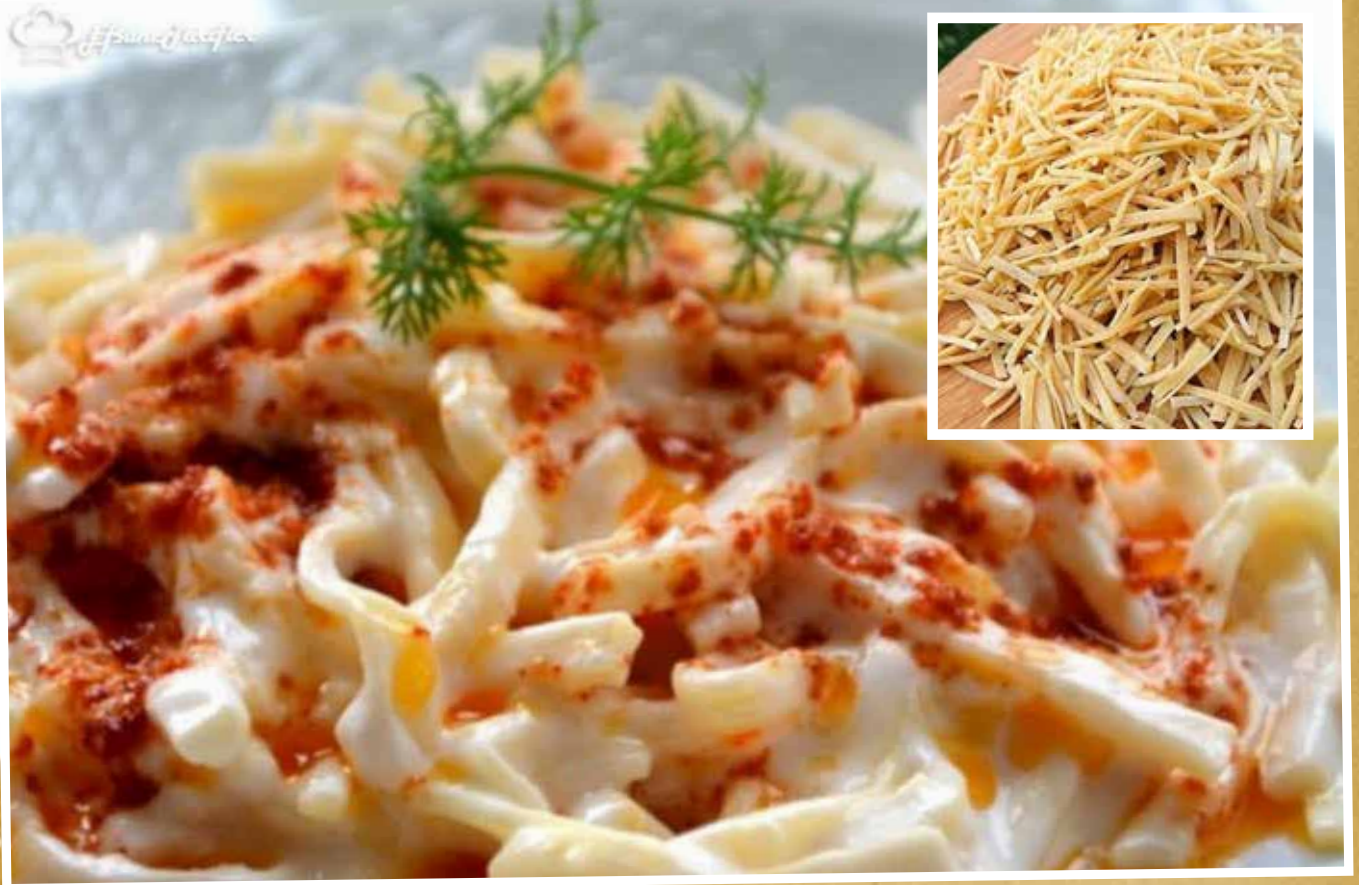
SADIK CEM AKIN

SADIK CEM AKIN

AFYONKARAHİSAR MUTFAĞINDAN HAMİRAŞI

MALZEMELER

ERİŞTE

HAMURU İÇİN:

480 gr un, 3 adet yumurta,
1 tatlı kaşığı tuz, 250 ml su

Yapılışı için

2-3 diş sarımsak, 300 gr
süzme yoğurt, 30 gr tereyağı

HAZIRLANIŞI

Açtığınız unun ortasına yumurtaları kırın ve çatalla iyice birbirine katın. Karışınca zeytinyağı ve tuzu da ekleyerek yoğurmaya başlayın. Beze haline getirip üstüne bez örterek dinlenmeye bırakın. Sonrasında hamuru oklavayla açın ve şerit şerit kesin. Kestiğiniz eriştelere unladığınız bir tepsiye dizin ve üstlerine de un serpin. Birkaç saat kurumaya bıraktıktan sonra eriştelere sarımsaklı yoğurt ve süzülür. Süzölmüş olan eriştelere sarımsaklı yoğurt ve üzerine erimiş tereyağı servis edilir.